

RESSENYES
I NOTES CRÍTIQUES

RESSENYES COLLECTIVES

Regiment de preservació de pestilència

JOAN ANTON RABELLA
Institut d'Estudis Catalans
jrabella@iec.cat

1. AGRAMONT (2015): Jacme d'Agramont, *Regiment de preservació de pestilència (1348)*, a cura de Joan Veny, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Col·lecció Scripta», 7.
2. AGRAMONT (2016): Jacme d'Agramont, *El Regiment de preservació de pestilència (1348) de Jacme d'Agramont*, a cura de Francesc Cremades, Tàrraga: Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga.

L'any 1971 Joan Veny va publicar aquest valuós *Regiment de preservació de pestilència* —que solament havia estat editat anteriorment el 1909 al *Butlletí del Centre Excursionista de Lleida*— en un treball que va esdevenir fonamental tant per a la història de la llengua catalana com per a la dialectologia des del punt de vista històric. Posteriorment, l'any 1998 se'n va publicar una segona edició, també a cura de Joan Veny. I gairebé vint anys després se n'han fet dues edicions diferents, però molt relacionades i que podem considerar complementàries, ja que han estat realitzades essencialment pels mateixos autors: la publicació de 2015 ha estat dirigida per Xavier Luna-Batlle, que en fa la presentació, i conté un estudi introductori de Francesc Cremades i un estudi lingüístic de Joan Veny; mentre que l'edició de 2016 està dirigida per Francesc Cremades, que també hi fa un estudi molt complet, conté un pròleg de Joan Veny i també compta amb la participació de Xavier Luna-Batlle, que n'és l'autor de la correcció.

D'aquesta manera, ens trobem davant de dues publicacions que hem d'entendre que possiblement formin part d'un plantejament conjunt: la primera presenta una introducció no gaire extensa, que, com indica X. Luna-Batlle a la presentació, conté «dades i valoracions originals que s'afegeixen als estudis anteriors» (p. 11), i on Francesc Cremades se centra sobretot en la importància d'aquest text com a tractat mèdic (dins el que serien els *regimina sanitatis*, és a dir, els escrits mèdics amb l'objectiu de preservar la salut), ja que és la primera obra

d'aquesta temàtica no escrita en llatí, i on també repassa de manera breu la història de l'únic manuscrit d'aquest text, de Verdú, i de la seva publicació; mentre que la segona conté un estudi molt extens, també del mateix autor, en què analitza de manera detallada la història i la divulgació del manuscrit, la identitat de l'autor, Jacme d'Agramont, les universitats, o estudis generals, a la baixa edat mitjana (centrat sobretot en l'Estudi General de Lleida), la pesta de 1348 i, finalment, l'aspecte mèdic del *Regiment*, des de la medicina galènica fins als tractats medievals per preservar la salut.

La segona diferència fonamental entre les dues edicions és que la de 2015 inclou la transcripció de Joan Veny de 1971 revisada i un exhaustiu estudi lingüístic del mateix autor, mentre que la de 2016, de caràcter més divulgatiu, presenta una versió actualitzada del text (veg. p. 123 i l'explicació de Joan Veny al pròleg, p. 12) i no conté un estudi lingüístic sinó un glossari, molt interessant no solament per conèixer els termes especialitzats de la medicina, sinó també per poder interpretar mots i expressions de l'època que podrien resultar difícils de comprendre a partir dels criteris i les denominacions actuals (p. 124). D'aquesta manera, com assenyala Joan Veny en el pròleg, «així com Agramont escrivia el seu tractat per al poble, perquè sabés com protegir-se del flagel pestilencial, semblantment Cremades en fa el trasllat al català d'avui perquè el poble, sense els entrebancs de l'arcaïtat lingüística, pugui assaborir la prosa clara i ordenada del catedràtic de Lleida, amb explicació dels termes més especialitzats» (p. 13).

Aquesta doble publicació del *Regiment* permet, doncs, d'una banda, accedir a una versió posada al dia tant de l'edició del text medieval com de l'estudi lingüístic i, de l'altra, conèixer, a través d'una edició de caràcter més divulgatiu, la història del manuscrit, de l'autor i del seu context històric, i poder-ne fer una lectura en català actual.

Considerem que cal celebrar aquesta iniciativa perquè, com s'ha tractat en jornades i col·loquis dedicats a l'edició de textos, a més d'aprofundir en l'edició acurada de textos antics, també existeix la possibilitat d'oferir versions actualitzades si, com en aquest cas, es porten a terme amb rigor i permeten la divulgació de textos valuosos.

Història de la literatura catalana. Renaixement, Barroc i Il·lustració (IV)

ROGER FRIEDLEIN

Ruhr-Universität Bochum, Romanisches Seminar
roger.friedlein@rub.de

D. A. (2016): Diversos autors, *Història de la literatura catalana*, dirigida per Àlex Broch, *Literatura moderna (IV) Renaixement, Barroc i Il·lustració*, Josep So-

lervicens (dir.), Barcelona: Enciclopèdia Catalana - Editorial Barcino - Ajuntament de Barcelona.

Al núm. 27 de LLENGUA & LITERATURA (2017), la ressenya que Veronica Orazi va dedicar als tres volums medievals de la *Història de la literatura catalana* d'Enciclopèdia Catalana, dirigits per Lola Badia, ja va deixar clar com tot el projecte historiogràfic del qual tenim entre mans, ara, la quarta entrega, «fa constantement riferimento al panorama internazionale in cui [la literatura catalana] s'inserisce [...] [Així,] permette di contestualizzare l'area catalana nel panorama europeo». Sens dubte, aquesta perspectiva transnacional marca també el quart volum de la sèrie, editat per Josep Solervicens i dedicat a la literatura catalana moderna, i que, per tant, abraça el Renaixement, el Barroc i la Il·lustració.

La segona novetat del volum rau indiscutiblement en la mena d'enfocament de la qüestió epocal. Es deixa constatar una sòlida base epistemològica foucauldiana quan, en el volum, es defineixen d'entrada les condicions específiques de la producció del saber i les innovacions del marc intel·lectual de cada època i, sobre aquesta base, es reconstrueix el model estètic renaixentista, barroc i il·lustrat. Ara, si Michel Foucault identifica en la seva epistemologia el trencament més fundamental entre l'episteme de l'analogia (fins al s. XVII) i l'episteme anomenada clàssica (fins al s. XIX), l'equip dirigit per Josep Solervicens no adopta aquesta visió. En canvi, adapten els procediments del pensament epistemològic als conceptes d'època emprats en la història cultural europea, que són els més acceptats: ens presenten el Renaixement amb el poliperspectivisme com a figura de pensament dominant, el Barroc amb la idea del desengany, i la Il·lustració amb el seu racionalisme laic. Segurament aquesta última època necessita l'esforç més gran per fer encaixar el racionalisme, que, sens dubte, impregna el pensament europeu de l'època, amb les condicions de la literatura catalana, quan aquesta es presenta sobretot en termes neoclàssics.

D'aquesta manera, la novetat del plantejament del volum va més lluny de suplantar la tríada epocal de «Nostres clàssics medievals - Decadència - Renaixença», que promogueren els propis protagonistes de la Renaixença i els seus successors. No només homologa la història literària catalana amb les concepcions epocals de les literatures veïnes com ja s'acostuma a fer des de fa un temps, sinó que aprofita aquesta operació per donar-li una base teòrica més interessant que el contextualisme històric.

Malgrat aquesta renovació, la visió de la literatura moderna com a decadent encara té, i amb molta raó, alguna repercussió en el volum de Solervicens: per algun motiu les tres èpoques del cas estan reunides en un volum mentre que la literatura medieval ocupa ella sola els tres volums anteriors. Són fets ineludibles l'impacte de la castellanització política i l'ús del castellà i d'altres llengües que no són el català en l'obra de molts autors entre els segles XVI i XVIII. El llibre blau —del mateix blau marí que els editors han decidit posar com a signe de marca a tota la *Història de la literatura catalana*— registra aquests fets degudament com

a fenòmens històrics, i no fa cap intent d'escamotejar-los, però es resisteix a fer-ne el fil conductor del seu discurs historiogràfic. Per altra banda, cal destacar pel que fa a la metodologia que l'equip d'autors centrat a la Universitat de Barcelona pren posició clarament, i això sobretot en tres punts.

En primer lloc, la literatura, en aquest volum, és entesa decididament com a fenomen artístic que constitueix un discurs propi. Tot i que l'equip de Solervicens no prescindeix d'ubicar la literatura dins el seu context històric, no la presenta mai com un reflex d'aquesta realitat, sinó com un sistema que es regeix per les seves pròpies regles. Sense caure en l'anacronisme de veure la literatura moderna com a autònoma en el sentit de *l'art pour l'art*, enfoquen la literatura com un sistema autosostenible, de manera que no l'hagin d'encaixar necessàriament en els mateixos motlles que la vida política. Comparant la «Història blava», per tant, amb el seu antecessor esdevingut el clàssic de la historiografia literària catalana, es constata que el volum nou parla menys de la Corona d'Aragó i d'història de Catalunya en general que la història de Riquer/Comas/Molas, i parla, en tot cas, poquíssim de la monarquia hispànica. Cauen i desapareixen les introduccions històriques que moltes històries de la literatura acostumen a incorporar. Tanmateix, el volum no es queda confinat dins el món literari català, perquè en compensació obre les mires cap a la situació del fet literari català en el marc de les constel·lacions específicament literàries més amples de cada moment, «europees» en general i, en concret, segons l'època, italianes i franceses, castellanes, i fins i tot, en algun cas comparatiu, angleses i alemanyes. Aprofitem l'ocasió que parlem de les virtuts internacionalitzades del volum per assenyalar el fet anecdòtic que la seva gairebé única il·lustració és un mapa d'Itàlia. Aquests punts de referència, i no el context polític de la Corona d'Aragó, assenten la base sobre la qual Josep Solervicens, Antoni Moll i Maria Paredes —amb Mathias Ledroit i Anna Villalonga, que s'encarreguen de dos capítols més específics— construeixen, amb amplada de mires i amb les modificacions necessàries, els models epocals per a la literatura catalana. En algun cas, la separació de la literatura del context històric es podria haver flexibilitzat. Per exemple, la descoberta del Nou Món, tot i les seves repercussions epistemològiques, no mereix esment, ja que la literatura catalana no se'n fa ressò directe —i això que, per altra banda, no va succeir sense presència catalana, ja que el lul·lista Bernat Boïl participà en el segon viatge de Colom.

El segon punt on la «Història blava» pren posició és la claredat i fins contundència amb què els conceptes epocals són concretats. Poques vegades s'ha vist que qualsevol època sigui reconstruïda a través d'una sèrie de trets tan nítidament identificables com ho fan els capítols 1 (Renaixement), 7 (Barroc) i 13 (Il·lustració), respectivament, i on cada subcapítol aporta exactament un tret epocal. Posant el Renaixement com a exemple, entre els factors definidors hi figuren el poliperspectivisme, l'antiguitat clàssica vista sota el prisma de l'humanisme, la nova medialitat amb el pas a la impremta, i la idea de la dignitat de l'home. Furor, mimesi i catarsi serien els conceptes clau de la poètica renaixentista. Són trets epocals que afecten nivells ben diferents de la comunicació literària —contingut,

medialitat, epistemologia— i, a més a més, no formen un esquema tres vegades repetit per a cada època, sinó que s'adapten a la singularitat de cada una d'elles.

Aquests retrats d'èpoques demostren —això és una altra innovació del volum— una clara obertura cap al discurs teòric de cada moment; sobretot l'autòcton de l'espai catalanoparlant, però també el general quan convé. Ara, si el discurs teòric coetani, vist des d'avui, no sempre fa l'efecte d'estar a l'altura de la pràctica literària, la «Història blava», tanmateix, sempre presenta teoria i pràctica literària en diàleg. Discurs teòric, en aquest sentit, no necessàriament equival a una poetologia explícitament articulada pels textos. Ho demostra, per exemple, la pràctica dels editors renaixentistes de les obres d'Ausiàs March: les seves edicions reflecteixen implícitament certes posicions teòriques, com ara l'ideal de construir una figura de poeta munida d'*auctoritas*. Per aquesta raó i molt encertadament, la qüestió mereix un subcapítol propi, que en aquest cas és de la ploma d'Antoni Moll. El fet de donar a la poètica l'estatus que mereix en la «Història blava» ha estat possible de resultes de la feina del projecte «Mimesi» de la Universitat de Barcelona, del qual el volum és fruit en gran mesura.

Més enllà de les nodrides definicions epocals, el volum presenta altres novetats destacables: entre els gèneres literaris, s'hi troben capítols dedicats al diàleg literari, d'altres per al poema èpic i el poema heroicoburlesc de cada època, o per a la metaficció. Entre les novetats d'autors, cal assenyalar el poeta barrocc Antoni Massanés, autor d'una desena de poemes gens menyspreables i de qui fins ara només se n'havia editat parcialment un. És coetani de Vicent Garcia, se situa als orígens del Barroc català i escriu textos que fan l'efecte de ser qualitativament consistents i incipientment barrocs. En el terreny de recuperar per a la ficció textos tradicionalment considerats «relacions de successos» hi ha, en el capítol de narrativa barroca, l'operació de Mathias Ledroit de llegir en clau de ficció publicacions de canya i cordill del segle XVII sovint considerades «veritat». Un dels textos que més explora són les *Insidies enemigues, desengany de benafectes* (1647), atribuïdes a Josep Bonaventura, que es van publicar com a plec solt el 1647 i que no s'han tornat a editar. No exactament inèdits, però potenciats, són textos com les *Estilades i amoroses lletres*, anònimes, al Renaixement, o l'obra poètica de Josep Blanc i l'*Ateneo de grandesa* de Josep Romaguera al Barroc. En qualsevol cas, destaca la carrera fulminant d'un Francesc Fontanella que, des d'un lloc marginal en la història de Riquer/Comas/Molas, s'ha catapultat a ser l'autor emblemàtic d'un Barroc fet de complexes metaficcions com només una història de la literatura post-postmoderna les sap apreciar.

Aquestes tries ens porten al tercer i últim punt en què el volum de l'equip Solervicens pren posició: sens dubte, en haver optat per una selecció dels autors amb criteri de qualitat literària. Això fa que certament no tinguem pas entre mans cap inventari de la literatura moderna. Els autors de menys pes (d'autora, per cert, sembla que continua no havent-hi cap ni una) hi són tractats en conjunt, en els capítols dedicats als gèneres literaris. Després, cada època llueix un o dos autors estrelles: Cristòfol Despuig i Pere Serafí pel Renaixement; Vicent Garcia i Fran-

cesc Fontanella pel Barroc; i Joan Ramis per la Il·lustració. Que no hi pugui haver Antoni de Capmany pel criteri de la llengua és un problema que haurà de resoldre la pròxima generació d'historiadors de la literatura. Aquesta operació selectiva, sense eliminar els altres autors, és un acte interpretatiu i de valoració que indica un cert estat de maduresa en la història de la literatura catalana, i és poc menys que fascinant d'observar *in actu* el procés de canonització que això comporta. Com a criteri de selecció s'ha triat la «qualitat literària», i per als autors d'aquest volum, qualitat significa sobretot el valor d'innovació que els textos i autors van poder tenir en el seu moment històric, i la representativitat que tenen per l'època: són els autors que representen l'època, i alhora, en un moviment dialèctic, construïm l'època a partir de la seva obra. Potser es podria detectar, en aquesta opció de l'equip Solervicens per la innovació estètica com a criteri de qualitat, un índex de l'episteme de la història, on tots nosaltres ens trobem, i de l'estètica del geni. Però explicar això ja no toca a Solervicens-Moll-Paredes, sinó que haurem d'esperar el pròxim volum.

Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865-1898

RAMON BACARDIT

IES MONTSERRAT MIRÓ I VILA

rbacardi@xtec.cat

DURAN (2016): Carola Duran (cur.), *Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, 1865-1898*, Punctum: Lleida.

Aquesta nova aportació de Carola Duran als estudis sobre Àngel Guimerà posa a l'abast un material de gran importància per a l'estudi de l'obra del poeta i dramaturg. *La Correspondència entre Àngel Guimerà i Jaume Ramon i Vidales, (1865-1898)* ens forneix una informació força rellevant sobre els anys de formació de l'autor de *Terra baixa*, justament per això es troba a faltar un estudi introductor que situï les diverses línies d'interpretació que suggereix l'epistolari. El lector especialitzat, que és el que pot està interessat per una aportació com aquesta, agrairia un exercici hermenèutic que permetés contextualitzar les temàtiques que apareixen al llarg de la correspondència i, també, unes notes una mica més detallades. La curadora es limita, pràcticament, a oferir-nos el material tal com raja, sense aplicar-hi un esforç interpretatiu que apunti línies de treball.

La major part de la correspondència es concentra en els anys 1865-1872, un període crucial per a la formació de Guimerà com a poeta i futur autor dramàtic. Podem resseguir la seva evolució estètica i lingüística a través de les cartes de Ramon així com les inquietuds de tots dos de cara a la possibilitat d'èxit literari

en el context de la Catalunya de l'època. Hi ha força informació i prou rellevant per conèixer la faceta de creadors de tots dos amics, però, sobretot, de Guimerà. També s'hi apunta informació sobre la seva vida social i sentimental que pot ser ben útil per a futurs biògrafs. Per exemple, pel que fa a la relació entre Guimerà i Tomàs Rigualt, que li feia de recader fent arribar a Barcelona el que li demanava Ramon. Així, en la carta 68 trobem la referència següent: «Rigualt m'entregà deu rals teus pels que et vas subscriure al premi de la Jove» (carta núm. 68, 8-3-1871, p. 212). Sobre la naturalesa de la relació entre Guimerà i ell cal recordar que ha estat presentat com a possible receptor del desig homoeròtic del dramaturg en una aportació recent (ALBERTÍ & ARRIBAS 2016). De la correspondència es desprèn que Rigualt formava part dels habituals de la colla del Vendrell perquè Ramon sempre dona records per a ell. Entre els altres amics hi havia Antoni Sisteré i Josep Roig, que en una carta del Fons Guimerà demanava a l'escriptor que li fes de bo amb una Pepeta que semblava que no li feia cas. Potser formava part de les noies del Vendrell que freqüentava Guimerà, ja que en la carta del dia 1-2-1868 Ramon li encomana «Expresiones a todas esas niñas con quienes te diviertes» (carta núm. 23, p. 79).

En l'àmbit de la sentimentalitat hi trobem les inevitables al·lusions a Maria Rubió (cartes núm. 40, 3-7-1869, p. 122, i 52, 19/22-3-1870, p. 161) per part de Ramon, però també a una Rosalia que suposadament havia de substituir-la: «Mucho celebro tu viaje a l'Arboç, así como que hayas encontrado una *aimia*. Tengo vivos deseos de conocer a la tal Rosalía» (carta núm. 64, 14-9-1870, p. 205). Un any més tard, el 12 de setembre de 1871 (carta núm. 77, p. 235) Ramon acaba dient-li: «espero contaràs-me tos amors i jo et completaré els meus».

Per desgràcia no ens han arribat les cartes de Guimerà i no podem saber ni de quins amors parlava ni com. Hi ha, per altra banda, les cartes de Rigualt, que han aportat indicis per a la tesi d'Albertí i Arribas, i encara hi ha una sospitosa correspondència secreta (utilitzaven una adreça falsa per tal que l'oncle del noi no interceptés les cartes) amb un tal Isidre Graells Pedrol, probablement company dels Escolapis, que escriu a Guimerà des de Lleida (1862-1863) i es queixa que ell li escrigui epístoles tan llargues que gairebé no té temps de llegir perquè treballa. També li insisteix a intercanviar fotografies i li demana diners (Fons Guimerà 37, 9). Si mai accedíssim a les cartes escrites per Guimerà a Rigualt, a Graells o al mateix Ramon potser trauríem l'entrellat sobre l'orientació sexual del dramaturg i la veritable relació amb noies com la Rubió o la Rosalia. De moment només disposem d'indicis que ens poden fer pensar la seva possible homosexualitat. Pel que fa a Jaume Ramon, assistim a tot el procés de relació amb la seva promesa i els seus dubtes, però també fa conèixer el seu amic de certes aventures nocturnes: «Con Sisteré anduvimos de picos pardos; me presumo que te habrá ya contado las hazañas de la noche que pasamos juntos» (carta núm. 21, 16-12-1866, p. 68).

Al marge dels aspectes personals, la correspondència ens permet veure l'evolució dels dos amics en relació amb l'ús del català com a llengua literària i de rela-

ció en el registre escrit i la implicació en el projecte de la Jove Catalunya amb el que suposava d'aposta clara pel projecte renaixencista. El primer que crida l'atenció és l'ús de la llengua en l'epistolari. Les fluctuacions al català o al castellà són, com a mínim, curioses. La carta del 3-7-1869 és la primera escrita en català. Significativament és després de la Revolució de Setembre i en un moment en què l'ús del català en les poesies de Ramon ha experimentat un salt qualitatiu de cara a superar una clara diglòssia literària, ja que els primers poemes en català responien al model pitarrès i, en última instància, a la tradició vallfogonesca, com el que incloïa a la carta del 5-11-1865 (núm. 3, p. 18).

Ara bé, tres mesos més tard, l'u d'octubre del mateix any, torna al castellà. Està relacionat amb la situació política que es vivia i a la qual fa referència? Curiosament, en la carta següent, del novembre, després d'un vers en català s'acomia da d'ell en aquesta llengua tot i que la resta és escrita en castellà. A partir del 25-11-1869 (carta núm. 47, p. 146) hi escriu sempre, fins que el 13-5-1870 (carta núm. 55, p. 176) torna al català. Però el dia 14-9-1870 li diu: «En castellano te escribo por no hacer una carta bilingüe, según verás más abajo» (carta núm. 64, p. 203). Podia tractar-se de la situació política novament? Però si es tractés de raons polítiques, a què es deurién? De fet, el 18-3-1871 torna al castellà i no sembla que hi hagi cap motiu aparent per al canvi de llengua. El més sorprenent és que la correspondència en català mostra una fluïdesa i una «facilitat» que no fa pensar que Ramon s'hi pugui sentir incòmode. En definitiva, no sembla gaire clar el sentit de les fluctuacions lingüístiques. A la carta del 18-8-1871 (núm. 76, ps. 228-229), en castellà, hi afegeix en català el comentari que fa al drama que Guimerà li havia fet arribar. A partir del 12-9-1872 (carta núm. 77, ps. 234-235), però, la correspondència ja és tota en català. Sembla que el procés de superació de la diglòssia hagi culminat, doncs.

Però si les fluctuacions en l'ús de la llengua semblen una mica capricioses, l'evolució dels poemes inclosos en les cartes són molt més indicatius de l'evolució que segueixen els dos amics. En un primer moment els models són òbviament els dels poetes castellans del moment. «El llanto de Elena» (carta núm. 9, 12-2-1867, p. 32) o «Ayes de alma» (carta núm. 12, 31-3-1867, ps. 40-41) de Ramon en són una bona mostra. Però ja en aquesta última lletra confessa al seu amic la voluntat de fer unes composicions descriptives, en la línia del quadre de costums, a més d'«A Sant Vicenç», que acabà publicant a *La Pubilla* (any II, núm. 32, 12-1-1868), projecta fer-ne d'altres que vagin en la mateixa línia. I afegeix: «Esta clase de poesía descriptiva y los cantares son mis ídolos favoritos» (p. 42). «Los cantares» els feia en castellà. I quin autor en català apareix esmentat en aquestes primeres cartes? Serafí Pitarra. En la carta del 16-7-1867 (núm. 16, ps. 54-55) Ramon li remet «un librito de poesías del festivo Pitarra titulado *Gra i palla*». El català sembla adequat per a la cosa festiva o costumista. Quan es tracta de provar sort amb el teatre fa un «drama en un acto y en prosa castellana», a partir d'una novel·la de Dumas i per justificar el procediment recorre a Ventura de la Vega (carta núm. 24, 19-3-1868, p. 80). En el mateix text informa el seu amic de la publicació

a *La Pubilla* d'una poesia, «Ferit d'amor-A Laura», i aquí sembla que hi ha hagut algun canvi, un «cantar» en català, tot i que també hi publica uns *Acudits* en prosa que meresqueren l'atenció del fiscal.

El fet és que tot i la seva voluntat de fer literatura important en castellà on realment publica és en una revista en català en què hi predomina el caràcter festiu i costumista. Els *cantares* esdevenen «cantarelles» en un to clarament vallfogonesc, com les que reproduïx a la carta del dia 7-4-1868 (núm. 25, p. 84). Ara bé, progressivament la influència d'un fenomen com el dels Jocs Florals, especialment lluïts el 1868 com ens recorda a la carta núm. 26 (4-5-1868, ps. 86-87), ajudarà a canviar l'actitud perquè com ell mateix diu: «varios premios (hubo 14) fueron adjudicados a jóvenes de nuestra edad, entre ellos un amigo mío, redactor de *La Barretina*; me sabe mal no haber mandado algo» (p. 87). Aquest començava a ser un camí més propici cap a la glòria literària que no pas els *cantares* castellans o el drama *El capitán Richard*. L'amic de *La Barretina* és ni més ni menys que Ubach Vinyeta i a partir d'aquesta data la catalanització literària de Ramon i, de retruc, de Guimerà s'accentua en la línia de reproduir els models poètics impulsats pel floralisme. El nostre corresponsal fa arribar al seu amic el tom de les poesies premiades als Jocs (carta núm. 48, 11-12-1869, p. 148) i ambdós s'esforcen a seguir-les.

Ramon comença a parlar de la colla del Cafè Suís i el 15-4-1870 (carta núm. 53, ps. 168-170) informa a Guimerà de la creació de la Jove Catalunya, dels seus membres i composició i li diu que en les reunions s'hi llegeixen «toda clase de trabajos literarios y hasta se pronuncia algún discurso, por supuesto en catalán». Atenció al «por supuesto», sobretot si tenim en compte que ell està escrivint una carta al seu amic en castellà. Sembla que la nova societat havia superat l'espinesa qüestió de la llengua que calia usar en les sessions, tema que havia resultat polèmic en la Tertúlia Literària del Bienni Progressista (CASSANY 2007). Un canvi d'actitud força important que es devia veure reforçat pel fet que tot un «catedrático de lenguas meridionales» de la universitat de Cristiania hagués arribat a Barcelona amb la intenció d'aprendre el català i es fes de seguida amic de Montserrat i Arcs i de la resta d'assistents a la sessió de la Jove Catalunya. A la correspondència no hi falten tampoc referències als esdeveniments polítics i culturals de la ciutat, com la paròdia de la Passió de Roca i Roca en què la figura de Jesús havia de representar la Revolució, Prim, Pilat, i així successivament (carta núm. 50, 31-1-1870, ps. 154-155).

En definitiva, ens trobem davant d'un material que ofereix a l'investigador diversos aspectes d'estudi que van més enllà de la figura concreta de Guimerà o de Ramon, ja que donen peu a reflexions sobre aspectes sociolingüístics i d'història de la literatura, que podrien haver-se apuntat en una introducció crítica que es troba a faltar.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERTÍ & ARRIBAS (2016): Xavier Albertí i Albert Arribas, *Guimerà home símbol*, Barcelona: Ed. 62, «Llibres a l'abast», 431.
- CASSANY (2007): Enric Cassany, «Una tertúlia literària durant el Bienni Progressista», dins: Ramon Panyella (cur.), *La projecció social de l'escriptor en la literatura catalana contemporània*, Lleida: Punctum & GELCC, ps. 179-186.

Censura i exili en el teatre català durant el franquisme

MARTÍ MARCH MASSÓS

Universitat Autònoma de Barcelona
 martimarch@hotmail.com

1. FELDMAN & FOGUET (2016): Sharon G. Feldman i Francesc Foguet, *Els límits del silenci. La censura del teatre català durant el franquisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, «Textos i Estudis de Cultura Catalana», 212.
2. FOGUET (2016): Francesc Foguet i Boreu, *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939*, Sevilla: Biblioteca del Exilio, «Anejos», 28.

La censura i l'exili ens apropen a tota la cruessa del franquisme. En aquest sentit, els dos llibres que ressenyem es complementen, i ens ajuden a conèixer millor aquests dos aspectes clau d'aquesta època. Per una banda, aprofundim en els mecanismes usats per la dictadura per intentar anular la cultura catalana, prèvia folklorització d'aquesta, però per l'altra banda també emergeix engrandida la resistència tenaç de molts catalans que van lluitar per impedir, des de l'interior i des de l'exili, aquest silenciament d'un país. El teatre esdevé, de cop, el mirall de la llibertat coartada i de les vicissituds d'una cultura més enllà de les pròpies fronteres.

Els límits del silenci. La censura del teatre català durant el franquisme segueix el camí obert pels estudis de Maria Josepa Gallofré, Josep Benet o Joan Samsó als anys noranta del segle xx, continuats després per altres estudiosos. Aquest llibre ens mostra l'actuació camaleònica i calculada de la censura franquista, des d'abans de la victòria de l'exèrcit sublevat fins força després de la mort del dictador. Des d'abans: des de l'inici de la guerra, amb el control de les biblioteques i de les edicions de llibres, revistes, etc., o amb la Ley de Prensa del 22 d'abril de 1938, signada per Franco i Serrano Suñer a Burgos, que instaurava un règim de censura prèvia que anava més enllà de les disposicions de l'Itàlia i l'Alemanya feixistes en la mateixa matèria (p. 65). Fins força després: un cop mort Franco, se seguien escrivint informes de censura i se seguia prohibint —recordem el cas mític de *La Torna* d'Els Joglars, o de l'obra *No hablaré en clase* de Dagoll Dagom. Encara avui, denuncien els autors de l'estudi, existeixen fons opacs a la recerca —Govern Civil de

Barcelona, arxius i fons de la policia i de l'exèrcit, etc.—, sense parlar de la documentació que es va destruir immediatament després de la mort del dictador.

Feldman i Foguet situen d'entrada la censura franquista en el context europeu (capítol 1), acte seguit s'endinsen en el món kaffkià de l'administració (capítol 2) i de la legislació franquistes (capítol 3), i finalment analitzen la incidència de la censura en el teatre català (capítol 4). Dels capítols 5 al 8 ens ofereixen un repàs dels expedients de censura de Joan Oliver, Manuel de Pedrolo, Maria Aurèlia Capmany i Josep Maria Benet. A través d'aquests expedients afloren encara amb més detall els fonaments nacional-catòlics de la política i la moral franquistes —Arias-Salgado *dixit*: «Gracias a la censura previa se salvan ahora más almas en España» (p. 53).

Els autors destaquen dos aspectes de la censura franquista: «l'arbitrarietat i la perseverança» (p. 238). Pel que fa a l'arbitrarietat, no cal parlar de la ridícula suspensió d'*Els Pastorets* el 1943, de la necessitat d'editar clandestinament Shakespeare, o de l'aprovació de l'estrena de *No hablaré en clase*, després de la seva suspensió el 1976, perquè es va tenir l'atreviment de tornar-la a presentar a censura amb un altre títol. L'arbitrarietat es detecta sobretot a través dels expedients de censura d'Oliver, Pedrolo, Capmany i Benet i Jornet: «qualsevol lectura podia prestar-se a diverses interpretacions subjectives, tot produint de vegades resultats sorprenentment arbitraris» (p. 239).

Pel que fa a la perseverança, tant és l'època en què la censura s'exercís, des d'un *Departamento* o des d'un *Ministerio* —Ministerio de Educación Popular, Ministerio de Información y Turismo, etc.—, anés a càrrec de Ramón Serrano Suñer, de Gabriel Arias-Salgado, de Manuel Fraga Iribarne, d'Alfredo Sánchez Bella, de Pío Cabanillas o de León Herrera Esteban (p. 241). Com diuen els autors de l'estudi: «hi hagué un pertinaç fil de continuïtat que lligava de cap a cap l'exercici de la censura» (p. 241). Es desplegaren diferents recursos i estratègies, adaptades a cada moment històric, però sempre amb un objectiu: la defensa de la «unidad espiritual, nacional y social de España» (p. 53). Un cas força clar: la Ley de Prensa de 1966, interpretada sovint com una modificació aperturista del règim, eliminava la censura prèvia i instaurava l'anomenada «consulta voluntaria», prèvia a l'edició, una trampa que podia suposar la bancarrota d'una editorial a cops de multa. Tots els canvis de lleis obeïen a un intent d'autolegitimació o de maquillatge d'un règim dictatorial.

La censura atacava el teatre per dos flancs: la publicació de l'obra i la seva estrena. Es recelava sobretot de la dimensió pública i social del teatre. D'aquí la imposició del visat de l'assaig general, que redoblava l'eficacitat de la censura. Aquest visat de l'assaig general era la *cirereta* a un seguit de recursos que tenien com a objectiu ofegar el teatre català. L'autorització d'obres era molt selectiva. Des del principi es procurà privar al catalanisme «de la única bandera fácil y popular que les quedaba», com a gran «paso hacia la normalidad» (p. 53) —del genocidi cultural franquista, s'entén. Es podia reposar Frederic Soler, o *L'hostal de la Glòria* de Sagarra, però sempre en la mesura que les obres no tinguessin gaire èxit, perquè sinó, com succeí en el segon cas, es despertava immediatament el recel de les autoritats. Teatre *regional* i en petit comitè, aquest era el sostre impositat.

En el cas dels autors estudiats, especialment dramàtic en el cas de Pedroló, sovint es limitava l'estrena a una única representació davant d'un públic reduït. La intenció era evitar que «ni en l'àmbit de l'escena ni en el de l'edició de literatura dramàtica, es poguessin obrir vies excessives de *modernització* estètica i de *normalització* cultural» (p. 91). Sovint, les autoritzacions pretenien maquillar el règim davant l'opinió pública internacional: «Si prohibir Brecht o Sartre, dos autors de prestigi internacional, podia ser contraproductiu de cara enfora, perquè donava una imatge tancada del règim, acarnissar-se amb Pedroló o amb Oliver, posem per cas, tenia una repercussió ínfima i perfectament assumible» (p. 94). De fet, la censura era conscient que, a vegades, una prohibició podia generar més ressò que una autorització per a una difusió limitada. A vegades, senzillament, s'optava pel silenci administratiu. Però a la perseverança de la censura s'oposava una altra tenacitat de pol oposat, la dels autors, directors, companyies, editors, etc., que no es conformaven amb el *no* ministerial i insistiren per aconseguir l'autorització.

Aquest esforç per a la supervivència i la continuïtat d'una cultura és també el fil que relliga l'estudi de Francesc Foguet *El teatro catalán en el exilio republicano de 1939*, un retrat de la perseverança d'autors i de companyies d'aficionats a l'exili: «La actividad teatral del exilio catalán jugó un papel fundamental como suplencia en otras tierras y en condiciones adversas, a la imposibilidad, por prohibición expresa, de representar teatro en catalán hasta 1946» (p. 157). Després del 1946, aquesta funció supletòria s'anà perdent, però es mantingué la vitalitat fins a finals dels anys seixanta i part dels setanta. Llavors aparegueren diverses dificultats, que en delmaren la continuïtat, fossin d'ordre estructural, pel retorn d'alguns exiliats, pel canvi d'hàbits culturals, per la manca de públic o de relleu generacional, etc. Tot plegat suposà una pèrdua de l'entusiasme inicial.

L'activitat teatral a l'exili arrenca des dels primers refugis d'intel·lectuals el 1939, a Toulouse, Roissy-en-Brie i Montpellier, però també als camps de concentració d'Argeliers-sur-Mer, Saint-Cyprien, Le Barcarès, Agde o Bram —i en alguns camps nazis, més modestament—, on, tan bon punt la situació millorà una mica, es començaren a organitzar algunes activitats culturals, amb seccions o col·lectius dedicats al teatre, en els quals es buscava «como concreción del espíritu de supervivencia, salvaguardar y expresar una identidad cultural republicana que diera continuidad a los esfuerzos realizados en materia de educación y cultura durante la república» (p. 30).

Després d'analitzar les raons que impulsaren tanta gent a mantenir el teatre a l'exili —seguir existint com a cultura, cohesionar internament els exiliats, superar les divisions polítiques a través de la funció patriòtica, educadora i estètica del teatre, i difondre la catalanitat arreu, sempre que es pogués estrenar fora dels cercles dels exiliats—, Foguet se centra especialment en l'estudi de les activitats a Toulouse, el nucli més actiu de l'exili francès després de l'alliberament de l'ocupació nazi, amb el Casal Català (1945-1970), la Llar de Germanor Catalana (1950-1954) i el grup artístic Terra Lliure (1952-1972). Però la situació a França era precària, malgrat la creació de la Fundació Ramon Llull, per això molts exiliats

acabaren marxant sobretot a Amèrica, on regeneraren alguns centres i casals ja històrics i crearen noves entitats, especialment a Buenos Aires i a Mèxic D. F.

A Buenos Aires, el Casal de Catalunya (1940), resultat de la fusió del Centre Català (1886) i del Casal Català (1908), estrenarà una obra cada mes, llevat del període estival, i esdevindrà un dels centres de reunió més importants de l'exili sud-americà. Hi predominava un teatre clàssic o lúdic, i a partir de 1946 es van seguir sobretot les estrenes dels teatres de Barcelona, amb la presència destacada de Josep Maria de Sagarra, i alguna estrena més innovadora. En aquest aspecte fou clau la fundació el 1966 de l'Obra Cultural Catalana, dedicada a difondre els llibres catalans a Sud-Amèrica, que ajudà a renovar, gràcies a la feina feta d'activistes com Jordi Arbonès, entre d'altres, els referents escènics davant la deriva folkloritzant del Casal de Catalunya, amb la introducció dels autors contemporanis més renovadors.

A Mèxic, l'eix vertebrador fou l'Orfeó Català (1906): la secció d'art dramàtic quedà en mans d'Avel·lí Artís i Balaguer, i es construí un nou escenari. Es passà de tenir un grup d'aficionats a constituir una companyia d'actors i actrius professionals, l'Agrupació Catalana d'Art Dramàtic, amb el paper rellevant de l'actriu Emma Alonso. Inicialment, s'estrenà un repertori continuista respecte al teatre català d'entreguerres, però als anys cinquanta hi hagué la voluntat d'estrenar obres innovadores o prohibides a Catalunya, i també material inèdit, per la qual cosa es creà el premi Guimerà (1951-1958), per incentivar l'escriptura. Als anys seixanta s'hi incorporà Gabriel Fradera, que animà les activitats teatrals de l'Orfeó, però es lamentà ja d'una pèrdua d'assistència i de suport del públic.

Aquest repàs a tres de les capitals del teatre català a l'exili es completa al final de l'estudi amb la inclusió de la programació teatral en ciutats com Caracas, Còrdoba, Guadalajara, La Habana, Mendoza, Montevideo, Nueva York, París, Rosario i Santiago de Chile (ps. 174-203).

En l'apartat «Dramaturgias» (ps. 125-156), Francesc Foguet analitza el repertori dels casals i centres catalans de l'exili, i en destaca «un gran apego al pasado» (p. 125), als clàssics del XIX i de principis del XX, on destaca la figura de Guimerà, però també a alguns autors modernistes, com Rusiñol i Iglésias, i més tard, al teatre d'entreguerres. La majoria d'escriptors «parecía contentarse con un simulacro de normalidad que enlazara la tradición de preguerra con el momento presente» (p. 156). Però Foguet estudia també el que anomena una «dramaturgia del exilio republicano», obra d'autors exiliats el 1939 i, sense que sigui una condició indispensable, que tractin sobre l'experiència de l'exili. Tot i la pèrdua de moltes obres, Foguet situa en aquesta línia alguns textos d'Ambrosi Carrion, Ramon Vinyes, Lluís Capdevila, Josep Carner, Agustí Bartra, Mercè Rodoreda, Ferran Canyameres, Roc Boronat, Josep Roure-Torrent i Odó Hurtado, entre d'altres.

Els llibres ressenyats són, en resum, un exercici de justícia històrica, un dic contra la desmemòria i un homenatge a tots aquells que van mantenir, amb un esforç majúscul, la voluntat d'existència d'una cultura arrossegada a l'exili i al silenci per l'odi i la incultura.

Albert Manent, «Òpera pòstuma»

JOSEP FERRER I JOAN PUJADAS

Fundació Pere Coromines

josepferrercosta@gmail.com, joanpujadasm@gmail.com

1. AMAT (2015): Jordi Amat (coord.), «*Albert Manent: acció cultural, compromís civil i projecte intel·lectual*», Barcelona: *Revista de Catalunya*, núm. extraordinari 2015/1.
2. ANGLÈS & PEREA (2016): Fina Anglès i Eugeni Perea, *Univers Manent. Homenatge a la figura i obra d'Albert Manent i Segimon*, Tarragona: Diputació de Tarragona; «Ramon Berenguer IV», 23.
3. MANENT (2015): Albert Manent, *Història, literatura i Església a la Catalunya contemporània*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Serra d'Or», 484.
4. MANENT, CERVERA, CRUSET, MASSEGOSA & VEGA (2014): Albert Manent, Joan Cervera, Lídia Cruset, Rosa M. Massegosa i Salvador Vega, *Els noms populars de núvols, boires i vents del Baix Empordà*, la Bisbal d'Empordà: Edicions Sidillà; «El Bou mascard», 1.
5. MANENT & LLAURADÓ (2015): Albert Manent i Segimon i Josep Maria Llauradó i Llauradó, *Onomàstica de Maspujols. Recull de noms de lloc i de persona*, Maspujols: Ajuntament de Maspujols, Pragma Edicions; «En negre».
6. MANENT & PRATS (2016): Albert Manent i Segimon i Enric Prats i Auqué, *Noms de lloc, llinatges i renoms de Vilaplana*, Vilaplana: Ajuntament de Vilaplana, Pragma Edicions; «En negre».
7. MANENT & SABATÉ (2016): Albert Manent i Segimon i Jaume Sabaté i Alentorn, *Els noms populars de núvols, boires i vents del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat*, Reus: Edicions La Mussara; «Meteoreologia popular», 1.
8. MEDINA (2015): Jaume Medina, *Albert Manent i Carles Riba, dues personalitats del nou-cents*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Ajuntament de Barcelona; «Biblioteca Serra d'Or», 480.
9. PUJADAS (2015): Joan Pujadas, *Epistolari Albert Manent & Vicenç Riera Llorca*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Ajuntament de Barcelona.
10. TRIAS (2015): Margarida Trias, *J. V. Foix & Albert Manent. Correspondència (1952-1985)*, Barcelona: Quaderns Crema; «D'un dia a l'altre», 43.

Quan s'acompleixen tres anys de la mort d'Albert Manent, ens disposem a repasar els fruits que, com l'atzavara després de morta, ha donat fins ara la seva rica personalitat.

Ningú no arrufarà el nas si titllem Albert Manent d'humanista, una persona que al llarg de la seva vida, amb solvència, es va interessar per temes i camps

diversos. Bona prova d'això és el llibre pòstum *Història, literatura i Església a la Catalunya contemporània*, que el mateix Manent va deixar enllestit abans de la seva mort i que va aparèixer l'any 2015 en el catàleg de la degana i imprescindible Publicacions de l'Abadia de Montserrat que dirigeix el savi Pare Massot. Aquest volum aplega tot un seguit d'articles d'extensió diversa, alguns d'inèdits i molts d'enterrats en publicacions i revistes periòdiques de difícil accés. Per tant, aquest tipus de volums miscel·lanis són imprescindibles per accedir a l'obra de personatges que, com Albert Manent, es van prodigar en mil i un mitjans. Aquest volum, prologat pel seu fill Jordi Manent, dona fe dels seus interessos en el camp de la història, de la literatura i de l'Església catalana. Per exemple, Albert Manent és un home clau en l'estudi de la literatura catalana a l'exili i de personatges i fets imprescindibles del Noucentisme. Aquest volum, doncs, ens apropa al Manent, de prosa clara i elegant, d'interessos diversos. Des de l'apunt breu a la semblança biogràfica, des de la nota erudita a l'assaig profund, aquest llibre és una bona forma d'acostar-nos a les maneres exquisides de l'humanista Albert Manent.

De tothom és sabut que Manent va conrear amb encert tant el gènere subtil de la semblança biogràfica com el de la biografia exhaustiva. Per tant, no és d'estranyar que, de la mà del seu amic, l'escriptor, llatínia i poeta Jaume Medina, es confronti a *Albert Manent i Carles Riba, dues personalitats del nou-cents*, les figures eminentes d'aquests dos personatges. Medina, màxim coneixedor de Riba i amic íntim de Manent, era —és— la persona ideal per acarar aquestes dues il·lustres personalitats. I ho fa combinant perfectament erudició i estima. No hi ha dubte que la personalitat de Manent, afable i entusiasta, que ha deixat marca en el conjunt de persones que el van conèixer i tractar, acabarà donant fruits com aquest, a mesura que amb el temps la seva figura vagi prenent el cos que li correspon en el panorama de la cultura catalana del nostre temps.

Un altre dels filons que hi ha encara per explotar i que va donant els seus fruits és el de l'Epistolari Albert Manent, que segons ens comunica el seu fill Jordi consta de deu mil documents, dels quals un seixanta per cent ja està classificat. Fins ara s'havia publicat la seva correspondència, conjunta amb la del seu pare Marià Manent, amb Josep Carner i Émile Noulet (2002), amb Josep Pla (1997), Joan Coromines (2009), Joan Fuster (2010) i Jordi Arbonès (2011). A aquesta nòmina ara s'ha d'afegir l'*Epistolari Albert Manent & Vicenç Riera Llorca*, a cura de Joan Pujadas (PAM, 2015), i *Correspondència (1952-1985)*, a cura de Margarida Trias (Quaderns Crema, 2015), que aplega la relació epistolar amb el poeta J. V. Foix. La publicació i estudi de les relacions epistolars són imprescindibles per apropar-nos a alguns aspectes més íntims dels nostres prohoms. Parapetats darrere una certa confidencialitat que el gènere epistolar assegura, sovint aquestes cartes ens permeten atansar-nos a aspectes més humans dels seus protagonistes i a la història petita del nostre país. Aquest és el cas de la correspondència amb l'escriptor i periodista Vicenç Riera Llorca, figura rellevant de l'exili català a Mèxic, que Albert Manent coneixia exhaustivament, i amb la figura gegantina,

abassegadora i divertida del poeta J. V. Foix, de qui Manent va estudiar la biografia i l'obra i per al qual Foix sembla sentir una honesta predilecció.

L'onomàstica va ser un dels terrenys que també va trepitjar Albert Manent amb petja ferma i insistent al llarg de la seva vida. Així, la darrera bibliografia actualitzada del nostre home, «Bibliografia d'Albert Manent i Segimon», a càrrec de Fina Anglès, Jordi Manent i Eugeni Perea, dins *Univers Manent* (2016), recull, en l'apartat «Onomàstica i dialectologia», quaranta-sis entrades. Precisament sobre aquest tema versa l'*Onomàstica de Maspujols* (2015), aplegada juntament amb Josep M. Llauredó. Es tracta de l'ampliació d'un treball anterior, publicat l'any 1966 en solitari en el *Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense*, en què havia aplegat, en un treball de camp iniciat l'any seixanta, unes tres-centes entrades: «El 1960 vaig començar a recollir els noms del lloc i els renoms de Maspujols i el seu terme. L'any abans havia enllestit el recull de l'Aleixar i aviat faria el de Vilaplana. Seguint les indicacions del filòleg i lingüista Joan Coromines, em vaig sumar al projecte de recollir l'onomàstica de Catalunya per municipis» (p. 13). És, doncs, el mateix Manent qui reivindica el mestratge de Coromines. Efectivament, l'any 1960, l'1 de setembre, Albert Manent escrivia a Joan Coromines una carta, aplegada en l'*Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cabner* (Fund. Coromines, 2009), en què li trametia un treball anterior seu, *Toponímia de l'Aleixar i del seu terme* (1962), el primer de la sèrie, i li demanava «que m'assenyalés tota mena de deficiències i modificacions». Coromines li contestava a finals d'aquell mateix any amb tot un seguit d'«observacions de gran valor i utilitat» que Manent li havia demanat. Va ser el mateix Joan Coromines, el 18 de setembre de 1962, qui es posà en contacte amb Manent per demanar-li la seva col·laboració i del «grup d'amics de les comarques tarragonines interessats en la toponímia» que Manent tenia, per fer enquestes per al seu *Onomasticon Cataloniae*. Col·laboració que es feu efectiva, com el mateix Coromines agraeix en carta del 9 de setembre de 1963. Així doncs, aquest treball publicat en aquest butlletí dona fe del seu interès per aquesta disciplina, l'onomàstica. L'*Onomàstica de Maspujols*, doncs, ara s'ha tornat a reeditar, ampliada amb les aportacions del seu col·laborador Josep M. Llauredó, aficionat a la història local, que ha augmentat les entrades fins a les gairebé set-centes, sobretot amb aportacions provinents d'un minuciós treball d'arxiu. Es tracta d'una edició local, sufragada bàsicament per la Diputació de Tarragona i en segon terme per l'ajuntament de la població, Maspujols, que trobem «pujant cap a la serra de Prades», com ens la descriu el mateix Manent a l'inici del pròleg a aquesta obra.

De factura similar, tant materialment com metodològicament parlant, és, també, el volum que recull els *Noms de lloc, llinatges i renoms de Vilaplana*, edició sufragada novament i en bona mesura per la Diputació de Tarragona i en segon terme per l'ajuntament d'aquesta població, Vilaplana, enclavada als peus de la Mussara. En aquest cas també es tracta de la reelaboració d'un treball anterior de Manent, *Toponímia de Vilaplana i del seu terme*, publicat en el número corres-

ponent de l'any 1969-1970 del *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, que aplegava el resultat d'un treball de camp fet entre 1959 i 1964. Ara aquell treball, actualitzat i ampliat fins al miler llarg d'entrades amb la col·laboració d'Enric Prats Auqué, amic de Manent «des de la infantesa fins a la senectud», de qui es confessa deixeble literari («jo vaig créixer a la seva ombra», escriu en unes sentides ratlles prologals), aficionat a la toponímia, autor, per la seva banda, també de diversos reculls toponímics de la zona. Aquesta nova actualització de la toponímia de Vilaplana corria la sort, amb la malaurada mort de Manent, de restar inèdita. Han estat, un cop més, els bons oficis del seu fill Jordi Manent, que ha evitat aquest malefici, qui, a més, n'escriu el pròleg.

Aquests dos reculls toponímics de Manent posen de manifest, també, un parell o tres de coses que volem remarcar, extensibles a tota la seva producció en els camps diversos. En primer lloc, la connexió amb el Camp de Tarragona. Tot i que Albert Manent havia nascut al maresmenc Premià de Dalt l'any 1930, sempre va tenir una gran vinculació amb el Camp de Tarragona, d'on era la seva mare, Josefina Segimon. Manent feu molts i llargs sojorns al mas familiar, el Mas de Segimon de l'Aleixar, lloc i territori que sentia com a nadius. Un altre dels aspectes que aquestes obres posen de manifest és la tendència a treballar en equip, a fer colla, característica que li donà tants bons resultats. És el seu fill Jordi Manent mateix qui assenyala aquella peculiaritat tan manentiana —passeu-nos el mot— d'encarregar feines a qui el visitava, que molts hem gaudit. També voldríem remarcar que Albert Manent era un home rigorós en la feina, però afortunadament no patia de la pruija perfeccionista, sovint tan eixorca; preferia fer una segona edició, per dir-ho d'alguna manera, corregida i augmentada, que no deixar inèdit vint anys un treball en benefici d'una perfecció estèril. És, per tant, d'agrair la posada al dia d'aquests treballs onomàstics de Manent, molt en la idea del que reclamava Joan Fuster de «la desamortització d'articles i treballs enterrats en butlletins, *mélanges* i diaris».

Albert Manent també va conrear amb insistència el terreny del recull i estudi dels noms populars dels núvols, boires i vents, camp en el qual ha estat un veritable pioner. Els seus primers apunts publicats en aquest àmbit són de l'any 1994 i els seus treballs, molts fets en col·laboració, superen la dotzena. Entre ells destaca la tercera edició, publicada enguany, d'*Els noms populars de núvols, boires i vents del Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat*, d'Albert Manent i Jaume Sabaté, que aplega tres monografies publicades anteriorment de manera separada. Es tracta, com molt bé apunta el Dr. Joan Veny en el pròleg d'aquesta obra, «no de materials recollits de fonts escrites, sinó que són producte d'enquestes personals, pacients, dutes a terme sobre el terreny, a totes les poblacions de cada comarca estudiada entre bons coneixedors del tema (pastors, mariners, pagesos)». És el mateix Dr. Veny, el dialectòleg més reputat del país, qui denuncia precisament la poca atenció prestada a «aquesta mina copiosa d'informació dialectal i cultural», que aporta un gran gavadal de dialectalismes no recollits en el Diccionari Alcover-Moll, com a tret més remarcable. Edicions Sidillà també pu-

blicà el 2014 una exquisida edició d'*Els noms populars de núvols, boires i vents del Baix Empordà*, obra conjunta d'Albert Manent, Joan Cervera, Lídia Cruset, Rosa M. Massegosa i Salvador Vega, amb il·lustracions de David Granato. Manent amplia el seu camp d'acció de la nefonímia més enllà de les fronteres del Camp de Tarragona, que li era tan proper, a més de la meitat de les comarques catalanes, en un projecte sistemàtic de país, alhora que deixava assegurada la continuació de l'obra per mitjà de deixebles i col·laboradors seus amb l'esperança que s'arribés a la completió total futura del Principat.

No era d'estranyar que, en un home tan estimat i apreciat com Albert Manent, la seva mort produís una sentida i sincera consternació, que, com no podia ser d'altra manera, es concretà en diversos homenatges públics de l'Ajuntament de Barcelona i del Grup Sant Jordi, del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, del Centre de Lectura de Reus, d'Òmnium Cultural, de la Diputació de Tarragona i de l'Ajuntament de Premià de Dalt. A aquests actes s'hi han d'afegir, fins ara, dos volums miscel·lanis, el número extraordinari de l'any 2015 de la *Revista de Catalunya*, sota el títol conjunt d'«Albert Manent: acció cultural, compromís civil i projecte intel·lectual», coordinat pel filòleg, deixeble i amic Jordi Amat. Efectivament, la *Revista de Catalunya* no podia deixar sense homenatjar la persona que des de l'etapa Max Cahner ocupà la secretaria de direcció d'aquesta prestigiosa revista, de la qual fou, en molts sentits, un veritable factòtum. Així mateix, la Diputació de Tarragona, sota la coordinació de Fina Anglès i Eugeni Perea, feu el mateix en un llibre a tot color, profusament il·lustrat, amb el títol encertat d'*Univers Manent*, en aquest cas fet amb col·laboradors tarragonins i des d'una perspectiva que parteix des d'aquest territori. Tots dos volums són, en certa manera, complementaris del volum d'homenatge amb motiu del seu setantè aniversari, *Records d'ahir i d'avui* (PAM, 2001), en què amics, coneguts i saludats, partint del record i amb la finalitat, inevitable i necessària, de perfilar-ne l'aportació cultural, intel·lectual, social, nacional en definitiva, molt en el camí de la semblança, que el mateix Manent cultivà amb tant d'encert, li oferiren en agraïment sincer.

La personalitat i les obres d'Albert Manent són com el gra de mostassa. Evidentment no per les seves dimensions, que són més que considerables, sinó en el sentit que, un cop germinat i esdevingut un gran arbre, aixopluga sota les seves branques totes aquelles persones que el van conèixer i que en prenen el relleu en benefici de la Santa Continuitat de què parlava, i sempre va practicar, l'estimat i enyorat senyor Manent.

*Gramàtica històrica de la llengua catalana***FRANCESC BERNAT I BALTRONS**

Universitat de Barcelona

francesc.bernat@ub.edu

BATLLE, MARTÍ I CASTELL, MORAN & RABELLA (2016): Mar Batlle, Joan Martí i Castell, Josep Moran, i Joan Anton Rabella, *Gramàtica històrica de la llengua catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

No és fàcil fer una ressenya d'una gramàtica històrica, perquè la varietat de fenòmens i reflexions sobre els canvis d'una llengua que s'hi exposen és de tal magnitud que hom pateix per presentar-la acuradament en poc espai. Amb tot, això és poc comparat amb la gosadia —i preparació— que cal per embarcar-se en l'aventura d'escriure una obra d'aquesta envergadura. I més tenint en compte que en català hi ha uns precedents de primera fila: les gramàtiques històriques d'Antoni M. Badia (1951) i Francesc de B. Moll (1952). Els autors del llibre que comentarem seguidament eren conscients d'aquests reptes, però la seva perícia ha fet que avui ja puguem disposar d'un nou manual que no només està plenament a l'altura dels dos clàssics esmentats sinó que presenta de manera clara i satisfactòria tots els avenços de la lingüística històrica catalana.

Ens referim a la *Gramàtica Històrica de la Llengua Catalana* (a partir d'ara GHLC) de Mar Batlle, Joan Martí i Castell, Josep Moran i Joan Anton Rabella, editat per les Publicacions de l'Abadia de Montserrat (2016). Els autors, reconeguts experts en lingüística diacrònica catalana, van decidir reunir un conjunt de treballs inèdits o posats al dia i publicar-los conjuntament. Com a conseqüència, cada especialista ha pogut excel·lir en les respectives seccions, tot i que a vegades es noten algunes diferències formals entre les parts. Amb tot, cal reconèixer que homogeneïtzar una obra tan vasta i complexa no era una tasca fàcil, per la qual cosa els autors han preferit mantenir la redacció original amb els mínims canvis necessaris.

La GHLC es divideix en quatre grans parts (fonètica, morfologia nominal, morfologia verbal i sintaxi) precedides per un pròleg i una breu introducció. És d'agrair que la bibliografia de cada secció es presenti al final de cada secció per facilitar-ne la consulta. En el pròleg s'exposen els orígens, estructura i objectius de l'obra, i en la introducció s'hi fa una panoràmica de la lingüística històrica, les relacions que manté amb altres matèries, els conceptes més importants que ha posat en circulació i s'expliciten les fonts de què ha begut el llibre. En aquest sentit, la GHLC s'aparta de les gramàtiques històriques anteriors, que sempre començaven amb una secció dedicada a la formació i la descripció de la variació dialectal de la llengua catalana, i entra de ple en l'exposició dels mètodes i els objectius de la lingüística històrica.

La primera part, dedicada a la fonètica (ps. 11-180), ha estat preparada per Batlle, Moran i Rabella. Els tres autors parteixen dels sons del llatí, tant del culte

com del vulgar, per tal de resseguir fil per randa els canvis articulatoris que van donar lloc a la fonètica del català, des de l'antic fins a la variació moderna. Com és habitual en aquest tipus d'obres, distingeixen l'evolució del vocalisme tònic de l'àton i presenten els canvis en les consonants segons la posició que ocupaven aquests fonemes en els mots llatins, distingint les simples de les agrupades. Cal destacar-ne el detallisme en la descripció dels fenòmens i la munió d'exemples aportats. Els autors també presten atenció als metaplasmes particulars no regularitzables (supressió o addició de fonemes, assimilacions, metàtesis, etc.), als quals es dedica un capítol a banda. En aquesta part només trobem a faltar més coherència en l'ús de l'alfabet fonètic i el fet que no totes les hipòtesis més importants sobre l'evolució dels fonemes catalans hi són exposades.

La segona part, escrita també pels tres autors de la primera, està consagrada a la morfologia nominal (ps. 181-297). Després d'explicar les profundes diferències entre el sistema morfològic del llatí i del català (especialment la pèrdua del sistema de casos i l'aparició de noves classes de mots, com els articles i els clítics), els autors destaquen que en la formació de la morfologia catalana hi han intervingut tant els canvis fonètics com el fenomen de l'analogia. A continuació, es detalla amb profunditat l'evolució històrica de cada una de les categories implicades en el sintagma nominal: noms, adjectius, numerals, demostratius, articles, pronoms personals, possessius, interrogatius, relatius i indefinits. Així mateix, també es comenten en aquesta part les tres categories invariables del català (adverbis, preposicions i conjuncions), cosa que potser caldria haver justificat. Com en la secció anterior, sovint es comenten les hipòtesis plantejades sobre canvis morfològics que no són prou clars i en alguns casos els autors proposen noves explicacions als enigmes exposats.

La tercera part de la GHLC, dedicada a la morfologia verbal, és una de les més extenses i detallades (ps. 299-473). Els dos autors, Batlle i Moran, comencen remarcant que el sistema verbal de les llengües romàniques és hereu directe del llatí, tot i que amb modificacions en algunes de les categories, sobretot les d'aspecte i temps. Així mateix, se subratlla que els canvis fonètics i l'analogia també han estat determinants en la configuració dels verbs catalans, però amb una intensitat superior d'aquest darrer fenomen, fins al punt que això explica la gran variació dialectal de la morfologia verbal en català. Després d'exposar els canvis en les categories i en les formes no personals, Batlle i Moran, s'endinsen en l'evolució de cada una de les persones i temps verbals, primer de les simples i després de les compostes. Seguidament, els autors dediquen un apartat a l'evolució dels principals verbs irregulars, amb la mateixa minuciositat amb què han presentat anteriorment els regulars. Clouen aquesta part uns annexos amb uns esquemes molt útils. L'únic detall que esmenaríem d'aquesta impressionant i aprofundida síntesi històrica és la petitesa dels signes que indiquen la durada de les vocals llatines.

Arribem finalment a la part més original i extensa de la GHLC: la secció dedicada a la sintaxi (ps. 475-692), escrita per Joan Martí i Castell. Atès que una de les crítiques que sovint s'han adreçat a les gramàtiques històriques és l'absència

de tractament de la sintaxi, els autors tenien molt clar que aquest nivell lingüístic no hi podia faltar. Una característica distintiva d'aquesta secció de la GHLC és la constant insistència en el pas de la parataxi a la hipotaxi en la sintaxi de les llengües romàniques i com ha repercutit aquest procés en el desenvolupament del català com a llengua formal (o la maduresa de la llengua, segons l'autor). Martí, en conseqüència, destaca que pràcticament tots els nexes sintàctics són formes creades *ex novo* en català, la majoria per processos de gramaticalització. A partir d'aquesta premissa, l'autor estructura la seva exposició sobre la diacronia de la sintaxi del català en seccions dedicades a les categories gramaticals, seguint el model dels apartats de morfologia nominal i verbal, i amb una atenció preferent als nous recursos sintàctics romànics. Això provoca, com era d'esperar, alguns encavalcaments amb les dues parts de morfologia de la GHLC, però Martí sempre sap enfocar l'exposició cap als aspectes més vinculats amb la sintaxi o que no s'havien tractat anteriorment. Així mateix, hi apareixen capítols nous, com els dedicats a la concordança i a l'ordre dels elements a la frase.

En definitiva, la GHLC és una summa actualitzada i rigorosa sobre els canvis històrics que expliquen la formació del català, però adreçada alhora a qualsevol lector culte per la seva claredat expositiva. Fins i tot, hi ha un aspecte més d'aquesta obra que al nostre entendre cal subratllar: demostrar que la vella gramàtica històrica està ben viva i que encara pot aportar obres d'aquest calibre a la lingüística catalana. Estem convençuts, doncs, que aviat esdevindrà un manual de referència indefugible.

Cent anys de “Normes ortogràfiques”

MARGALIDA RAMON SITJAR

Universitat Autònoma de Barcelona
margalida_ramon@hotmail.com

CASALS & NOGUÉ (2016): Daniel Casals i Neus Nogué (eds.), *Cent anys de “Normes ortogràfiques”*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat; «Biblioteca Milà i Fontanals», 63.

L'Institut d'Estudis Catalans va promulgar les *Normes ortogràfiques* el 24 de gener de 1913 i coincidint amb el centenari de la seva aprovació, el 2013, el Màster Oficial Interuniversitari d'Estudis Avançats de Llengua i Literatura Catalanes, codirigit per la Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat de Barcelona, volgué dur-ne a terme un balanç. Per aquest motiu va promoure dues iniciatives, que van ser la celebració de dues sessions científiques per commemorar aquesta data i la materialització de cinc de les ponències pronunciades en aquestes jorna-

des en el volum que ressenyem: *Cent anys de "Normes ortogràfiques"*. La primera sessió es dedicà a l'àmbit lingüístic i veu el seu reflex en el primer bloc de treballs d'aquest llibre, mentre que la segona tingué una perspectiva més social, la qual s'identifica amb el segon bloc. Tot això és explicat amb més profunditat a la «Presentació» del volum, signada pels coeditors, Daniel Casals i Neus Nogué, que ve seguida pel gruix de l'obra: cinc articles d'autors tan destacats com Brauli Montoya, Joan Melià, Víctor Martínez-Gil, Josep Murgades i Daniel Casals, els currículums dels quals poden trobar-se a les últimes pàgines del llibre.

Passant a analitzar pròpiament els treballs que conformen l'obra, en el primer bloc s'inclouen dues aportacions, la primera de les quals es titula «Possibilitats i límits de la normativa ortogràfica» (ps. 7-27), de Brauli Montoya. L'estudi es presenta com una revisió de la representació que tenen tots els parlars catalans dins les *Normes ortogràfiques* i parteix de la idea que els sistemes ortogràfics mai no poden representar les llengües perfectament, com també remarcarà Melià en la seva contribució. L'ortografia catalana s'ha anat formant a partir de la interrelació de l'etimologia, la pronúncia i la tradició, però afirma que aquest fet no hauria de limitar-ne la modificació. Per això, proposa tres reformes que simplificarien la normativa i aportarien més unitat a la llengua: el canvi de la denominació de les lletres *f, l, m, n, r* i *s* com a *ef, el, em, er* i *es* (formes genuïnes), ja que la nomenclatura actual és incòmoda per als dialectes occidentals; l'eliminació de la distinció entre accent greu i agut per unificar-los en el més freqüent, l'agut, a causa de la incoherència d'haver d'accentuar com a oberta una vocal (la *e*) que és tancada en occidental i neutra en la major part del balear; i la supressió dels accents diacrítics, que tanta polèmica han generat arran de la publicació de la nova *Gramàtica de la llengua catalana* i de l'*Ortografia catalana*. Hem de recordar que la conferència de Montoya fou pronunciada al juny del 2013 i que el volum ressenyat fou publicat al juny del 2016, abans que la *Gramàtica* o l'*Ortografia* veiessin la llum. Per tant, s'ha de reconèixer el valor de la proposta de l'autor, que s'ha vist reflectida en les noves obres normatives de referència. Si algú encara es mostra reticent a la reducció dels accents diacrítics, pot recórrer a l'àmplia argumentació que en realitza l'autor. Repassant una per una gairebé totes les paraules afectades, demostra que en molts casos són innecessaris i afirma que la seva inutilitat és motiu suficient per eliminar-los.

Joan Melià és l'autor de la segona contribució del bloc lingüístic, «L'ortografia amb relació als parlars balears» (ps. 29-44), i centra el seu estudi a analitzar la recepció i acceptació que tingueren i tenen les *Normes ortogràfiques* a les Balears, tant a principis del segle passat com a l'actualitat. En el moment de la seva aprovació, les Illes es van adherir ràpidament a les *Normes* tant per la participació de personalitats balears en el procés normativitzador, que asseguraren el reflex dels parlars insulars en l'ortografia, com per l'encert d'haver optat per un model diastemàtic. En conseqüència, avui l'ortografia establerta per l'IEC és plenament acceptada per les institucions polítiques i acadèmiques balears. Tan sols es troben veus discrepants dins el *gonellisme*, un moviment que promou el secessionisme

lingüístic i que nega la normalització lingüística del català en tots els àmbits d'ús. Melià fa un repàs per les obres que s'han publicat des d'aquests sectors i conclou que es tracta d'uns treballs mancats de rigor científic, que no podrien arribar a assolir mai un abast general per a totes les illes. Amb tot, finalitza l'estudi afirmant que a les Balears l'ortografia no planteja tantes dificultats com als territoris de parla occidental, atès que els principals problemes es redueixen a aspectes puntuals de la morfologia, alguns dels quals ja han estat resolts amb la nova *Gramàtica*. L'autor alerta, però, que cal prestar atenció a aquestes actituds secessionistes, que promouen la desconexió de les *Normes*.

El segon bloc d'articles està encapçalat pel de Víctor Martínez-Gil, titulat «Salvador Espriu i les *Normes*: acatar des de la recança» (ps. 45-80). L'autor analitza l'acollida que tingueren les *Normes ortogràfiques* dins el sector literari i, més específicament, estudia com fou la relació entre aquestes i Salvador Espriu. El treball es vehicula a partir de les cinc fases en què Martínez-Gil divideix la trajectòria vital de l'escriptor en relació amb l'ortografia. La primera la situa en els moments de crítiques cap al seu català pel desconeixement de la gramàtica. La segona es defineix com la lluita d'Espriu per convertir-se en un mestre de la llengua, fet que aconseguí i que demostrà amb la publicació de *Primera història d'Esther*, un llibre que utilitzà per defensar-se de les acusacions rebudes i «per debatre amb Pompeu Fabra [...] i, de pas, per demostrar que se l'havia llegit i que el coneixia bé» (p. 62). La tercera es caracteritza per l'intent de crear-se una estilística pròpia per oferir un model de llengua que demostrés la seva posició de resistència cultural i de reclam de llibertat. La quarta se situa en el moment d'utilització d'estratègies per defensar-se de les reticències dels correctors, i finalment la cinquena, que inclou els seus últims anys de vida, és la de lluita pel model de llengua que ell volia. Martínez-Gil tanca l'article fent una síntesi de les fases exposades i acaba afirmant que Espriu, des d'una posició de respecte cap a Fabra i l'IEC, es mostrà com una persona que patia a causa d'una visió massa rigorosa de la normativa, però que, tot i això, seguia respectant-la. Per tant, es definí com un escriptor que decidí «acatar des de la recança».

La següent contribució que es presenta en el segon bloc és la de Josep Murgades, titulada «Dimensió política de l'ortografia» (ps. 81-97), en què l'autor deixa molt clar que el poder fa servir les convencions arbitràries, i en aquest cas l'ortografia, com a mitjà per legitimar-se i afavorir la cohesió dels col·lectius. I el context en què van néixer les *Normes ortogràfiques* no n'és cap excepció: Pompeu Fabra, principal promotor de la codificació de la llengua, comptava amb el suport polític de la Mancomunitat, presidida per Enric Prat de la Riba, que veia en l'establiment de la normativa un acte d'afirmació nacionalista. En nou apartats, l'autor va desgranant tots els elements relacionats amb el poder, l'ortografia i la cohesió social, i també deixa un espai per reflexionar sobre la inconveniència d'introduir reformes en l'ortografia per la situació social i política en què viu la llengua catalana. La seva argumentació es basa en la idea defensada al llarg de tot el treball: com que l'ortografia és un acte de poder, l'important és la interioritza-

ció de les normes, motiu pel qual no calen modificacions, i es reafirma comparant la situació amb l'anglès, que tot i gaudir de poder econòmic i polític, no ha modificat la seva gramàtica des de fa segles. Per tant, ens trobem davant una postura contrària a la defensada per Brauli Montoya en el primer article: restarà a judici del lector valorar per quin bàndol es decanta.

Finalment, el volum es tanca amb «El ressò i la difusió de les *Normes ortogràfiques* (1913) de l'IEC a la premsa durant el franquisme» (ps. 99-128), de Daniel Casals, coeditor del llibre. Els objectius que planteja l'estudi són dos: analitzar quina repercussió tingué a la premsa la celebració dels cinquanta anys de l'aprovació de les *Normes ortogràfiques*, i determinar si els mitjans de comunicació escrits van fer difusió de l'ortografia a finals dels anys seixanta, en un moment caracteritzat pel relaxament del control franquista. Per estructurar el contingut, Casals divideix el treball en quatre apartats. En el primer, retrata la situació que es vivia als anys seixanta, fruit de les decisions polítiques d'anys anteriors, com la *Ley de prensa e imprenta* del 1938, impulsada per Serrano Suñer. En el segon, se centra en el ressò que es va fer la premsa del cinquantenari de les *Normes* i analitza diferents articles d'opinió i notícies que versaven sobre actes commemoratius. Un aspecte molt interessant a tenir en compte és que l'autor inclou els textos originals escanejats i els comenta un a un, fins a arribar a la conclusió que alguns elements que havien estat censurats s'anaven recuperant progressivament, com són referències a Pompeu Fabra i a l'IEC. En tercer lloc, examina la divulgació que començaren a tenir les *Normes* a la premsa dels darrers anys del franquisme, a partir de la llei de 1966 que regulava el món editorial i periodístic, la coneguda com a *Llei Fraga*, que suposà una reducció del control. Exemplifica aquesta novetat amb el sorgiment de dues seccions dedicades a la promoció de la normativa dins dos diaris barcelonins: «Aclariments lingüístics», del setmanari *Tele/estel* i «Lecciones de catalán para todos», d'*El Correo Catalán*. L'estudi finalitza amb una síntesi de les conclusions de la recerca.

Així doncs, trobem aplegades en un sol volum cinc aportacions de reconeguts filòlegs d'arreu del país, que escriuen sobre temes diferents, però resseguint un fil comú: la publicació de les *Normes ortogràfiques* de l'IEC el 1913. La diversitat de postures que trobem dins aquest llibre no és incompatible, ans al contrari, hi confereix més riquesa i assegura no deixar indiferent a ningú.

Quan la llengua ven. Estudis de llenguatge publicitari català

LAURA FERRER I HUCH

Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Catalana
arualrref@gmail.com

CASALS I MARTORELL (2015): Daniel Casals i Martorell (ed.), *Quan la llengua ven. Estudis de llenguatge publicitari català*, Aachen: Shaker Verlag; «Biblioteca Catalana Germànica - Beihefte zur Zeitschrift für Katalanistik», 13.

Una part gens menyspreable de les emissions dels mitjans de comunicació correspon a missatges publicitaris,¹ i aquests missatges i la llengua que s'hi utilitza exerceixen, inevitablement, una influència en els telespectadors i oients. A diferència dels informatius, dels programes d'entreteniment, les telenovelles, etc., ni el contingut ni la forma d'aquests anuncis depèn del mitjà de comunicació que els transmet, sinó de l'empresa que els ha creat per donar a conèixer un determinat servei o producte. Aquesta particularitat afegeix dificultat a la ja complexa tasca de definir un model de llengua i, per tant, d'establir certs límits des d'un punt de vista lingüístic. La constatació d'aquesta dificultat i el convenciment que per garantir la qualitat del model lingüístic difós en la publicitat cal formar els locutors publicitaris i els futurs professionals que s'incorporin al sector, aquesta constatació i aquest convenciment, deïem, van desembocar en una iniciativa de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA) i la Universitat Autònoma de Barcelona, materialitzada a partir del 2006, que pretenia, d'una banda, crear un postgrau de formació de locutors de publicitat en català i, de l'altra, elaborar un volum que servís de compendi de materials per a la formació d'aquests mateixos professionals. Aquest volum és precisament el que ressenyem.

Com el mateix subtítol del recull explicita, *Quan la llengua ven. Estudis de llenguatge publicitari català* és una obra col·lectiva que gira a l'entorn d'un llenguatge d'especialitat, la llengua de la publicitat, i aplega els coneixements de quinze especialistes en l'àmbit de l'elocució publicitària en català. S'enceta amb un pròleg, escrit per Joan A. Argenter, i una presentació, redactada per Daniel Casals i Martorell, el mateix editor del recull, que serveixen per contextualitzar l'obra, introduir-la al lector i destacar-ne tant la motivació com el rigor en l'elaboració. Quant al contingut pròpiament dit del volum, aquest s'agrupa en dos grans blocs: el primer, format per vuit estudis, es dedica a qüestions de caràcter lingüístic; el

1. Prenent com a exemple els dos principals mitjans de comunicació públics en català, la publicitat correspon a un 8,25 % de les emissions del 2016 a TV3 i un 4,77 % a Catalunya Ràdio, segons dades de l'àrea de control de gestió i pressupostos de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA), tot i que segurament la percepció dels espectadors i oients pel que fa a la presència de publicitat a aquests mitjans és força major.

segon, que aplega els darrers set treballs, se centra en aspectes relacionats amb la interpretació i la posada en escena dels textos publicitaris.

La primera d'aquestes dues parts en què el volum s'estructura s'inicia amb el treball «Estils prosòdics en el llenguatge publicitari» (Pilar Prieto, Marta Payà i Maria del Mar Vanrell), en què, a partir de l'anàlisi d'un corpus d'anuncis de ràdio i televisió, es caracteritzen dos estils prosòdics clarament diferenciats en el llenguatge publicitari: el directe i el persuasiu o subtil. A continuació, trobem «Algunes reflexions sobre la importància de la fonètica i la fonologia en la feina del locutor», de Teresa Vallverdú Albornà, que té com a objectiu dotar els professionals del sector d'eines que els permetin resoldre dubtes quant a la producció d'un text oral i que, per tant, els capacitin per autocorregir els errors que puguin cometre. «Teoria i pràctica de l'estàndard oral publicitari» (Neus Faura) és el tercer treball i pretén donar a conèixer els principis de l'estàndard oral català relatiu a trets fonètics i mostrar-ne l'aplicació en l'àmbit de la publicitat. El quart, titulat «Geolèctes als anuncis. La participació dels dialectes geogràfics en la llengua estàndard de la publicitat», està escrit per Mar Massanell i Messalles i, mitjançant la presentació de l'estàndard polimòrfic definit per l'IEC i l'anàlisi d'una mostra d'anuncis, pretén recalcar que, tot i que en l'àmbit de la publicitat l'estàndard difós es basi fonamentalment en el català central, la modalitat estàndard s'adapta a les diverses varietats que integren la llengua catalana i, per tant, no hi hauria cap problema a fer servir, a més de la central, les altres varietats lingüístiques catalanes en un àmbit formalitzat com és la publicitat. El cinquè treball és «Principals errors lingüístics en la publicitat», en què l'autora, Marta Prats, partint de la pròpia experiència com a assessora lingüística per al Departament Comercial de Televisió de Catalunya, constata la inseguretat lingüística present en el món de la locució publicitària en català i ofereix un seguit d'exercicis pensats per reflexionar a l'entorn de dubtes recorrents en l'elocució publicitària i facilitar l'autoanàlisi de les pronúncies pròpies. Seguidament, hi ha l'article «Redactar per vendre. Estudi sintàctic dels enunciats publicitaris audiovisuals», de Daniel Casals i Martorell, que analitza quatre variables sintàctiques dels missatges publicitaris (el nombre de mots, l'ordre dels constituents, la complexitat i el mode, i els temps verbals) amb la finalitat d'establir certes directrius i recomanacions que facilitin la feina dels redactors d'aquest tipus de missatges. «La innovació lèxica en la publicitat» (F. Xavier Fargas Valero) és el setè treball i té com a objectiu que els professionals de la locució publicitària siguin conscients de les motivacions de la innovació lèxica i també dels recursos de què se serveix per facilitar-los possibles preses de decisions futures. El vuitè treball i, per tant, el que clou la primera part del volum es titula «*L'ésAdir*, una eina de consulta» (Oriol Camps i Giralt) i exposa el funcionament i els recursos que ofereix el portal lingüístic de la CCMA i també l'interès que pot tenir per als diversos professionals que treballen als mitjans de comunicació audiovisuals, inclosos els locutors de publicitat.

La segona part del volum comença amb un article de Iola Ledesma, «Que el llegir no ens faci perdre el parlar», que pretén ajudar el locutor a passar d'un text

escrit a un d'oral amb naturalitat i de la manera més fidel possible a com ho ha imaginat el creador de l'anunci. Al següent treball, titulat «Algunes utilitats per a la interpretació», l'autor Jaume Comas exposa algunes reflexions i consells basats en la seva pròpia experiència com a actor i professional de doblatge. «L'expressivitat oral publicitària», d'Àngel Rodríguez Bravo, és l'onzè treball i, mitjançant una aproximació teòrica primer i pràctica després als mecanismes de l'expressivitat oral, té com a objectiu guiar els locutors publicitaris perquè aconseguixin ampliar les seves habilitats expressives. El dotzè article és «La naturalitat del discurs», d'Ana González Tadeo, un text que vol ajudar a assolir la naturalitat i la versatilitat del discurs a través d'exercicis que tenen a veure amb el cos i la imaginació. El següent treball és «Logopèdia i locució», en què Lúcia Cópulo exposa certes dificultats articulatòries amb què els locutors es poden trobar a l'hora d'emetre missatges publicitaris, i proporciona eines per superar-les i per aprendre a fer un ús òptim de la veu com a recurs comunicatiu. «La veu en imatges», de Sílvia Planas Morales, és el catorzè treball, en què es remarca la utilitat dels mètodes acústics per a la locució, ja que permeten d'analitzar la veu per assolir un més bon control fonorespiratori, una potència adequada del flux de l'aire, el registre de veu més adient i una fonació eficaç. Per últim, el treball que clou aquesta obra col·lectiva es titula «Un text teòric per a una experiència pràctica», en què Vicent A. Moreno Giménez, des del seu punt de vista de locutor i doblador professional, ens presenta la situació del català als mitjans de comunicació valencians i, més específicament, en l'àmbit de la publicitat radiofònica.

En definitiva, aquest recull ofereix una visió global (i molt completa) sobre els resultats de la recerca en l'àmbit del llenguatge publicitari i, alhora, proporciona als professionals de la publicitat les eines necessàries perquè es puguin formar, amb l'objectiu últim que es produeixi una millora en la qualitat del missatge publicitari audiovisual en català, concretament pel que fa a aspectes del seu significat. Així, doncs, aquesta obra és una molt bona eina per als professionals de l'àmbit de la publicitat, però també és imprescindible per a tots aquells que estiguin interessats en l'estat de la recerca quant al llenguatge d'especialitat d'aquest mateix àmbit.

RESSENYES INDIVIDUALS

PETRARCA, Francesco: *Cançoner*, edició i versió de Miquel Desclot, Barcelona: Proa, 2017² [2016]; «A Tot Vent», 662.

MIQUEL EDO

Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Traducció i d'Interpretació

Miquel.Edo@uab.cat

Culmina, amb aquest volum —com el mateix Miquel Desclot explica al pròleg (ps. 35-36)—, un llarg camí emprès l'any 1994, ni tan sols orientat —en aquell moment— a l'horitzó que a poc a poc va anar definint-se i al qual ara s'ha arribat: portar a les llibreries per primera vegada una traducció completa al català dels 366 poemes del *Cançoner* de Petrarca. Només Osvald Cardona s'havia acostat abans a la fita, sense atènyer-la (234 poemes). Fora d'aquesta excepció i del centenar bàsicament de sonets traduïts per Francesc de Riart, les contribucions puntuals i esparses sumen en total una quarantena de textos, a cura d'una desena de traductors que van, cronològicament, de Costa i Llobera a Comadira (GAVAGNIN 2010: 25-48). Gràcies a aquesta novetat bibliogràfica, doncs, d'una banda, el lector ja disposa del llibre complet; de l'altra, per a la majoria dels poemes ja disposa de dues traduccions, la de Desclot i la de Cardona, atès que l'antologia del segon, a diferència de la de Riart (1968), s'ha reeditat en dates força recents (PETRARCA 2011).

Desclot, però, no ha esperat fins a tancar l'edició completa per a donar a conèixer les seves versions. N'ha publicat uns quants tasts en el decurs dels anys, que permetran ara als amants de la filologia de rastrejar variants no gaire nombroses, però suficients per a testimoniar la professionalitat de qui no dóna mai la feina per bona i hi torna un cop i un altre per a polir els acabats, com fan ben palès els diversos adjectius que se succeeixen al llarg del temps per al «dubbioso passo» de les *Chiare, fresche e dolci acque...* (poema 126, vers 22): «perillós pas» (DESCLOT 1994: 32) > «difícil pas» (DESCLOT 1999: 80) > «perillós pas» (DESCLOT 2004: 84) > «temible pas» (p. 263). O reformulacions de frases senceres com la que espigolem al vers onzè del poema 355 («e poner fine a li 'nfiniti guai»): «i posar fi d'un cop a tants de planys» (DESCLOT 1999: 129; PETRARCA 2003: 297) > «i posar terme als infinits malanys» (p. 561).

Per mirar d'escatir quina mena de traducció ens ofereix Desclot, ens fixarem en una de les tesis que exposa al pròleg: en contraposició a la «democratització de la llengua poètica» promoguda per Dante, «la revolució petrarquiana es produeix en una aristocratitzant depuració de sentit contrari, que comporta una reducció del vocabulari a les paraules quinta-essencials i un rebuig de la llengua popular» (p. 32). Si ens preguntem quina posició ha pres el traductor davant aquest pressupòsit teòric que ell mateix enuncia i que és compartit per tota la crítica especialitzada, ens contestarem que, en la pràctica, Desclot ha estat més fidel a l'aristocràticisme que no a la reducció lèxica, i fins i tot que ha treballat sobre la base d'una incompatibilitat entre l'un i l'altra. Manté el registre alt en tot moment, potser amb massa concessions a la literalitat, però amb una mestria incomparable en l'ús del cultisme i de l'arcaisme. Ara bé, la mestria es posa de manifest mitjançant un generós desplegament d'aquests recursos, no pas mitjançant una concentració en un destil·lat de formes recurrents. Posem un exemple. Una de les «paraules quinta-essencials», molt característica del paisatge del *Cançonier*, és *sasso* (pedra, roc). Si descomptem aquelles ocurrències en què el mot s'utilitza en una accepció figurada, ens trobem no sols que la pedra tombal rep una solució específica, «vas» (poemes 53, vers 32; 323, v. 10; 333, v. 1), sinó que el *sasso* pròpiament paisatgístic es diversifica en correspondències múltiples: «pedra» (100, v. 5), ermàs («ermassos», 116, v. 12), «cingle» (117, v. 1; 305, v. 9), «peny» (129, v. 28; 135, v. 92), «penyal» (243, v. 13), «roca» (142, v. 25; 166, v. 6), «roc» (288, v. 9; 306, v. 3), «roquer» (323, v. 38), «lloc rocós» (325, v. 82). No era factible emular Petrarca reduint el ventall a un o dos mots? Certament, l'amant de Laura diu *sasso* tant per a aquell sobre el qual seu l'estimada (100, v. 5) com per als espadats que tanquen la Valchiusa (117, v. 1), però l'efecte forçat que farien aquell un o dos mots en algunes de les ocurrències no quedaria encobert, com queden encobertes altres llicències, pel to arcaïtzant de la traducció? Desclot s'ha estimat més actuar, aquí, no tant com un doble de Petrarca, sinó com acostuma a actuar tot bon traductor: buscant una solució adient per a cada context. Segurament, però, també li han pesat altres factors. Una sola opció hauria resultat pobra i, segons quina fos (posem «roc»), es corria el risc d'incórrer en caigudes de registre. La pluralitat d'opcions obre la porta, en canvi, a «ermassos», «peny», «roquer». Per al traductor aquesta tendència centrífuga és indestruïble del mateix registre alt, d'acord —si volem assignar una tradició al seu *modus operandi*— amb valors propis d'una poètica de perfil carnerià: explotar al màxim el patrimoni lèxic culte tot flexibilitzant la llengua amb una aplicació molt lliure i experimental d'aquestes formes, sempre a la recerca de solucions expressives noves de caire antipopular. De fet, en un altre punt de la introducció Desclot observa en Petrarca una paradoxa que deixa entreveure les seves reticències (les de Desclot) envers el model acadèmic reductivista:

Haig de dir que, treballant en contacte tan estret amb ell, m'ha sorprès descobrir fins a quin punt el poeta que havia de ser proposat com a model lingüístic

pels acadèmics posteriors se servia de la llengua amb una llibertat tan poc acadèmica (i avui francament envejable). Així, per exemple, tan aviat escrivia *etade* com *etate*, o *specchio* com *spoglio*, [...] etcètera. El poeta que, amb uns coneixements lingüístics i retòrics excepcionals, va posar ordre a la llengua de la poesia italiana, i en va reduir el ventall lèxic a l'essencial, es trobava ben lluny d'una concepció encarcarada de la llengua. Una bona lliçó, encara, per a qualsevol escriptor. (p. 37)

I —afegiríem— per a qualsevol traductor, atès que d'aquestes ratlles sobre l'autor traduït en traspua, sobretot, l'ideari de l'autor de les traduccions: posar en joc uns «coneixements lingüístics i retòrics excepcionals» en el marc d'una concepció no «encarcarada de la llengua» i d'una «llibertat [...] poc acadèmica».

És una aposta que dóna protagonisme i poca invisibilitat a la tasca del traductor, que en reivindica el paper de creador i l'allunya de la temptació —rebutjada explícitament (DESCLOT 2017: § 7)— d'ajudar el lector amb «solucions més digeribles» que l'original. Si de cas, es cau més aviat en la temptació contrària. Amb una certa freqüència el text d'arribada es fa més ambigu i críptic, s'hi proposa una formulació indirecta o inusual per a allò que el poema italià deia en termes més immediats i planers i s'hi incorpora, de collita pròpia, llenguatge figurat o bé lèxic amb més càrrega semàntica o connotativa:

[...] ed ho sì avezza
la mente a contemplar sola costei,
ch'altro non vede, e ciò che non è lei
già per antica usanza odia e disprezza.

[...] i tant s'avesa
la ment a esguardar sols qui em té fadat
que altre no veu, i al que n'és apartat
per vell costum malícia li palesa.
(116, vs. 5-8)

In questa passa 'l tempo, e ne lo specchio
mi veggio andar ver' la stagion contraria
a sua impromessa, ed a la mia speranza.

En això passa el temps, i en el mirall
em veig anar vers la saó contrària
a la promesa, i que jo esperançava.
(168, vs. 9-11)

Tornami a mente, anzi v'è dentro, quella
ch'indi per Lete esser non po' sbandita,

Em torna a ment, o sempre s'hi encastella,
la que ni per Leteu mateix s'hi oblida,
(336, vs. 1-2)

Aquestes estratègies no deriven únicament dels condicionants mètrics, però sí que s'hi entrellacen. El traductor es concedeix poquíssimes llicències en «la replicació de les formes mètriques i estròfiques» (DESCLOT 2017: § 5). No entrarem ara a discutir la conveniència o inconveniència, els avantatges i desavantatges d'«aquest principi tan estricte». Discutirem, només, que es digui que no força «a invencions més o menys desviades del text original» (DESCLOT 2017: § 4), i ens preguntarem si no caldria —potser— avisar d'aquests efectes inevitables el «lec-

tor no especialitzat a qui s'adreça aquest llibre» (p. 39). El cas és, sigui com vulgui, que la cotilla mètrica (sobretot els consonants) obliga a donar entrada a la veu del traductor i afavoreix l'adopció de solucions diversificades i recercades. D'altra banda, el fet que hom decideixi de versificar no solament per sentit de la responsabilitat, sinó per una adhesió íntima al *trobar clus*, com es dedueix de la tria —aquí sí en línia amb l'original— de rimes variadíssimes i sovint difícils (-il·la, -eri, -iques, -anya, -ami, -eny, -ostre), demostra fins a quin punt, en aquesta traducció, de Petrarca, el quant que se'n recull és, primer de tot, el del virtuosisme.

Del que s'ha dit fins aquí, però, no s'ha de deduir, ni de bon tros, que ens trobem davant versions lliures. La flexibilitat que es practica en el recurs als arcaïsmes i en la manipulació de la sintaxi, alhora que secunda el registre àulic i hiperliterari, contraresta la llibertat a què obliga la fidelitat mètrica. El gran mèrit del traductor, de fet, rau en la destresa amb la qual es manté, la major part del temps, i malgrat les constriccions que s'ha autoimposat, arranat al text original. Es pot, doncs, estar o no d'acord amb els principis que regeixen la seva feina, i qui hi estigui en desacord pot considerar que Desclot ha vist en Petrarca un poeta massa envitricollat, que no s'hi val a fer l'arcaic amb un esperit experimental i un plus de suggestivitat i de polisèmia moderns, o que la gàbia mètrica comporta ja d'antuvi massa renúncies. Ara bé, no es pot negar que són principis potser discutibles, però perfectament defensables, i sobretot s'ha d'aplaudir que, fixades aquestes pautes, s'hi hagi treballat amb un rigor i una excel·lència inequívocs, sempre mirant de mantenir el text, malgrat les forces contràries, i malgrat la prudència que ha portat a emprar el mot «versió» a la portada, dins els límits d'allò catalogable com a traducció.

BIBLIOGRAFIA

- DESCLOT (1994): Miquel Desclot, «Del *Cançoner* de Francesco Petrarca», *Artilletres*, 17, ps. 29-36.
- (1999): Miquel Desclot, *Saps la terra on floreix el llimoner? Dante, Petrarca, Michelangelo*, pròleg d'Anton M. Espadaler, Barcelona: Proa; «Els Llibres de l'Òssa Menor», 188.
- (2004): Miquel Desclot, *De tots els vents. Selecció de versions poètiques*, pròleg de Ricard Torrens, Barcelona-Manresa: Angle; «Punts cardinals», 1.
- (2017): Miquel Desclot, «Anostrat Petrarca», *Visat*, 23. En línia a: <http://www.visat.cat/newsletter/article_2016.php?id=23&idArt=33>.
- GAVAGNIN (2010): Gabriella Gavagnin (ed.), *L'art de traduir Petrarca. Les versions al català del «Cançoner»*, Palma de Mallorca: Lleonard Muntaner; «L'Arjau», 17.
- PETRARCA (2003): Francesco Petrarca, *Cançoner. Tria de sonets*, traducció i notes de Miquel Desclot, introducció i selecció de Rossend Arqués, Barcelona: Proa; «Clàssics Universals», 8.
- (2011): Francesco Petrarca, *Sonets, cançons i madrigals*, traducció i pròleg d'Osvald Cardona, Barcelona: Alpha; «Clàssics de Tots els Temps. Segona època», 5. Primera edició: 1955.

XURIGUERA, Ramon: *L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença*, pròleg i edició de Josep Camps, Lleida: Punctum, 2015; «El Vuit-cents», 11.

GEMMA FABREGAT PALAU
 IES Salvador Espriu (Salt)
 g.fabregat88@gmail.com

És evident la preeminència de què gaudeix Barcelona en la construcció de la Renaixença, motiu pel qual la historiografia s'ha ocupat més del vuit-cents barceloní que del d'altres indrets del país. Cal recordar, però, que al llarg del segle XIX més territoris de parla catalana visqueren un desvetllament cultural similar. En aquesta línia, l'editorial Punctum ens ofereix *L'aportació de l'occident català a l'obra de la Renaixença*, de Ramon Xuriguera: es tracta d'una edició facsimil acompanyada d'una extensa introducció i d'apèndixs documentals, l'onzè volum de la col·lecció «El Vuit-cents», que anualment treu a llum estudis i materials inèdits de gran utilitat per a l'estudi del segle XIX. En aquesta ocasió Punctum ha recuperat un assaig aparegut l'abril del 1936 dins la «Biblioteca Catalana d'Autors Independents» dirigida per Eusebi Isern, i que actualment havia quedat pràcticament relegat a l'oblit.

El pròleg i l'edició són a cura del Dr. Josep Camps, que dedicà la tesi de doctorat a la figura de Ramon Xuriguera (CAMPS 2004), nascut a les Terres de Ponent. És sobretot gràcies a Camps que actualment Ramon Xuriguera ja no és reconegut només com el germà de Joan Baptista Xuriguera, també escriptor, sinó com un intel·lectual republicà i d'esquerres que combinà la producció literària amb un intens activisme politicocultural. Quan Ramon publica *L'aportació...* resideix a Barcelona, on s'ha fet un lloc entre la societat literària de la ciutat: és membre del Club dels Novel·listes, ideat per Francesc Trabal, i col·labora en nombrosos diaris i revistes.

L'aportació... és un dels primers estudis en què es construeix de manera sistemàtica una història de la literatura catalana contemporània de les Terres de Ponent. Ramon Xuriguera completa l'assaig amb informacions sobre història, política, institucions i premsa escrita en català; d'aquesta manera el lector pot fer-se una idea de l'evolució de la tradició cultural des de Lluís Roca i Florejachs i Josep Pleyan de Porta —mitjan segle XIX— fins a Magí Morera i Galícia —inicis del XX. L'assaig pretén provar, de fet, que des de les Terres de Ponent es contribuï al moviment amb una abnegació i qualitat literària equiparables a les d'altres territoris. Tal com fa notar Camps, a la faixa editorial que acompanyava la primera edició s'afirma que «la Renaixença és una obra de totalitat. Aquest llibre ho demostra».

Al pròleg, titulat «Ramon Xuriguera i els estudis primerencs sobre la renaixença a les Terres de Ponent», Josep Camps valora la singularitat de *L'aportació...* des d'un punt de vista historiogràfic i aproxima el lector tant a l'obra com a les circumstàncies entorn de la seva publicació. Es divideix en tres blocs. Al

primer¹ Camps es remunta a mitjan anys 20, quan comencen a aparèixer en premsa textos sobre la Renaixença ponentina, i és que l'assaig de Xuriguera no parteix de zero: el 1929 Felip Solé i Olivé ja havia tractat d'establir un cànon des de la revista *Vida Lleidatana* —proposà una periodització del moviment² i impulsà la col·lecció «Biblioteca Lleidatana», amb voluntat programàtica. Un altre focus d'interès d'aquest mateix bloc és l'impacte que tingué per les Terres de Ponent la commemoració del centenari de «La Pàtria» d'Aribau: el 1933 Alfred Pereña i Pàmies lamenta que encara no hi hagi cap estudi acadèmic sobre el vuit-cents lleidatà i fa una crida a omplir aquest buit. El segon bloc del pròleg està dedicat al primer fruit d'aquesta crida, *Lleida en la Renaixença literària de Catalunya*, de Bonaventura Pelegrí Torné (1935). Val a dir que Pelegrí se centra sobretot en la producció religiosa, mentre que Xuriguera elabora un panorama més rigorós del moviment. Sigui com sigui, en tractar-se del precedent més immediat de *L'aportació...* Camps fa una crítica de l'obra de Pelegrí i posa de relleu les diferències entre les dos. Al tercer bloc el lector entra ja de ple en l'estudi que ens ocupa, que també respon a la crida de Pereña en motiu de l'efemèride. Camps especifica quins apartats havien estat ja publicats en premsa, revela que l'assaig concorregué —sense èxit— al premi Maragall de 1936 i insereix un interessant fragment d'entrevista en què Xuriguera parla de l'obra poc abans de la seva aparició. Després d'un resum per capítols, tanca el pròleg amb una anàlisi de la seva recepció immediata: comenta les crítiques que aparegueren en premsa i les referències que es poden trobar a la correspondència de l'autor. Tota aquesta documentació pot trobar-se a l'apèndix, que també inclou una reproducció de la faixa editorial. L'edició es clou amb un índex onomàstic.

Tot i que amb el pas dels anys l'estudi de Xuriguera ha passat de ser una obra de referència a un testimoni del seu temps, cal no menystenir-ne el valor d'incidir en determinats autors i textos: conté abundant informació sobre la figura de Salvador Revés, *Teta* —«posava en vers tot lo de la plaça i del carrer» (XURIGUERA 2015: 115)—,³ o sobre la popular comèdia *Los tres reis bufos* (1875) de Josep Wehrle, per posar-ne dos exemples. Més enllà de la seva vàlua estrictament historiogràfica, *L'aportació...* mereix també una especial atenció per les consideracions que fa Xuriguera sobre el cànon poètic (VILA 2011). Dos exemples més: dedica força pàgines a comentar la poesia —en castellà— d'Ezequiel Llorach, on trobem «el món interior del poeta projectant-se a l'entorn dels interessos que l'envolen i reflectint no el fet, sinó la visió personal i íntima del mateix» (XURIGUERA 2015: 82). En canvi, els versos del cèlebre Lluís Roca i Florejacs, «fortament impregnats

1. És la reelaboració d'un article del mateix autor: «Construir i divulgar una tradició. Notícia dels estudis sobre la Renaixença a la Lleida d'entreguerres (1921-1936)», *Anuari Verdguer*, 15 (2007), ps. 9-57.

2. «La renaixença lleidatana», *Vida Lleidatana*, 77-78 (setembre 1929), ps. 341-346.

3. Xuriguera extreu la citació de Manuel Gaya i Tomàs, *Fruita de Lleida*, Lleida: Sol i Benet, 1913.

de la *fe*, de la *pàtria* o de l'*amor* tradicionals, són pastats amb l'altisonància, el castellanisme i el complex romànticoarcaïtzant» dels Jocs Florals (XURIGUERA 2015: 78).

Caldrà esperar fins als anys 80 per trobar nous estudis dedicats a la Renaixença a les Terres de Ponent, ara a càrrec de Josep Borrell. Darrerament aquesta qüestió torna a estar d'actualitat gràcies al Dr. Quintí Casals, que ha reinterpretat el moviment des d'un punt de vista progressista (CASALS 2013). En aquest context, el nou llibre de Punctum representa un pas més en la consolidació i divulgació de la historiografia ponentina i, pel que fa a la catalana, vindica la dimensió que assoleix la Renaixença més enllà de la Ciutat Comtal.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS (2004): Josep Camps, *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*, tesi doctoral, Bellaterra.
- CASALS (2013): Quintí Casals, *Modernització i Renaixença a la Lleida del segle XIX*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, Pagès editors; «El Fil d'Ariadna», 60.
- VILA (2011): Montserrat Vilà, «Aportació de l'Occident català a l'obra de la Renaixença, L' (1936)». En línia a: <http://www.catedramariustorres.udl.cat/espaimt/directori/item.php?acr_item=xurrapor&opcio=obra&tipus=lo> [Consulta: 6-5-2017]

MARFANY, Joan-Lluís: *Nacionalisme espanyol i catalanitat. Cap a una revisió de la Renaixença*, Barcelona: Edicions 62, 2017.

JOSEP MURGADES
Universitat de Barcelona
murgades@ub.edu

There is nothing so practical as a good theory

Kurt Lewin (citat per Rafael Lluís Ninyoles a *Conflicte lingüístic valencià*, 1969: p. [5], 110-111)

La provocativa gràcia d'aquest llibre de Marfany és que es presta, com a mínim, a un doble interessat malentès. Entre els partidaris de causes, en principi, diametralment oposades, per bé que unànimes en els essencialismes respectius. L'una, la dels ceballuts nostrats. L'altra, la dels combregants en l'«Espanya eterna» (l'expressió és feta servir pel mateix Marfany: ps. 622, 858).

Cabria llavors recordar, als primers, des de l'obvietat més palmària, que l'autor escriu i publica la seva obra / les seves obres à *thèse* en la llengua del

país* —a risc de no ser llegit, ni tan sols afigurat, pels universals parlants de la dels (diuen) *quinientos millones*. Als segons, n'hi ha prou de fer-los avinent que encara és hora que surti entre ells qui faci una revisió tan fonamentadament auto-crítica de la trajectòria de llur *imperial* història —almenys pel que fa a la relació d'aquesta amb altres de, si bé no tan galdoses, no per això menys persistents (a recordar aquí com definia Louis Snyder el 1954 el sempre esmunyedís concepte de nació: un model persistent, però no necessàriament permanent, de comportament; veg. Ferran Archilés, ed., *La persistència de la nació. Estudis sobre nacionalisme*, Catarroja: Editorial Afers, 2015).

Els supòsits de què parteix Marfany són els propis del materialisme històric més evolucionat. On es concep allò esdevingut al llarg del flux temporal en tant que construcció social i, en bona mesura, en tant que resultant de la invenció que, sincrònicament i amb posterioritat, se'n fa. A les antípodes, doncs, d'una concepció nacionalista convençuda de la immutable presència d'unes suposades realitats preexistents (p. 23), teleològicament orientades (ps. 12, 294), sovint des del providencialisme (ps. 673-675), a l'afirmació de certes essències immanents, soteriològicament prometedores (cabria afegir pel nostre compte) de la parusia corresponent.

Això comporta, aplicat al període cronològic estudiat per Marfany, qüestionar-se nocions com la de «decadència» (p. 585) i, encara més especialment, no cal dir, la de «renaixença» (p. 395). Cosa que el nostre autor fa, des de la solidesa d'un positivisme inapel·lable, a còpia de llegir i d'interpretar una quantitat ingent de vària i múltiple documentació (a remarcar la probitat intel·lectual de què fa gala Marfany en aquest procedir, que no para de remetre tot sovint a les fonts documentals consultades per ponderar-ne validesa, insuficiències, credibilitat: ps. 13, 395, 407, 412, 427, 429, 434, 463, 497, 516, 748-749, 753, 812, 868, 880, 890).

El que, de tot plegat, en dedueix, ben a la contra de valors fins ara ferriament establerts, és que allò vist tradicionalment com l'inici d'una represa «nacional» catalana, més aviat va ser-ne ara així com un cant del cigne (ps. 397, 423). Ja que és des de Catalunya, i en bona part obra de catalans (ps. 397, 488, 498), que es va forjar, d'acord amb el gradual desenvolupament industrial modern d'aquesta (per

* Tot autor té menester d'un corrector. El mateix Fabra en tenia un: Emili Guanyavents. El corrector d'un llibre d'aquesta magnitud —altrament escrit amb trets d'insolència amena que el fan molt llegidor— hauria d'haver detectat castellanisms innecessaris: «fundició» (p. 736) per *foneria*, «torpeses» (p. 741) per *malapteses*; adaptacions gal·licitzants: «afermiment» (p. 232), «recrutament» (p. 402); errors ortogràfics: «rastallera» (p. 428), «ribets» (p. 555), «plomífer» (ps. 692, 860), «poguem» (p. 856), «prosselititzadora» (p. 869). També s'hauria d'haver malfiat d'un «internaltzar» (p. 488) que, en català, no deriva de cap *internal*, sinó d'*interior* i, doncs, que dona *interioritzar*. I, encara, ensumar cert tuf d'anglicisme en l'expressió figurada «llençar l'esponja» (ps. 470, 558), calc de l'anglès *throw in the sponge*, i a la qual correspondria en català més aviat *llençar* (o *tirar*, però aquesta és ja una altra història) *la tovallola*.

relació amb la resta de regions espanyoles, prou més endarrerides en tots aspectes), el nacionalisme espanyol (ps. 13, 152). Al qual aquells prohoms principatins de les dècades primerenques i centrals del XIX no van dubtar a sacrificar tota possible vel·leïtat diguem-ne catalanista (p. 417) que pogués interferir en el bastiment d'una nació que no podia ser altra, segons ells, que Espanya (p. 689; almenys segons ha anat essent compresa aquesta cada cop més d'ençà com a mínim la guerra dita de la *independència*, p. 207).

És llavors, doncs, que es consuma la diglòssia (ps. 287, 291, 554). Que es consolida el terme de *nació* per referir-se a Espanya com a entitat geopolítica (p. 814; la que certs patriotes d'avui s'entesten a designar, contra tota lògica i evidència, amb la perífrasi, sovint falsejadora, si no directament absurda, d'«Estat espanyol»). Mentre que es reserva el terme de *país* per al «pur sentiment espontani, no dictat per consideracions ètico-polítiques» (p. 902). És també llavors que el nacionalisme genera el regionalisme (p. 754), com igualment és aquell qui «dicta» quina ha de ser la «llengua pròpia» (p. 286; aquí, per cert, no hauria estat de més remetre a qui ja va especificar oportunament aquesta dialèctica: Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, 1983).

Amb la seva aportació, certament, Marfany, atesa la consistència de la recerca desplegada, obliga a un replantejament a fons de la història política i cultural de Catalunya. L'han precedit (cap teorització, per capgiradora que pugui semblar o ser, no sorgeix *ex nihilo*), en incipient i anàleg sentit, des dels àmbits d'estudi respectius, potser més genèrics, autors tan solvents com Fontana: *La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)*, 1988: en esp. ps. 429-447, i com Fradera: *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)*, 1992: pàssim, els quals Marfany cita degudament. En tot cas, és entre historiadors tots ells que transcorre el joc.

Hi ha, però, d'altres possibles precursors de la reinterpretació brindada per Marfany. Adduïbles aquí no pas a retret de mancança per part d'aquesta, sinó més aviat a tall de compleció arrodonidora seva.

Dos ho són des del que bé podríem considerar assagisme *lato sensu*. Separats en el temps per un lapse de pràcticament quatre segles. Però coincidents en un precepte vertebrador ja de sempre de l'afirmació tradicional de la identitat catalana: la impugnació duta a terme del castellanisme assimilista, feta des de l'assumpció d'una espanyolitat englobadora que exclou la menor temptació secessionista. N'és un Cristòfor Despuig. Que, al segon dels seus sis *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* ([1557]), es prodiga a un tal propòsit en termes inequívocs (ed. de 2011, ps. 65-66, 73-74). L'altre, el de Maurici Serrahima, que en el seu compendi nuclear del catalanisme històric, *Mentrestant* ([1947]), desestima amb contundència rotunda, qualificant-lo de «monstruosa quintaessència del localisme» (ed. de 2014, p. 69), el «separatisme». Una constant en què es mouen perfectament, pesi a qui pesi avui, els protagonistes decimonònics en què centra la seva atenció Marfany (ps. 163, 410, 471). El qual no pot per menys d'admetre que aquests topaven ahir, com avui tants altres, amb un «centralisme [...] que no perdona res, aquell

que no tolera ni tan sols les inofensives variacions regionals» (p. 598) (vegeu-ne un exemple recent en la biografia, ressenyada en aquest mateix número de LLENGUA & LITERATURA, de Javier Varela Tortajada sobre Eugeni d'Ors).

Dos altres, ja en la nostra immediata coetaneïtat, són igualment portables aquí a col·lació. Extrets del pensament sociolingüístic més lúcid i combatiu. N'és un el constituït per la tan curta com incisiva «Història de la llengua catalana» (a *Canigó*, 19/26-3-1983, ps. 28-31; recollida després enlloc més?) de Lluís Vicent Aracil. En la qual llegim, a tall d'afirmacions categòriques, hipòtesis que prou s'encarrega ara de corroborar l'estudi de Marfany. Com ara que: «la situació minoritària actual del català data precisament dels temps gloriosos de la Renaixença i el regionalisme» (p. 28); o que: «la Renaixença va donar el català per perdut i es va preocupar de conservar-lo simbòlicament com una antigalla folklòrica de valor sentimental i erudit» (p. 31); i encara: «la promoció efectiva del català com a idioma modern en peu d'igualtat amb els idiomes "normals" o "civilitzats" va progressar justament contra les expectatives i els desitjos dels patriarques de la Renaixença» (p. 31). El mateix franc tirador Aracil, des de la transmissió oral (fixada i publicada després enlloc?), aventurava, per aquelles mateixes dates, que si hagués reeixit la I República espanyola (la d'Estanislau Figueras, Pi i Margall...), ja faria anys i panys que aquí tothom parlaria en castellà.

L'altre precursor a invocar, en la mesura que, a propòsit sobretot del cas valencià, anticipa, raonadament, el que ara Marfany posa en erudit relleu, és Rafael Lluís Ninyoles. Autor com a mínim de dos estudis de referència obligada: *Conflicte lingüístic valencià* (1969) i *Idioma i prejudici* (1971 i 1975). Bàsics per entendre en la seva complexitat conceptes com un dels que més utilitza Marfany, el de diglòssia, o d'altres que hi són implícitament latents, com ara el d'idealització compensatòria, i sense oblidar tampoc el mateix de Renaixença (1969: 117-123).

(En aquests dos últims aspectes, valgui aquí remetre a un breu apunt publicat a *Ressò de Ponent*, el gener de 1988, on, sota el títol, presumiblement subscribible per Marfany, de «La Renaixença o l'inici d'una singular paradoxa», s'esbossava tot allò que aquesta, i la sacralització que se n'ha fet, tenien i tenen d'*Ersatz*, o sigui, en aquest cas, de compensació sublimatòria, a través de les belles lletres, per la renúncia als usos funcionals de l'idioma.)

Prevé reiteradament Marfany, des de la forçosa obvietat, de les fal·làcies de l'anacronisme (ps. 404, 406, 432), en l'ordre, per exemple, de cometre «l'error de presumir que les referències històriques tenen un sentit i un valor objectius i immutables i, doncs, que una al·lusió a un mite del nostre passat implicava per als catalans de la primera meitat del vuit-cents el mateix que implica o pot implicar per a nosaltres» (p. 469); o, també, en el de voler detectar mostres de «protocatalanisme» (ps. 555-556) on no hi hauria sinó manifestacions de «patriotisme antiquari» (p. 545) o d'«antiquarisme provincial» (p. 550); de *mentalité d'Ancien Régime encore*, en definitiva (ps. 164, 169).

Ara: com que aquest és un país (o una *Nación*) on la història no és que es repeteixi, sinó que, feta com sembla ser d'un cagaferro eleàtic, simplement no can-

via, o que, si ho fa, és només des d'un heraclitisme més parençós i epidèrmic que altra cosa, s'imposa la temptació («presentista»?), per il·lustrar-ho amb tres possibles exemples, de si creure que: *a*) les raons que duen a l'edició sumptuària de la *Crònica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades a partir del 1829 (ps. 558-562) no són transferibles fil per randa a les que van dur, a partir del 1923, i fins als nostres dies, a la creació i la prossecució de la Fundació Bernat Metge; *b*) la inauguració del primer ferrocarril d'Espanya entre Barcelona i Mataró (1846) i la del Liceu (1847) no s'erigeixen en efemèrides de l'exaltació de Barcelona com «la segunda capital de España» (p. 613), predecessores, doncs, del magne sidral olímpic de 1992, sobreixit d'una espanyolitat ben en la línia de la que arrenca durant el període aquí objecte d'estudi; *c*) els retrets des de la Catalunya decimonònica a «un Estat incapaç d'assumir les seves responsabilitats respecte del desenvolupament econòmic del país, molt particularment en el terreny de la creació de les imprescindibles infraestructures» (p. 857) no presenten remarcables similituds amb els actuals greuges derivats de la no construcció per part de l'Estat de l'anomenat corredor mediterrani.

Marfany acaba la seva recerca (tant de bo perseveri en una d'ulterior!) en aquell punt històric on, ves, una nova dinàmica va entrar en escena i sobre la qual ell es limita a demanar-se: «en quin moment, com i per què un sector de la intel·lectualitat catalana [...] va deixar de reconèixer-se en la identitat espanyola» (p. 17).

Aquella dinàmica que, contra tot pronòstic, va fer possible el fet que «els sectors hegemònics de la societat catalana [...], a diferència del que solia passar arreu en els casos de patuesització, no van abandonar mai la pràctica d'usar la llengua pròpia com a vehicle habitual de comunicació a la vida domèstica i social, tret de les situacions més formals» (ps. 756-757).

Se n'admira llavors Marfany. I ho fa potser perquè està massa convençut, com diu tot seguit, que «la llengua era un factor menys que secundari en el desenvolupament de la ideologia regionalista»; ja que, sempre segons ell, la força i la singularitat d'aquesta fóra exclusivament «la “defensa de la indústria nacional”».» (p. 757).

Una asseveració, aquesta, que peca com a mínim, en bona lògica marxista, de mecanicista. O sigui, de secundarització excessiva del fet supraestructural (la llengua) en relació amb l'infraestructural (l'econòmic). I que no basta, per tant, a explicar, des de l'altra banda de l'espectre, el fet que, com altrament reconeix el mateix Marfany, la llengua fos «el principal factor del generalitzat sentiment d'hostilitat dels altres espanyols envers els catalans» (p. 756) i que, encara avui, la pervivència de la llengua entre els catalans «no els era —no ens és— perdonat pels altres espanyols» (p. 293).

(Com igualment, sempre des de la mateixa lògica, pecava, de psicologista, l'atribució que feia Marfany de la persistència parlada de la llengua al fet de ser els catalans «cabuts», dins *íd.*, *La llengua maltractada*, 2001, p. 486.)

Objeccions menors com aquestes del tot a banda, ens trobem aquí davant una recerca de primeríssima magnitud: suggerent, estimulant, instructiva. Que fa

bona un cop més l'observació de Kurt Lewin citada per Ninyoles: res més pràctic que una bona teoria.

La que ha d'ajudar a fressar el camí ja assenyalat per Aracil en l'article abans citat: «La clarificació i la construcció hauran de ser polèmiques —i no pas solament contra les insídies de l'exterior, sinó també i en primer lloc contra les traves internes d'una societat que no pot mantenir-se en suspens entre un passat mític i un futur il·lusori» (p. 31).

MARTÍNEZ GRIMALT, Joan Tomàs: *El conflicte social en el teatre català del tombant de segle (1890-1909). Identitat de classe, moral social i debat polític*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2016, «Textos i Estudis de Cultura Catalana», 208.

CARLES CABRERA VILLALONGA

STEI-i

carlescabreravillalonga@gmail.com

Fixem-nos d'entrada en la coberta de Miquel Albertí. A la dreta, hi surt un empresari amb bigoti, gavardina, copalta i gaiato amagant la màscara del riure mentre l'obrer amb gorra, granota i espadnyes duu posada la del plor. Són el binomi de personatges que conformaran aquest llibre que encara no hem encetat i que és obra de Joan Tomàs Martínez (Palma, 1984), que hi va consagrar els anys de recerca de la seva tesi doctoral. L'autor ja havia fet alguns temptejos previs sobre el gènere, com ara la tesina de doctorat presentada a la mateixa Universitat Autònoma de Barcelona intitulada *El teatre a les societats particulars de Barcelona durant els anys de la Primera Guerra Mundial (1914-1918): El CADCI i l'Ateneu Obrer del districte II*.

Quan hom cerqui *El conflicte social en el teatre català del tombant de segle (1890-1909)* en algun catàleg bibliotecari per paraula clau sens dubte és «conflicte» el mot que hi haurà d'introduir. És per això que en manlleva la definició de l'Alcover-Moll i l'estampa a l'assaig just abans de començar a parlar del tema que ens ocupa. Altres termes rellevants serien el de «social» i el de «teatre», però no continuaré perquè sembla que us estigui donant el títol amb comptagotes...

Llicenciat en Història per l'Autònoma, màster en Història Comparada i ara doctor en Arts Escèniques per la mateixa universitat, Martínez emprèn una recerca transversal (literària i social, política al capdavant) per aquesta formació plural que arrossega. Aquesta transversalitat ha sabut imprimir un caire particular al volum que és prou palès al llarg de la lectura i que és un dels aspectes més interessants i destacables del text que comentem. Hi pretén d'abastar des de les humanitats fins a les ciències socials per elaborar una història social del teatre circumscrita a les dues dècades concretes del període modernista (1890-1909), perquè

d'alguna manera havia de delimitar el seu àmbit d'actuació. Potser per aquest origen no filològic de l'autor —o no— hi prendrà més en consideració sainets, quadres de costums i melodrames, sempre que impliquin algun aspecte social, i el teatre no professional en definitiva, que un filòleg tal volta s'hauria mirat més de reüll o àdhuc hauria bandejat d'entrada. Tampoc deixa de banda el teatre catòlic, que ben bé podria haver dejectat per feixuc o literàriament poc atraient, però que des del punt de vista polític era ineluctable atès el tema que tractem. I després hi ha el fet que els filòlegs sempre ho analitzem tot amb les clucales literàries (que si ibsenià, que si maeterlinckià...), massa poc conscients del rol que hi pogué jugar una història (el Sexenni Democràtic, la crisi del 98...) que l'historiador no deixa de tenir sempre en ment. En conseqüència, un treball menys filològic, això és, menys atent i pendent de la qualitat dramàtica de les peces o les tendències estètiques que inauguraren —que d'aquests per ventura ja n'hi havia massa!

La tesi en si rau a concloure si el conflicte social esdevingué la clau de volta del teatre d'aquell període en concret, cosa que abordarà a les conclusions finals. Per determinar-ho no li ha quedat altre remei que realitzar un buidatge prou exhaustiu de cent-tres drames, la majoria publicats en segells d'aquell temps però alguns encara inèdits avui dia, conscient que dilatar-ho més també hauria significat perdre profunditat d'anàlisi i allargar excessivament la tasca.

Es descriu la nova ciutat sobre la qual es desenvoluparà l'acció: la Barcelona eixamplada d'Ildefons Cerdà que s'ha alliberat de la faixa de les murades i on s'anirien establint els nous centres d'oci dels barcelonins. I aquest canvi just coincideix amb l'esclat de la literatura modernista, que té el conflicte entre l'individu i la massa social indiferent com un dels seus puntals; ho és, particularment, en un corrent del nostre teatre modernista que es batejà amb el nom d'ibsenià, naturalista, vitalista o regeneracionista. Pere Coromines, en aquest sentit, elevava Ibsen a la categoria de profeta ensembla amb Carlyle i Maeterlinck. L'impacte del dramaturg noruec es va fer sentir i va facilitar l'impuls a principi dels noranta d'una onada d'aquesta tendència social que aquí més ens preocupa. En aquest context, Ignasi Iglésias esdevingué l'Ibsen català per antonomàsia.

Amb el canvi de segle va venir el moment de més gran acceptació d'aquesta mena de teatre —i de tota la literatura modernista al cap i a la fi— i és quan proliferaren obres d'idees d'un Puig i Ferrater, un Pous i Pagès, un Pompeu Gener o un Joan Torrendell. Tot això s'allargassa fins a la mort d'Ibsen l'any 1906. Alguns crítics lloen la producció d'Iglésias, que amb els anys modera les seves posicions i esdevé un model a imitar per als joves que comencen a escriure teatre. Juntament amb Pous i Pagès i Puig i Ferrater, a Iglésias, Martínez els havien encabint en una línia republicana i d'esquerres; Iglésias havia simpatitzat amb grups anarquistes durant els anys de joventut per enquadrar-se en el republicanisme catalanista arran del *fin de siècle*, amb posterioritat a la desfeta espanyola del 98. Seguint amb la classificació, en un segon grup, s'hi col·loquen els autors catalanistes, des dels més liberals fins als conservadors, com ara Rusiñol, Guimerà o Picó i Campamar. El tercer grup, anarquista, més lligat al primer, comptaria amb els radicals Felip

Cortiella, Jaume Brossa o Sebastià Gomila, i en el quart s'hi situarien els autors catòlics amb Joan Manubens o sobretot Joaquim Albanell com a millor representant d'aquesta mena de teatre per deixar un cinquè grup d'escriptors que no ha estat possible col·locar a cap altra banda per no tenir una filiació política gaire nítida, com Jacint Capella, o *amateurs* com Emili Boix. En resum: podem concloure que Guimerà, Cortiella, Iglésias, Rusiñol, Puig i Ferrater i el bloc dels autors catòlics són els noms més representatius de la dramàtúrgia modernista.

A partir d'aquí, l'autor realitzarà un treball analític exhaustiu d'aquests centres dramàtics que dèiem suara amb alguna problemàtica associada amb el conflicte politicosocial, com ara les vagues, la propietat privada, la desocupació, l'obrerisme, etc. I espais com les fàbriques, tavernes o teatres com a escenaris més freqüentats pels personatges en qüestió i plausibles per al desenvolupament de les diferents accions dramàtiques. També s'investiga, des d'una altra perspectiva, els personatges que ompliran aquestes taules bo i començant per l'heroi modernista amb tota la càrrega simbòlica que aquest aporta —reforçat pel paradigma filosòfic del superhome nietzschian. Pensem en *L'héroe*, títol d'una de les peces més aclamades de Rusiñol. Però al mateix temps, també s'obre pas la figura de l'heroïna modernista en el marc de les reivindicacions feministes que comencen a treure el cap amb personatges com la Cecília d'*Aigües encantades* de Puig i Ferrater. Tanmateix, hom posa en relleu que es tracta d'un exemple força singular i únic d'oposició al rol que la societat d'aquell moment encara destinava a la dona en general.

Esmentàvem que l'autor conclouia el document amb la introducció d'un darrer apartat sobre el teatre catòlic, sempre massa descuidat pel cànon filològic. Aquesta mena de teatre defensava la moral i la vinculació entre l'Església i l'Estat com dos dels seus principals cavalls de batalla. Segons Martínez, es tracta d'un teatre de baixa estofa, poca ambició i una projecció volgudament limitada als locals parroquials, però del qual sorgirien una nombra prou vasta d'autors. És per això que troba que no convé gens ni mica menystenir-lo ni ignorar-lo com massa sovint s'ha perpetrat. A més, el teatre catòlic era impossible de defugir aquí per tal com havia incorporat el conflicte social en el seu repertori i, a més, ho havia fet en un lloc preferent ni que fos per anar a contracorrent, per la qual cosa no sortí mai del seu àmbit marginal.

En definitiva, *El conflicte social en el teatre català del tombant de segle (1890-1909)*. *Identitat de classe, moral social i debat polític* parteix de la tesi defensada per aquest jove autor mallorquí a la Universitat Autònoma de Barcelona, que li va permetre de doctorar-se en Arts Escèniques. Des d'ara, l'estudi esdevindrà una referència obligada i ineludible quan hom vulgui fer recerca sobre el conflicte social en el teatre modernista. Esperem que en vinguin molts més d'aquesta mateixa faicó.

VARELA [TORTAJADA], Javier: *Eugenio D'Ors (1881-1954)*, Barcelona: RBA Libros, 2017.

JOSEP MURGADES
Universitat de Barcelona
murgades@ub.edu

Ideology, like halitosis, is in this sense what the other person has.

Terry Eagleton

No ens trobem davant cap subproducte (altrament no li escauria d'aparèixer ressenyat aquí). I això en el doble sentit que, primerament, no es tracta d'una hagiografia (el mateix autor confessa no simpatitzar amb el seu biografiat: p. 12). Però tampoc, segonament, d'una «papugrafia» (no hi ha incomprensió ni menys estigmatització d'aquest; com a molt una lectura sovint esbiaixada: vegeu més avall).

Això vol dir que Varela treballa amb una bibliografia considerable; que la majoria d'afirmacions, per bé que no pas totes, hi són prou documentades; que de tot plegat es deriva més de coneixement interpretatiu i factual entorn del personatge objecte d'estudi. (A objectar només, si de cas, l'escàs reconeixement operatiu del deute contret amb l'aportació d'anteriors biògrafs: Vicente Cacho Viu, l'un; però sobretot Enric Jardí Casany, l'altre. Només esporàdicament citats, i encara, d'aquest, sols per afirmar, a banda alguna altra menció volandera, que hauria escrit «en castellano», p. 206, una biografia altrament publicada de manera simultània el 1967 per Aymà tant en castellà com en català.)

Si procedíem llavors, *more orstano*, a destriar el gruix d'aquesta aportació en la seva doble vessant d'anècdota i de categoria, apreciarem entre d'altres, i pel que fa a la primera, notícies vàries. En l'àmbit més personal, sobre el casament amb Maria Pérez-Peix (ps. 81-82) i força ulterior procés de divorci (p. 334); el seu lligam amb dones altres, com María Adelia de Acevedo Larrazábal (ps. 235-236, 401) o amb Josefa Fernández Castillejo, «Nucella» (ps. 400-401); la militància dels fills en l'exèrcit franquista (p. 400). En l'àmbit professional, sobre les mal-reeixides oposicions a càtedra el 1914 (ps. 133-140) o les seves no sempre còmodes relacions amb la intel·lectualitat espanyola (ps. 140-143, 273, 304-305) i menys encara amb l'estament polític-militar (p. 418) o amb l'eclesiàstic (p. 414).

(En un tal ordre d'informacions, valgui aquí reportar, a tall de mera complexió d'aquestes, dues anècdotes sucoses extretes de la transmissió oral. Relacionable l'una amb el que afirma l'autor sobre el fet de ser «harto probable que Víctor d'Ors, militante falangista, conociera de cerca <de> José Antonio», p. 364. Doncs sí, el juliol de 1982, don Víctor, «en català pur i escaient» com el de la Ben Plantada, va revelar a qui signa la present ressenya que el capitost de la Falange s'hauria adreçat al primogènit d'Ors tot dient-li: «Víctor, ¡tú serás mi Juan Bautista!»,

amb la qual cosa queda clar en qualitat de qui es veia a si mateix el *camarada* José Antonio. Relacionable l'altra amb el *calembour* mofeta que feien córrer per Madrid: *Œuvres de Ors* o *Hors d'œuvres?*, p. 305. Doncs bé, el 1991, en el marc d'un *Curso de verano* de la Universidad Complutense en el Escorial, també aquest mateix ressenyador va sentir-li comentar a Aranguren, tot divertit i jocós, que, en els *mentideros* madrilenys, a Ors era costum anomenar-lo: «Eugenio D'Os». «—¿D'Os?—. —Sí, perquè el *number One* indiscutible era Ortega...». Sense comentarís.)

Passant ara a l'altra vessant, la categòrica, hi ha també anàlisis remarcables. Entre moltes d'altres, el fet de constatar la innegable tendència d'Ors a l'antihistoricisme (p. 257) i la seva subsegüent connivència amb autors com Mircea Eliade (p. 296), amb tot el desplegament teòric que fa entorn dels anomenats *eones* (ps. 296, 324-325, 373) i la concepció cíclica resultant que professa de la història (p. 372). Proclivitat semblantment per tota mena d'aparat ritual i pompós (ps. 370, 466) i compromís vivencial amb una *política de misión* (ps. 372-375, 440), disposada fins i tot —com cabria afegir pel nostre compte— al que ara avui hem acabat designant amb el nom de postveritat. I tot de valoracions sintèticament formulades que no hauria de costar gaire poder subscriure pel nostre compte: «La principal característica de la estética orsiana consiste en las correspondencias que parecen producirse entre el arte y otras manifestaciones de la cultura» (p. 452); «La persona [d'Ors] se había confundido con el personaje» (p. 271); «su ocupación favorita: él mismo» (p. 281); «Las máscaras habían suplantado al personaje; la anécdota a la categoría» (p. 483).

En nom baldament sigui, doncs, d'un possibilisme més comortable en el món de la cultura —sempre tan precaritzada ella— que no pas en el de la política —on cal mostrar-se d'habitud molt més inflexible—, és que bé s'hi val llavors a fer *lato sensu* un balanç positiu d'aquesta enèsima contribució a la bibliografia orsiana.

És altrament el tothora pacient lector qui ha de decidir fins a quin punt, en una obra d'aquestes característiques, són rellevants i, doncs, més o menys tolerables, o no, perles diverses com la guarneixen. Heus-ne aquí algunes. Trabucament de noms: «Romà Jorí [per Jorí]» (ps. 118, 130, 145); «Francesc [per Joaquim] Horta» (p. 115); «Léon [per Marcel] Robin» (p. 150); «Vicenç [per Josep Vicenç] Foix» (p. 163); «Francisco [per Joaquín] Maurín» (p. 239); «Oudald [per Osvald] Cardona» (p. 541); «Mariano [per Mario] Aguilar» (ps. 197, 203, 206, 537). Capgirament de nom real amb heterònim (Francisco Madrid era aquell i Carlos Madrid aquest, no pas a l'inrevés: p. 218). Bescanvi de noms de fonts i, en conseqüència, de persones: Josep Carner i Puig-Oriol és Jaume, i Jaume Carner i Romeu, Josep (p. 566 i remissions corresponents), amb tot el desgavell que se'n deriva. Invenció de personatges fantasmagòrics: no hi va haver cap «trovador medieval» de nom Guerau de Liost (p. 92), que era un simple pseudònim imaginari; tampoc mai cap «Joan Sabat» va exercir de «profesor de la Escuela de Bibliotecarias» (p. 203). El qualificatiu de «filòlego arriscado» aplicat a Joan Alcover

(p. 129) fa pensar si el nostre autor no el pren per mossèn Alcover. Més evident és l'error de situar Valls com a capital de la comarca del Baix Camp (p. 226), Vilanova i la Geltrú a la província de Tarragona (p. 473), i el d'acabar confonent aquella amb Vilafranca del Penedès (ps. 473 i 476). Així com també el d'atribuir a «Josep Fontana» [= José María Fontana Tarrats] un estirabot jocós (p. 399) que qui va tenir en realitat per protagonista, davant Ors, va ser Pau Font de Rubinat. O en el sempre procel·lós àmbit de la llengua: la *e* de *Déu*, a diferència de la de *deu*, no és «muda» (p. 105), sinó tancada; no és «la ortografia orsiana» qui pot induir Vicente Cacho Viu a error de transcripció (p. 235), sinó, en tot cas, la cal·ligrafia; l'etimologia de *sometent* no té a veure amb «som atent!» (p. 122), sinó amb *so metent*. I, encara, el desconeixedor de com va anar la brega per la supressió o per la conservació de la lletra *b* en el procés de fixació de la moderna ortografia catalana, pot acabar creient, davant la redacció embullada que es fa del tal episodi (p. 91), que Ors era partidari d'aquella i no d'aquesta.

Però bé: aquí pau i després glòria si fos aquesta una ressenya tota convencional d'un llibre que no ho fos menys. Només que... només que aquest, sense tampoc ser gens original en el seu plantejament de fons (vegeu la pura delícia de «Prólogo», en especial les ps. 14-15, de Dalmacio Negro Pavón a la reedició del *Diccionario Filosófico Portátil* d'Ors publicada per Criterio Libros el 1999), de «convencional», poc n'és pas gaire.

Així, abans d'entrar ara en el debat ideològic a què es presta, sobta que, en la biografia d'un escriptor de pedra picada, tres de les seves obres literàriament més significatives, en les lletres catalanes primer, però després per extensió també en les espanyoles —*Gualba, la de mil veus* (1915), *Lliçó de tedi en el parc* (1916), *La Vall de Josafat* (1918)—, no hi siguin portades a col·lació més que de manera ocasional, i, encara, com en el cas de la segona, a efectes merament burlescospectius (p. 264).

Què ha passat? Doncs que l'interès per Ors de Javier Varela Tortajada —¿res a veure, per cert, amb el seu insigne homònim José Enrique Varela e Iglesias?— no apunta ni de molt tant al literat com a l'ideòleg. I, encara, d'aquest, a la pretesa deriva que, de «partidario del nacionalismo catalán, en su versión más radical» (?!, p. 9), l'hauria dut, talment un fill pròdig, a la militància en una cosa tota altra, ja que, evidentment, «nacionalismo» i «falangismo» foren dinàmiques del tot diferents (p. 12), oi més quan aquest últim «no era de derechas ni de izquierdas» (!, p. 369).

Traduït més en termes dels nostres dies: la tesi de Varela il·lustra de meravel·la, tot servint-se de la singladura vital d'Ors, els supòsits vertebradors del *no nacionalismo* (?) espanyol avui tan en voga. Aquell que sorgeix com a projecció (en el sentit freudià del terme: el llatínisme *Projektion* en aquest cas) d'aquelles qualitats, sentiments i desigs que el subjecte, individual o col·lectiu, rebutja o no està disposat a reconèixer en si mateix i que, per tant, alleua en exclusiva a l'altre.

Tota mena de penjaments recauen llavors en ploma de Varela a propòsit del catalanisme polític de les primeres dècades del segle xx. Amb ignorància delibe-

rada que aquest, fins fa pràcticament quatre dies, i tret de comptadíssimes excepcions abans, mai no va ser el que a hores d'ara sol entendre's per «independentista».

Ors és presentat així com un «nacionalista exaltado, xenòfobo, antisemita...» (p. 59), d'un «catalanismo rabioso» (p. 210), com fóra propi d'un «catalanista *enragé*» com ell (p. 452; a remarcar com el nacionalisme d'altri mai no pot ser simplement *engagé*, ha de ser per força *enragé*). Rovira i Virgili és vist com «un nacionalista radical [...] un ideólogo del separatismo a ultranza» (p. 482). Els principis d'Acció Catalana foren els de «un nacionalismo virulento, rayano con el separatismo» (p. 244; és prou sabut que la violència més bèstia mai no és patrimoni del *no nacionalismo* propi ni de cap *unionismo*, sinó només del nacionalisme aliè). La «nación a colonizar» per Catalunya era evidentment Espanya (p. 241; ni pensaments doncs que la tal dinàmica pogués transcórrer exactament a l'inrevés). La premsa escrita en català és òbviament «nacionalista» (ps. 103, 193). El refús de Fabra a acceptar la candidatura que li oferien a la RAEL no és fruit de la conseqüència intel·lectual d'aquest davant una estratègia assimilista clarament desvirtuadora, sinó que n'és responsable «el purismo nacionalista» (p. 278), etc.

L'animadversió latent de Varela envers tot nacionalisme que no sigui el seu es manifesta igualment en forma d'antífrasis malèvoles (¿com no veure'n en l'afirmació: «Barcelona, en los tiempos felices de Prat de la Riba», p. 269, quan just abans ha parlat d'«aquel periodo de turbulencia intelectual que fue el *noucentisme*», p. 268); de concessions lingüístiques de què aviat cal prescindir («Las palabras son importantes. Pongámoslas en castellano», p. 81); de no gaire subliminals pronunciaments a favor del secessionisme lingüístic («la unidad del catalán y su pretensión de ser la denominación exclusiva para las lenguas habladas en los territorios de la antigua Corona de Aragón», p. 279), etc.

Però tornem pròpiament a Ors. Començant per enquadrar contrastativament el seu *nacionalismo*, així com el de la Lliga (que, per cert, s'adjectivava simplement de «Regionalista», com el CADCI —en una sigla que hauria calgut desenvolupar per al lector forà, p. 42— ho feia només d'«Autonomista»: Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria), amb el que coetàniament gastaven i practicaven (és un simple botonet de mostra) José Martos O'Neale (gobernador civil a la província de *Lérida* per aquells anys) i Julio Amado y Reygondaud de Villebardet a *Peligro Nacional. Estudios é impresiones sobre el catalanismo* (Madrid: 1901). I qui es prengui la molèstia de comparar entre aquest i el «breviario insuperado de ideología nacionalista» que era, segons Varela (p. 79), *La nacionalitat catalana* (1906) de Prat de la Riba, que jutgi...

El capficament identitari del nostre biògraf l'impedeix de fer lectures en clau no de conflictivitat nacional(ista) com fa ell, sinó d'aquella altra conflictivitat per què es regeix en primordial instància la dinàmica històrica: la de classes. Haver pres en consideració un articlet sobre «Per què Xènius va dir el mateix que Eugenio D'Ors?» (a *1616. Anuario de la SELGYC*, 1988-1989, ps. 125-130) potser l'hauria ajudat així a entendre la trajectòria del personatge, deguda més a raons

infraestructurals que no pas superestructurals, i només circumstancialment motivada pel caràcter «camaleónico» d'aquest (ps. 13, 255, 434); no tan contradictòria, doncs, en el fons.

Altrament, posat Varela a admetre, amb obvi encert, que «en cierto sentido puede entenderse la producción [d'Ors] posterior a 1923 como un ejercicio de reescritura» (p. 340), hauria pogut també actuar amb conseqüència i, doncs, atènyer-se més al *Glosari* primigeni (1906-1921).

Això, per il·lustrar-ho només amb uns pocs exemples, li hauria permès descobrir la falsedat del «testimonio de un amigo de juventud» (que enlloc Varela no documenta) segons el qual Ors no «citaba nunca» «los autores de primer orden contemporáneos ibéricos» (p. 70): basta una consulta a l'Índex onomàstic de l'edició del *Glosari 1906-1910* (1950) per comprovar-ho; o simplement llegir-se només la glosa «Els noucentistes espanyols» (12-7-1907). On Ors estableix l'equació sinonímica entre *noucentista* i *estructural* (p. 99) és ja a la glosa «De l'estructura» (1-6-1911). La citació sobre Goethe, en traducció espanyola evidentment, de la pàgina 484 procedeix de la glosa de 15-5-1918 de *La Vall de Josa-fat*. La mateixa sentència que serveix per encapçalçar el llibre, entre la pàgina de crèdits i la del «Contenido», és literalment extreta de la glosa «Tot està a mig dir» (27-7-1920). I no és cert que Ors s'apropiés d'una dita de De Maistre «sin citar la procedencia» (p. 371): prou ho havia fet a les gloses «Els mals camins» (17-6-1912) i «Chateaubriand» (11-1-1918, ed. del matí).

I punt. Amb només, això sí, una postil·la a tot plegat. És el cas que l'obra aquí ressenyada ha estat guardonada amb el Premio Gaziel de Biografías y Memorias 2016. Res a dir. Entra dins la lògica del tatxín-tatxon institucional el fet que la premiessin i que figuressin, en el jurat, un penell, una directorassa i un patumet. Ara: ¿què hi feien dos historiadors de reconeguda solvència? Si el biografat en termes com els aquí mostrats hagués estat, per exemple, un Jaume Vicens-Vives o un Francesc Cambó, ¿també haurien assentit-consentit-distingit? ¿O és que ni competents professionals com aquests no es llegeixen les obres que concorren en uns tals certàmens?

VIDAL MUNAR, Isabel: *Bernat Vidal i Tomàs i el quinzenal Santanyí*, Palma-Barcelona: Edicions de la UIB - Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Ajuntament de Santanyí, 2016.

JOAN MAS I VIVES
Universitat de les Illes Balears
joanmasvives@gmail.com

El quinzenal *Santanyí* aparegué entre el gener del 1958 i el juny del 1965 i es convertí en una de les publicacions més interessants de la represa cultural de la post-

guerra a Mallorca. Pel títol i per la penúria d'aquells anys, hom podria pensar que només devia tenir l'ambició de satisfer les expectatives dels lectors locals, però el cert és que aviat obtingué un gran prestigi i escriptors importants del moment col·laboraren en les seves pàgines. Si va fer el salt des dels «interessos locals» fins als més generals, culturals i històrics, va ser gràcies a la implicació absoluta que hi va tenir Bernat Vidal i Tomàs (1918-1971), que en fou un dels fundadors i el més destacat dels redactors. Era aleshores un narrador en plena maduresa que feia poc havia publicat els llibres *Memòries d'una estàtua* (1953) i *La vida en rosa* (1957), i havia divulgat nombrosos treballs històrics. A més, sovint havia convertit la rebotiga de la seva farmàcia de Santanyí en una informal tertúlia literària. També havia travat amistat amb escriptors i historiadors de la categoria de Manuel Sanchis Guarner, Francesc de B. Moll, Llorenç Villalonga, Antoni Pons o Baltasar Porcel i exercia un ascendent remarcable sobre alguns escriptors integrants de les que després s'anomenaren Generació del 50 i Generació del 70.

L'estudi d'Isabel Vidal Munar, filla de Bernat Vidal, té molts de punts d'interès i també dona més del que anuncia en el títol. Presenta una anàlisi exhaustiva de la publicació objecte d'estudi, feta amb una precisió modèlica, però enriqueix la informació extreta d'aquesta anàlisi no només amb la que procedeix de les fonts bibliogràfiques que utilitza, sovint difícils de localitzar, sinó també, i sobretot, amb la que aporta la riquíssima documentació que exhuma, la majoria conservada a l'arxiu de la família, entre la qual destaca l'abundant correspondència de Vidal i Tomàs.

El periòdic mostra la vida social i econòmica de Santanyí d'aquells anys, un municipi del llevant de Mallorca que, en les zones marítimes, començava a consolidar-se en l'activitat turística, però que encara es definia més per l'economia del camp i la del contraban. En aquest sentit constitueix un document social de primer ordre. Al marge d'això, però, la publicació mostra una especial sensibilitat respecte als temes d'història, al món de l'art i al de la literatura. Així són nombrosos els col·laboradors que hi participen, tant santanyiners com de fora del poble. La presentació d'aquests col·laboradors és un dels punts forts del llibre, perquè ens mostra aspectes nous d'alguns autors importants.

Entre els santanyiners destaca, per exemple, Blai Bonet. Com és sabut, la relació d'aquest escriptor amb Bernat Vidal acabà sent molt polèmica i a hores d'ara ja ha fet vessar molta tinta. Aquí queda demostrat àmpliament el paper excepcional de Bernat Vidal en la promoció literària inicial de Bonet. Ell el va orientar estèticament i, sobretot, li va fer girar l'atenció cap als autors castellans del 98 i, sobretot, del 27, tan transcendentals aleshores per a la renovació de la lírica mallorquina. A més, va pagar literalment la primera edició de *Quatre poemes de Setmana Santa* (1950) i presentà Blai Bonet a Palma i a Barcelona. També va ser un home decisiu en el tractament de la tuberculosi que patia, proporcionant-li medicines modernes i facilitant-li l'internament al sanatori de Caubet, prop del poble de Bunyola, i, després, el trasllat a Barcelona. Isabel Vidal reproduïx nombroses notes en què es mostra clarament l'admiració i la gratitud que en aquells inicis

sentia el jove poeta per Bernat Vidal. Després, però, vingueren les desavinences i la ruptura, definitiva a partir de la publicació de *Judes i la primavera* (1963). En alguns dels dietaris posteriors, resseguits per Isabel Vidal, Blai Bonet va intentar debilitar la influència que va rebre del seu protector innegable, però després d'aquest estudi torna a restar més palesa que mai. Altres autors santanyiners que aleshores entraren en contacte amb Bernat Vidal i amb el quinzenal foren Antònia Vicens i Antoni Vidal Ferrando, tots dos avui narradors àmpliament respectats i reconeguts. Aquests, però, mai no han discutit l'efecte encoratjador que això significà per a ells.

Entre els autors no santanyiners que passaren pel *Santanyí* destaquen Llorenç Villalonga i Baltasar Porcel, «Odín», de qui també se'ns proporciona nova informació significativa. El primer hi va incloure almenys catorze articles, va ser objecte d'estudi d'altres col·laboradors com Jaume Vidal Alcover i Llorenç Moyà i hi va publicar dos poemes en castellà que es recuperen en apèndix. Porcel, per la seva banda, considerava que el *Santanyí* era «el periòdic amb més inquietud literària de l'illa», com se'ns recorda a la contraportada, i hi va col·laborar amb articles importants sobre Pavese o sobre el teatre contemporani. És igualment important la informació que ens proporciona Isabel Vidal sobre altres col·laboradors com Josep Maria Llompart, Manuel Sanchis Guarner, Francesc de B. Moll, Jaume Vidal Alcover o Llorenç Moyà.

No obstant tot això, que no és gens insignificant, el llibre per damunt de tot suposa un pas important en la reivindicació de la figura de Bernat Vidal i Tomàs com a escriptor. Fins ara la majoria d'estudis l'han presentat com un intel·lectual d'obra escassa i dispersa, més destacat per la importància que tingué en l'orientació d'altres autors que per la seva pròpia producció. Aquí es confirma el seu enorme ascendent sobre poetes i, menys, narradors joves d'aquells anys, però es desmunta un poc la idea que va ser un escriptor d'obra escassa. L'autora en presenta una biografia mínima, molt acurada i que serà útil mentre esperem la més completa que ens té promesa com a tesi doctoral, però el més important és que inventaria i analitza totes les col·laboracions que va publicar al quinzenal. I no són en absolut escasses: entorn de dos-cents cinquanta articles o notes diverses, a més de sis poemes, cinc dels quals són reproduïts en apèndix. Entre aquests escrits hi ha de tot: crítica literària, crítica artística, entrevistes, articles i notes històriques, editorials, esquetxos costumistes, etc. Per als historiadors de la literatura són especialment interessants les crítiques literàries, les notes de lectures, les presentacions de llibres i alguna entrevista. També els poemes, sobretot els cinc «Judicis de l'any», a mig camí entre l'enginy humorístic i la crònica costumista. En conjunt, però, tots aquests escrits delaten un autor a qui a partir d'ara haurem d'estar més atents.

ORIOI CARAZO, Carme: *Estudis de literatura popular. Història i mètodes*, Barcelona-Palma: Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, 2016; «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver», 48.

CATERINA VALRIU LLINÀS

Universitat de les Illes Balears - Grup d'Estudis Etnopoètics
c.valriu@uib.cat

La col·lecció «Biblioteca Miquel dels Sants Oliver», que editen conjuntament les Publicacions de l'Abadia de Montserrat i el Servei de Publicacions de la Universitat de les Illes Balears, compta ja amb mig centenar de títols dedicats a donar a conèixer i fer assequible la recerca en l'àmbit de la filologia catalana. A hores d'ara podem dir que és una col·lecció amb un prestigi reconegut, guanyat a pols en una trajectòria impecable i sostinguda en el temps. Entre els volums que la conformen, n'hi ha un bon grapat que són reculls ordenats, articulats i revisats d'articles acadèmics que llurs autors han anat publicant tot al llarg de la seva trajectòria professional. Malgrat la comoditat d'ús dels materials en línia i la seva accessibilitat, aquests volums miscel·lanis no han perdut el seu interès ni la seva utilitat, atès que posen a l'abast treballs que altrament queden dispersos o que només poden ser consultats parcialment i amb entrebancs. Aquest és el cas del llibre que comentarem tot seguit. El volum titulat *Estudis de literatura popular. Història i mètodes* de la Dra. Carme Oriol, professora d'Etnopoètica a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona amb una llarga i reconeguda trajectòria professional i docent, és un recull de quinze extensos articles sobre altres tants aspectes de l'estudi del folklore i —més concretament— de la literatura oral. La literatura oral sovint ha estat considerada una germana menor, humil i secundària, de la literatura escrita en una inútil contraposició entre l'anomenada literatura «popular» i la literatura «cultura». Però, lentament, l'estudi de l'etnopoètica en els àmbits acadèmics es fa cada vegada més habitual, podríem dir que «més normal» i passa a formar part dels plans d'estudis universitaris i dels àmbits de recerca reconeguts. El folklore és una manera especial de comunicació, i com a tal s'ha d'entendre i estudiar. És des d'aquesta perspectiva contemporània —lluny dels pressupòsits propis del s. XIX que gairebé equiparaven folklore i arqueologia— que la doctora Oriol estructura el seu llibre i enfoca els articles que presenta.

Després d'una dedicatòria en la qual l'autora honora els seus mestres —Pujol, Dundes i Uther, folkloristes de prestigi reconegut i amb els quals ha treballat de manera directa—, el llibre s'obre amb una introducció que posa en context els treballs que aporta, i que explica de manera coherent i fonamentada com s'estructura el llibre. Perquè no és fàcil estructurar un recull d'articles que corresponen a èpoques diverses de treball i docència, d'interessos i de projectes tirats endavant de manera individual o en grup. Quin és el criteri més idoni per al lector? El cronològic? El temàtic? El vinculat a centres d'interès? D'entre el nombrós conjunt

d'articles que l'autora ha publicat en revistes nacionals i internacionals, és evident que ha calgut fer una selecció i, per tant, adoptar uns criteris coherents. Però un cop feta la selecció cal un ordre que els vertebrï i harmonitzi. Oriol ha optat per dividir el llibre en dos grans blocs. El primer agrupa cinc articles descriptius de caràcter històric i el segon presenta els treballs segons el mètode d'estudi que l'autora ha fet servir en el seu plantejament de recerca. Així, aquest segon bloc es subdivideix en sis blocs més: la perspectiva comparativa (tres articles), la formalista (un article), la simbòlica (dos articles), la contextual (un article), la perspectiva de gènere (un article) i la perspectiva literària (dos articles). Tanca el volum una molt extensa i completa bibliografia de referència.

Aquesta manera d'estructurar el llibre resulta original i útil, fins i tot diria que sorprenent i didàctica. Demostra que a l'etnopoètica hom s'hi pot acostar des de perspectives metodològiques molt diverses que no s'exclouen entre elles, sinó que es complementen i enriqueixen de manera recíproca. I demostra també que la formació i la capacitat d'anàlisi de l'autora té una profunditat i una varietat de registres molt notable i valuosa, fruit d'anys de dedicació i estudi, d'experiència i de formació.

Bastir una completa història del folklore que s'expressa en llengua catalana és una tasca ingent en la qual —des de fa anys— treballen investigadors de diverses universitats dels Països Catalans, i precisament aquesta tasca és dirigida per la Dra. Oriol, mitjançant successius projectes de recerca I+D. L'enfocament històric és, per tant, necessari i útil per entendre el folklore com a fenomen cultural. És obvi que cal estudiar els folkloristes, les seves obres i els seus contextos socials i culturals, la feina de camp de recollida de materials feta fins a dia d'avui i el seu tractament posterior. Els articles que s'inclouen en aquest apartat ens parlen de la presència dels reculls de rondalles de les Balears i Pitiüses a l'*Enzyklopädie des Märchens* —l'obra europea de referència pel que fa a la narrativa oral—, de l'obra de Joan Amades i d'Enric Valor en relació amb les rondalles, de la difusió del recull dels germans Grimm a Catalunya i de què és i per a què serveix l'Arxiu de Folklore de la Universitat Rovira i Virgili. Hi ha, per tant, materials molt diversos que incideixen en un o altre aspecte de la història del folklore, des del s. XIX fins a l'actualitat.

La segona part presenta una major complexitat. Des de la perspectiva comparativa, Oriol ens ofereix l'anàlisi d'un tipus de rondalla d'enginy de caràcter humorístic i ens mostra com aquest mateix argument es repeteix en els rondallaris de cultures molt diverses amb una gran unitat de sentit. En la mateixa línia, estudia setze versions romàniques del tipus conegut com «La bella filla de l'hostalera» i en traça les analogies i les divergències segons els entorns culturals on el relat es fa present com a part dels repertoris locals. El tercer article analitza la figura de Jaume I com a protagonista de rondalles i llegendes catalanes, un personatge que en la nostra tradició presenta perfils molt variats, des de la narració èpica més abrandada fins a la contarella més faceciosa.

L'article titulat «El model formalista en l'estudi de textos rondallístics» —tot i semblar just una reflexió teòrica si ens atenem al títol— és precisament un article

de caràcter pràctic o funcional, en el qual l'autora, a partir del mètode de classificació de les rondalles del catàleg internacional elaborat per Aarne i Thompson¹ i l'anàlisi estructural proposada pel formalista Propp, conjuga aquestes dues eines per demostrar com en ocasions Joan Amades partia de rondalles publicades per altres autors, les retocava lleugerament i les presentava com a versions procedents de fonts orals. A aquest procés de «desemmascarament de les fonts» de les rondalles de Joan Amades, Oriol hi ha dedicat diversos treballs que avui són de referència obligada en tractar aquest tema tan espinós.

La perspectiva simbòlica compta amb dos articles, el primer tracta sobre l'estil oral i el complex simbolisme que amaguen les rondalles, perquè —com assenyala l'autora a la pàgina 149— «la rondalla és un relat de ficció que explica, en clau simbòlica, fets i experiències que tenen lloc en la vida quotidiana de la gent», tot aplicant aquest enfocament a la divulgada rondalla d'En Patufet, el noi diminut engolit per un bou. També a aquest tipus rondallístic és dedicat el segon article, que presenta nombroses versions en la tradició catalana, que són revisades per l'autora des de la perspectiva comparativa i simbòlica per a concloure que aquesta rondalla adreçada a les primeres edats tracta el tema del naixement de les criatures vist des de l'òptica de l'infant.

Un dels articles més singulars és, sens dubte, el que es construeix a partir de l'enfocament contextual, titulat «La identitat nacional a través dels acudits», en el qual Oriol fa una detallada anàlisi d'un conjunt d'acudits sobre les identitats nacionals en relació amb la població d'Andorra i les seves especials circumstàncies economicosocials i geogràfiques, tot posant de manifest que el folklore és una forma creativa de comunicació ben viva i útil a les societats contemporànies, que es manifesta mitjançant gèneres molt diversos i generalitzats.

Una altra de les línies de recerca de l'autora és la dels estudis de gènere amb relació al folklore i als estudis folklòrics, i en aquest sentit ha dirigit diversos treballs acadèmics sobre folkloristes catalanes, un camp de recerca on encara hi ha molta feina a fer. En el llibre que analitzem, Oriol aporta un estudi sobre les protagonistes femenines de les rondalles, sovint silenciades per una societat que ha privilegiat els relats amb protagonista masculí i sovint ha relegat a un segon pla els de protagonista femenina activa, ben present a les fonts orals. Així, l'autora revisa des de la perspectiva de gènere el paper de protagonistes com la Caputxeta Vermella, la Ventafocs, la Blancaneu i la filla que estimava el pare tant com la sal, i fa un toc d'atenció sobre la manipulació literària dels versionadors, ben visible quan es confronten les versions més divulgades amb les més pròximes a l'oralitat.

L'últim bloc del volum —dedicat a la perspectiva literària— aplega dos articles dedicats als referents folklòrics presents a l'obra de Víctor Català —i que van des de l'ús del llenguatge fins a la inclusió de rondalles senceres a les seves novel·les. El primer dels articles s'acompanya d'alguns interessants documents episto-

1. Vegeu: Uther, Hans-Jörg (2004): *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*. FFC 284-286. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

lars entre Caterina Albert i el folklorista Rossend Serra i Pagès, en els quals es posa de manifest l'interès actiu de Caterina Albert per les manifestacions de la literatura oral.

En conjunt, doncs, podem dir que el volum *Estudis de literatura popular. Història i mètodes* és un recull clau en la bibliografia contemporània sobre folklore català, perquè aplega un conjunt interessant d'articles molt ben documentats i impecablement treballats sobre diversos aspectes rellevants de la nostra literatura oral, però també perquè demostra la riquesa de punts de vista acadèmics amb els quals es pot analitzar la literatura oral, la qual cosa la connecta amb tot el patrimoni cultural no tan sols català sinó internacional, atesa la unicitat i alhora la diversitat de les manifestacions del folklore. El treball d'Oriol en el camp de la recerca és infatigable, innovador i coherent, i significa un important punt d'inflexió cap al tractament científic i el reconeixement acadèmic de la literatura oral. Finalment, vull remarcar l'encert estètic i simbòlic de la coberta del llibre, que reproduïx la bellíssima versió de *Rondalles de Grimm* que publicà el 1935 l'Editorial Joventut, amb l'exquisida traducció de Carles Riba i les mítiques il·lustracions del reconegut artista anglès Arthur Rackham.

BORJA, Joan: *Les llegendes secretes de Sara Llorens. Llegendes alacantines*, Alacant: Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, 2016; «Biblioteca de Filologia Catalana», 23.

CARME ORIOL

Universitat Rovira i Virgili
carme.oriol@urv.cat

L'any 1991 es va iniciar la recuperació d'un dels fons inèdits més importants relacionats amb la literatura popular: el de l'Obra del Cançonero Popular de Catalunya. El fons va ser el resultat del projecte del mateix nom que es va gestar l'any 1921, va iniciar les seves activitats el 1922 i es va interrompre com a conseqüència de la guerra civil espanyola l'any 1936. La recuperació d'aquest fons, conservat en part a Suïssa i en part a Barcelona, va ser possible gràcies a la voluntat dels descendents del mecenes Rafael Patxot i Jubert, impulsor del projecte, i de les bones gestions realitzades des del monestir de Montserrat, i molt especialment de les dutes a terme per Josep Massot i Muntaner. Entre els anys 1993 i 2011 es van publicar divuit volums de materials gràcies a l'impagable esforç de Massot, responsable de l'edició; i entre 2013 i 2014 es van reeditar els tres volums de materials que havien aparegut entre 1926 i 1929 i que tenien un accés molt limitat. Tant el fons de l'Obra del Cançonero com els vint-i-un volums de materials, que inclouen l'inventari del fons, les memòries de les missions de recerca i una selecta de materials, tenen una importància indiscutible per a la recerca, tal com ja apuntava

Massot a l'article «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya: font de recerques», publicat l'any 2003 en el número 14 d'aquesta mateixa revista.

El llibre que ara ens ocupa és un estudi que cal situar dins de la tasca de recuperació, recerca i difusió de materials existents en aquest gran fons documental. L'estudi pren com a base dos documents inèdits: el manuscrit *Llegendes alacantines*, que la folklorista Sara Llorens i Carreras va presentar a la tercera convocatòria del Concurs del Llegendari Popular Català corresponent a l'any 1929 i un suplement format per vuit llegendes més que la folklorista va lliurar a l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya amb posterioritat.

La recuperació d'aquests manuscrits inèdits i la seva publicació són una gran notícia per a la història de la literatura popular al País Valencià, com ho va ser en el seu dia la publicació d'un altre manuscrit estretament relacionat amb aquest pel que fa a les circumstàncies que el van fer possible. Ens referim al *Llegendari valencià*, publicat el 1995 a cura de Josep M. Baldaquí, que recull una sèrie de relats recopilats pel folklorista Vicent Martínez i Martínez i presentats també a la tercera edició del Concurs del Llegendari Popular Català de 1929. Tots aquests manuscrits formen part del fons de materials originals de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya que es conserven al monestir de Montserrat i que poden ser consultats a través de les còpies dipositades a la Biblioteca de Catalunya i al Centre de Documentació de la Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

El llibre *Llegendes secretes de Sara Llorens. Legendes alacantines*, realitzat per Joan Borja, és un exemple de treball erudit, sustentat per la utilització d'una àmplia bibliografia, però que, alhora, és atractiu, no només per a l'especialista, sinó també per a un ampli públic lector. En el títol, hi trobem un element que, de seguida, desvetlla la curiositat del lector: el qualificatiu «secretes» aplicat a les llegendes. A la introducció ja trobem elements que ens posen sobre la pista d'aquest enigmàtic qualificatiu; i, a continuació, en la primera part del llibre, la que constitueix l'estudi pròpiament dit, també van apareixent en petites, però continuades dosis d'informació els detalls que permeten descobrir al lector les circumstàncies que van fer possible la recol·lecció, la realització i la posterior presentació al Concurs del Llegendari d'aquest recull de Sara Llorens i que acaben desvetllant el misteri que arrenca amb el títol del llibre.

L'estudi de Borja, redactat amb una prosa elegant i amb un ritme fluid, és molt clar i amè. L'autor construeix una argumentació (com requereix un bon assaig) a partir de dades extretes de diverses fonts que, lligades i relacionades, donen com a resultat un discurs coherent i precís. Borja encomana al lector la passió i la motivació amb què ha emprès el seu treball. Entusiasmada per la troballa d'aquest interessant manuscrit, va tenir l'encert d'intentar localitzar alguns dels familiars dels qui van ser els informants de Sara Llorens quan va recollir les llegendes en els anys 1927 i 1928: els germans Joaquim i Vicent Montiel i Marian Ferrer, originaris de Bolulla (la Marina Baixa). I ho va aconseguir. Els va localitzar al mateix poble de Bolulla i va poder establir, així, la connexió entre el passat i el present

amb el retorn als familiars d'una aportació realitzada noranta anys enrere, en el que constitueix una de les tasques més gratificants i emotives de la recerca.

Aquesta primera part del llibre conté una abundant informació, completada amb un bon nombre de notes explicatives, que ajuda a reconstruir i a entendre els esdeveniments que van produir-se al voltant de l'elaboració del recull, i que apareixen vinculats a dos noms rellevants en la història del folklore català: el del folklorista Rossend Serra i Pagès i el de la seva deixeble Sara Llorens i Carreras. És aquí quan la denominació «llegendes secretes» pren tota la seva significació després d'una sèrie d'explicacions i de deduccions que l'autor presenta de forma, en certa manera, detectivesca.

Fruit de la recerca realitzada, l'autor aporta noves dades per al coneixement de la biografia i de la producció folklòrica de la folklorista Sara Llorens, sobre la qual s'han fet altres contribucions significatives com, per exemple, els llibres de Joan Pujadas *Àlbum Sara Llorens* i *Sara Llorens. Epistolari (1901-1954)*, tots dos publicats l'any 2004, i el *Rondallari de Pineda* de Sara Llorens publicat a cura de Josefina Roma l'any 2006.

Tota aquesta primera part traspua l'admiració i el respecte que l'autor sent per la folklorista Sara Llorens: «una dona [...] admirable i fascinant en la capacitat de superació, la perseverança, la sensibilitat, la coherència, les fidelitats, el compromís cívic i la vitalitat» (p. 53).

La segona part del llibre està dedicada a l'edició de les *Llegendes alacantines*, que Sara Llorens va presentar al Concurs del Llegendari Popular Català, i al suplement de vuit llegendes més que l'autora va afegir-hi posteriorment. El conjunt està format per 66 textos que l'autor presenta editats amb un respecte absolut al manuscrit original, tal com indica en els criteris d'edició (p. 57). L'aplicació d'aquests criteris fa que els textos apareguin escrits amb una ortografia no normalitzada i que s'hi facin notar aspectes com els canvis de pàgina, les correccions i els subratllats de l'autora que figuren a l'original, etc. Es tracta d'uns criteris ben justificats pel seu interès filològic, però que, en canvi, tenen l'inconvenient de dificultar el ritme de lectura. Atesa la importància que ha suposat la recuperació d'aquests relats, potser valdria la pena pensar en alguna altra edició realitzada amb ortografia normalitzada i revisada tipogràficament, dirigida, per exemple, a escolars. Aquesta seria una forma de rendibilitzar encara més el treball realitzat i de fer-lo més accessible a altres tipus de lectors.

El recull *Llegendes alacantines*, elaborat per Sara Llorens, conté una introducció en la qual l'autora situa la procedència geogràfica de les llegendes (Bolluella), dóna les característiques dels seus informants (Joaquim Montiel, Vicent Montiel i Marian Ferrer), i explica quines llegendes li van explicar cadascun d'ells. A continuació presenta les llegendes classificades en els següents grups: llegendes d'origens (que inclouen les d'origens de frases), llegendes pneumatològiques, llegendes religioses, apòlegs llegendaris i llegendes vàries. Aquesta classificació reproduïx la terminologia de l'època en què es va elaborar el recull, que és la que seguia Rossend Serra i Pagès. Al final del recull, l'autora, amb una clara voluntat

pedagògica, inclou un vocabulari que explica el significat de mots habituals en la parla de Bolulla (borrego, gitar, granera, pardal, etc.).

Joan Borja presenta les *Llegendes alacantines* de Sara Llorens i l'apèndix que inclou les vuit llegendes suplementàries amb fidelitat absoluta als manuscrits originals tant pel que fa a la seva estructura com als aspectes lingüístics (com hem comentat abans). En tots dos casos, s'inclouen notes abundants relatives al contingut dels relats així com a la seva catalogació segons el sistema tipològic internacional d'Aarne/Thompson/Uther. Per a la catalogació, l'autor utilitza l'índex internacional *The types of international folktales* (Uther 2004) i els corresponents catàlegs catalans *Índex tipològic de la rondalla catalana* (Oriol/Pujol 2003) i *Index of Catalan folktales* (Oriol/Pujol 2008) així com la base de dades *RondCat. Cercador de la rondalla catalana*, <<http://rondcat.arxiudefolklore.cat/>>, ideada per Carme Oriol i Josep M. Pujol.

L'estudi realitzat per Borja permet constatar que el recull de Sara Llorens aporta novetats en relació amb les rondalles documentades i classificades als índexs tipològics catalans i al *RondCat*. Així, per exemple, amplia el nombre de versions dels tipus rondallístics existents; presenta tipus rondallístics no documentats fins ara al País Valencià; i permet afegir nous tipus, inexistent fins ara en el corpus català.

Segurament sorprendrà aquesta referència a la classificació en un índex de rondalles de relats continguts en un llibre de «llegendes». La raó és que, malgrat el que indica el títol, el llibre no conté únicament llegendes sinó que conté relats pertanyents a altres gèneres de la narrativa folklòrica com són les rondalles d'animals, les bertranades, les rondalles religioses, els relats etiològics, i les tradicions explicatives. L'ús de la denominació «llegenda» per caracteritzar relats que avui dia considerem que pertanyen a altres gèneres de la narrativa folklòrica era usual a l'època en què es va compilar el recull *Llegendes alacantines*. Així també ho va observar, per exemple, Josep M. Baldaquí en el seu estudi sobre els relats aplegats per Vicent Martínez i Martínez en el recull *Llegendes valencianes*, coetani d'aquest.

En resum podem dir que ens trobem davant d'un llibre de gran interès per a la història de la literatura popular catalana en el seu conjunt i per a la valenciana en particular, ja que ens permet recuperar materials inèdits que fins ara desconeixíem, així com prendre consciència dels lligams existents entre Catalunya i el País Valencià en dos grans projectes de l'època: l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i el Llegendari Popular Català. Gaudiu, doncs, de la lectura dels relats d'aquest llibre i contribuïu a la seva difusió recuperant-los també, si cal, en la transmissió oral.

CAMPS I ARBÓS, Josep i VENY-MESQUIDA, Joan R.: *Poètiques de viva veu. L'arxiu sonor de poesia de Joan Colomines i Puig*, Lleida: Pagès editors, 2016; «Meridians», 2.

CARLES MORELL

Universitat Autònoma de Barcelona
c.morell31@gmail.com

Josep Camps i Arbós i Joan Ramon Veny-Mesquida, gràcies a l'acord de col·laboració signat ara fa deu anys amb l'Arxiu Nacional de Catalunya, han dut a terme la tasca de preservar l'Arxiu Sonor de Poesia, els materials de les conegudes Barbolles Poètiques i la revista *Poemes*, que formaven part del fons que l'infatigable doctor Joan Colomines havia llegat a aquesta institució, i han tingut cura de fer-ne difusió dins el web del Corpus Literari Digital de la Càtedra Màrius Torres, vinculada a la Universitat de Lleida. *Poètiques de viva veu* és, de fet, la versió en paper del web dedicat al doctor Colomines a la Fonoteca del Corpus (<<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/fonoteca/colo>>), però amb complements d'un gran interès que en justifiquen l'edició: en primer lloc, la transcripció de les poètiques conservades a l'Arxiu Sonor; en segon lloc, les presentacions de les Barbolles Poètiques, reunions clandestines sobre poesia que es desenvolupaven al seu domicili; en tercer lloc, els textos de Colomines sobre totes aquestes activitats, anotacions diverses que tenen a veure amb aquests materials i ajuden a entendre'ls. L'estudi introductori, que reconstrueix i contextualitza la història de les empreses de Colomines que apareixen al volum, ajuda a situar molt bé el personatge i el seu context, i ofereix una primera visió molt interessant dels materials de l'Arxiu.

Joan Colomines i Puig (Barcelona, 1922-2011) va ser un dels principals activistes de les lletres catalanes del segle passat, sobretot pel que fa al gènere poètic. En són exemples les citades Barbolles Poètiques, que van tenir una durada breu però van causar un gran efecte (1959-1962); la construcció de l'Arxiu Sonor de Poesia, començat l'any 1961 i acabat el 1963, que va recollir les veus de bona part dels escriptors més importants del país, tant de la generació del moment com de la fornada de la República i encara la dels primers decennis de segle; la creació de la revista *Poemes* (1963-1964); la fundació del premi per a poetes joves i inèdits Amadeu Oller (1965), a la parròquia de Sant Medir del barri barceloní de la Bordeta; la crítica literària a *Serra d'Or*, també des de 1965; l'elaboració de manifestos de caràcter programàtic, com «Cap a un nou, real i necessari moviment poètic»; les ajudes en l'àmbit organitzatiu del Primer Festival Popular de Poesia (1970) o la mateixa creació literària, amb llibres de poemes com *A tres veus* (1962), *Suburbis* (1964), *Cançons al meu país* (1964), *La vida a cada pas* (1968) o *Poemes clam* (1968), entre d'altres. A més, a totes aquestes activitats cal sumar-hi la campanya pro premi Nobel Josep Carner i la que demanava el català a les escoles, als mitjans i a les institucions catalanes.

Cronològicament, la primera plataforma cultural que va crear Colomines van ser les Barbolles Poètiques. El Fabra defineix el mot «borbollar» com a ‘xerrar’, i les Barbolles eren, en definitiva, reunions organitzades per escoltar poesia i per parlar-ne que se celebraven al pis de Colomines, a l’Eixample; unes reunions que durant la Transició es produïen de manera clandestina: els visitants s’organitzaven per pujar en silenci a la llum d’una bombeta que es feia baixar per l’ull de l’escala. Les tals reunions tenen molt d’interès perquè aplegaven una gran quantitat de poetes catalans d’arreu del territori i perquè combinaven poetes més aviat consagrats amb d’altres de joves. El desenvolupament de cada sessió consistia a presentar l’autor o els autors convidats (la presentació anava a càrrec de Colomines i d’Anton Sala-Cornadó, o bé d’algun dels col·laboradors assidus), la lectura dels textos (a càrrec de l’escriptor convidat) i, per acabar, un col·loqui per compartir impressions. L’interès de les sessions no residia tant en oferir claus de lectura dels textos, sinó en presentar la veu poètica del convidat a través d’una mostra significativa de la seva obra i despertar en els assistents les ganes d’aproximar-s’hi. En la primera sessió, el poeta convidat va ser Joan Vergés.

El final de les Barbolles va coincidir amb la preparació de la revista *Poemes*. Les reunions, de fet, sempre havien estat una avantsala d’una revista de poesia que encara no s’havia creat però que s’estava ideant. Entre l’hivern de 1963 i la tardor de 1964 en van sortir vuit números; el novè no es va arribar a tirar per culpa de la censura. Paral·lelament a la revista en format imprès, Colomines va idear les Edicions de *Poemes* i les Edicions Orals de *Poemes*. La voluntat era la de complementar el contingut de la revista amb unes sessions que recollien el precedent de les Barbolles. D’aquestes sessions orals, però, només se’n van celebrar dues: l’1 de desembre de 1962 i l’11 de gener de 1964.

Aquesta successió d’activitats acabaria donant pas a l’Arxiu Sonor de Poesia, que tenia el precedent de *Voces de poetas y prosistas ibéricos y latinoamericanos* (dut a terme per Francisco Aguilera des de la biblioteca del Congrés de Washington), tot i que no es pot asseverar que Colomines el conegués. També és el mateix moment en què Jaume Font inicia la seva Fonoteca Històrica. L’Arxiu Sonor de Colomines va néixer de la idea que calia deixar constància de les Barbolles Poètiques i preservar-ne els testimonis orals. Consta de dues menes de materials: les gravacions dels escriptors d’arreu del territori que Colomines els va demanar per carta (tant de lectures de poemes com de les poètiques de cada autor) i un seguit d’enregistraments de caràcter extraordinari (com ara una conferència de Carles Riba).

La tasca de l’Arxiu es va dur a terme durant tres anys, durant els quals Colomines enviava sol·licituds de col·laboració, establia contacte amb els exiliats, intercanviava cintes, etc. A més, n’anava deixant constància per escrit. S’hi poden trobar escriptors com ara Marià Manent, J. V. Foix, Josep Carner, Pere Quart o Salvador Espriu, entre molts altres. De les llistes que es conserven al Llegat Colomines de l’Arxiu Nacional (reportades a l’Annex segon del volum) se’n desprèn que es va arribar a planificar el contacte amb cent trenta escriptors. Hi són repre-

sentats tots els Països Catalans, tant els de la Catalunya Vella, més nombrosos, com els de Ponent (Jaume Agelet, Manuel de Pedrolo...), del Rosselló (Josep Sebastià Pons, Edmond Brazès...), les Illes (Miquel Bauçà, Josep M. Llompart...) i l'Alguer (Rafael Catardi, Àngel Cao...). També hi apareixen autors més joves, com Francesc Vallverdú, i els exiliats a Mèxic (Pere Calders, Vicenç Riera Llorca...). Del País Valencià només hi ha Joan Fuster. Tot plegat havia d'afavorir el contacte generacional i jugar a favor de la posteritat d'un llegat que es preservava enmig d'una societat mutilada pel que feia a les plataformes de difusió cultural. Suplia, en definitiva, el paper que en un país normal haurien tingut les institucions.

La primera part del volum aplega la transcripció dels enregistraments de les poètiques de setanta autors, presentades per ordre alfabètic. La segona reuneix les presentacions que Colomines va fer a casa seva durant el període 1959-1964: les de les Barbolles Poètiques i les de les Edicions Orals de *Poemes*. A més, el volum compta amb els diversos documents que Colomines va escriure sobre els projectes esmentats.

En definitiva, l'Arxiu Sonor de Poesia volia compendiar de manera exhaustiva la veu dels escriptors catalans sense restriccions d'edat ni de poètica. Mal que la concepció ideològica del projecte semblaria lata, però, i tot i que Colomines no pretenia plantejar cap ruptura amb la poesia precedent (dels quaranta i cinquanta, i fins i tot amb la d'abans del 36) —ans al contrari, volia establir una continuïtat emparada per la tradició i per una fidelitat fèrria a la llengua—, també és cert que personalment Colomines tenia una tirada confirmada cap a la poesia que ell qualificava de «política». De fet, totes les iniciatives de Colomines tenien una intenció patriòtica al darrere, i postulava l'existència de tres tendències marcades de la poesia del segle XX, representades en tres antologies: la candidatura noucentista de *Poetes catalans moderns*, d'Alexandre Plana (1914), l'*Antologia de la poesia catalana 1900-1950* amb el triomf del postsimbolisme, de Joan Triadú (1951) i *Poesia catalana del segle XX*, de Josep M. Castellet i Joaquim Molas, un assaig d'interpretació històrica (1963).

Colomines va saber separar la seva pròpia poètica i el seu gust personal del que era una tasca de país; va reunir un fons incontestable que no admetia matisos reduccionistes, sinó que obeïa a la defensa de la tradició i a una voluntat de configurar una literatura nacional. En darrer terme, si la feina de Colomines fou ben rellevant, aquest volum, a cura de Camps i Arbós i de Veny-Mesquida també té una importància gens susceptible de ser ignorada, perquè ens permet gaudir tant de les presentacions transcrites de les Barbolles Poètiques històriques com de la concepció de la literatura d'autors com Joan Brossa, Josep Carner, J. V. Foix, Maria Àngels Ollé, Joan Llacuna, Manuel Bertran i Oriola o Concepció Maluquer, que no sempre trobarem plasmades en altres papers.

GREGORI, Alfons: *La dimensión política de lo irreal: el componente ideológico en la narrativa fantástica española y catalana*, Poznan: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe UAM, 2015; «Serie Filologia Romanska», 56.

ANTONI MUNNÉ-JORDÀ

Societat catalana de ciència-ficció i fantasia
amunnejorda@gmail.com

Entre juliol i desembre de 1966 Pere Calders, des de les pàgines de *Serra d'Or*, va publicar sis articles sota l'epígraf «L'exploració d'illes conegudes», en resposta a l'assaig de Joaquim Molas *La literatura de postguerra*, editat aquell mateix any dins la col·lecció «Episodis de la Història» de Rafael Dalmau. A grans trets, Calders es queixa que Molas pontifica que els autors de postguerra han construït «una literatura posada orgullosament “fora del temps”, ahistòrica, amb un gust ben determinat pel mite, poc sensible a la dinàmica dels fets», contra la qual Molas propugna «una concepció més dinàmica de la vida i de l'art: l'anomenat Realisme històric». De fet, Calders ja s'hi havia pronunciat uns mesos abans, al número de febrer, sobre el compromís de la literatura fantàstica, amb l'article «Realitat o fantasia?», que explica que «no sempre és possible de rendir testimoniatges o d'explicar la veritat. De vegades subtilment, de vegades amb graponeria, ens van acorralant cap al món dels símbols, i el que sorprèn és que entre nosaltres no hi hagi més cultivadors de la fantasia escrita, més notaris dels somnis». Cinquanta anys després Alfons Gregori, armat d'un aparell teòric impressionant, demostra que Calders tenia raó, i que la literatura fantàstica també és dipositària d'una bona càrrega ideològica i subversiva. Per què, si no, com observa Gregori, seguint Derrida i Monleón, els fundadors del comunisme haurien encapçalat el seu pamflet materialista manllevant els recursos dels contes de fer por?: «Un fantasma recorre Europa...» Qui se'n surti d'arribar a obtenir aquest llibre escrit en castellà i publicat a Polònia i no s'espanti davant les 490 denses i erudites pàgines en quedarà ben convençut.

El volum es divideix en dos grans capítols, un d'exposició teòrica i un de demostració pràctica. Dins el primer capítol, el primer apartat és dedicat a la qüestió de noms i l'esclariment de la terminologia. Potser l'aspecte més remarcable és que Gregori s'inclina per la utilització del terme «preternatural» (amb el prefix posicional que significa «fora de» o «més enllà») en lloc de l'habitual «sobrenatural» (amb el prefix derivat del jeràrquic *supra*, «damunt»), per la connotació religiosa que comporta aquest darrer, en un intent de cercar les més grans precisió i neutralitat possibles en un estudi en què el factor ideològic forma part intrínseca de l'anàlisi textual. L'autor fa un repàs dels diversos tractadistes que s'han ocupat del gènere fantàstic, a partir de l'inevitable Todorov. Ja quan l'anàlitzem advertim un tret de la tesi del llibre, i és que la definició del fantàstic, i fins la constitució mateixa del gènere, té data, evoluciona amb el temps. Així, l'aproximi-

mació estructuralista de Todorov se cenyeix a una època, que ell mateix considera acabada: per a Todorov el gènere fantàstic representava la mala consciència del segle positivista, i a partir de Kafka sorgeix una nova literatura autònoma que ja no es confronta amb la realitat, perquè aquest paper el cobreix la psicoanàlisi. Gregori mostra les visions psicoanalítica i (post)marxista, i els canvis en la noció de realitat i irrealitat, fins als plantejaments actuals, de Bouvet a Roas, que Gregori subscriurà al seu estudi. Al capdavall hem anat veient que el concepte de fantàstic va evolucionant a mesura que ho fa el concepte de realitat, conseqüència del progrés científic que va possibilitant que zones que restaven en la foscor del desconegut vagin formant part de les coses descrites i estudiades.

A la segona part d'aquest inici teòric entrem en la connotació ideològica, també a partir de la constatació que els plantejaments ideològics tenen la servitud del moment en què han estat emesos, i així Gregori arrenca de la superació del prejudici marxista, o més aviat dels marxistes posteriors a l'època de Marx, que la literatura realista (mimètica, en la terminologia de l'estudiós) és la compromesa, i la fantàstica, l'escapistista. Conclou que en el fantàstic modern es produeix una inversió segons la qual el factor preternatural funciona més com a paradigma d'un estat de coses que com l'excepció pertorbadora del fantàstic tradicional. És a dir, si al fantàstic vuitcentista l'horror habitava un castell aïllat, a partir de Kafka i Lovecraft l'horror constitueix tot el sistema envoltant.

Gregori encara dedica un altre apartat teòric a establir el recorregut i el concepte d'ideologia. Així, repassa el terme, ideat per Destutt de Tracy, aristòcrata reconverit en revolucionari, a l'inici del XIX, que la considerava la ciència de les idees. Els marxistes la convertiran en conjunt d'idees per a entendre el món, i Gregori repassa exhaustivament els diversos tractadistes marxistes i renovadors, com Lukács, preponderant en el camp de la teoria literària i que aquí, acompanyat per Manuel Sacristán, va marcar ideològicament els crítics i autors els anys seixanta, amb la seva línia antiavanguardista i reticent al fantàstic. Amb pensadors posteriors l'autor va testimoniant propostes que redimeixen del cul-de-sac de les construccions teòriques cada cop més abstractes del marxisme i alhora de l'abisme de la buidor de significat de la postmodernitat.

Així, tot i que expliquen que a partir de la Il·lustració s'assimila gradualment la idea del predomini del factor racional i queda exclòs tot allò que no encaixa dins l'esquema de la raó, el procés de secularització i racionalització no ha estat tan radical i uniforme: els sediments de creences i postures ideològiques que han funcionat durant segles no es poden esborrar en l'escàs temps de la Modernitat, i per tant no és exacta la gradació cronològica excel·lent de: pensament màgic, pensament religiós i pensament científic. Convé anar alerta amb la veneració de la racionalitat: la incertesa és productiva, però la incredulitat és paralitzadora dels mecanismes crítics. La ciència presenta una idea de racionalitat diferent del racionalisme, entès com a confiança pretensiosa en una raó infal·lible: la racionalitat científica comporta una certa desconfiança en la raó i la confiança en l'experiència.

Gregori encapçala la segona part, l'anàlisi de l'aspecte ideològic d'una tria de textos fantàstics, amb una breu introducció al fantàstic en les literatures espanyola i catalana, de fet sobretot la recepció acadèmica del gènere, que en el cas català centra quasi exclusivament en les introduccions de Víctor Martínez-Gil i d'Emili Olcina a les respectives antologies.

Finalment Gregori analitza ideològicament dinou textos fantàstics, classificats en tres apartats. Dels autors catalans, dins el tema del doble, trobem un text en castellà de Noel Clarasó, «Más allá de la muerte» (1948), que ideològicament classifica dins la «tercera Espanya» en el conflicte guerracivilita, i «O ell, o jo» (1955) de Pere Calders, que també remet al «trauma de la guerra civil». Dins l'apartat dels objectes amb poders preternaturals, a «La veu de Madame Ricard» (1908) de Diego Ruiz interpreta les monedes parlants com a representació de la malignitat del capitalisme dins el pensament marxista, i mostra les fissures de la ideologia de Ruiz respecte del pretès progressisme feminista i cosmopolita; de «L'Imperi, els màgics i la *Strigiles*» (1980, a partir de l'original castellà de 1968) de Joan Perucho, malgrat l'aparença paròdica, n'extreu evidències de conservadorisme i de vocació tradicionalista; a «Només digues si encara m'estimes» (2008) d'Albert Sánchez Piñol estira el fil ideològic fins a interpretar el relat com una presentació de la qüestió del sexe com a assumpte polític, l'al·lusió a la presència de la burgesia catalana en l'explotació colonial i el simbolisme actual de la locució «sortir de l'armari». Finalment, dins altres fenòmens fantàstics, a «Avis misteriosos» (1898) de Joaquim Ruyra troba una concepció ideològica que aplega un catalanisme primordial amb el conservadorisme catòlic, que accepta tant el fantàstic sobrenatural com el positivisme científic; a «Nummius Dexter Optatus, Papa de Roma (308-310)» (1970) de Maria-Aurèlia Capmany, veu una rebel·lió contra el discurs ultracatòlic de l'Espanya franquista que expressa la construcció d'un catalanisme cívic i un ideal racionalista i feminista allunyat de plantejaments extremistes, que Gregori torna a entroncar amb la tercera Espanya; a «M'han florit ametllers a les butxaques» (1970) de Maria-Antònia Oliver, la ideologia esquerranosa de l'autora defensaria l'ecologisme i la solidaritat en un relat al·legòric del fracàs del domini insensat damunt la natura, i «El vol de l'àguila» (1986) de Jaume Fuster, que planteja la vinculació de l'escriptor novell amb la generació de la guerra i de l'exili, expressaria la ideologia esquerrana i catalanista de la generació dels 70. També en una nota Gregori esmenta Pedroló, no estudiat aquí, i de qui diu que mereixeria un ampli treball a part.

La lliçó de Gregori es podria resumir si fa no fa: no n'hi ha prou de dir que un text fantàstic és aquell que no respon a les lleis de la natura, perquè d'una banda el coneixement d'aquestes lleis evoluciona, però sobretot perquè la ideologia és allò que ens fa de punt de referència a l'hora de valorar què és real i què no ho és, i per tant hauríem de matisar que l'element fantàstic fora aquell que és considerat impossible per un grup social o una comunitat identificables. Amb la seva anàlisi, doncs, Gregori desautoritza els qui han afirmat que en la nostra època postmoderna tant el fantàstic com la ideologia han perdut la raó de ser.

En definitiva, Alfons Gregori ens ofereix un brillant exercici intel·lectual, que fa por que no assoleixi la difusió que mereix. Potser en algun moment algun lector el pot trobar excessiu, perquè l'autor, tant com amb un criteri cronològic, actua per capes conceptuals, sense cap mandra de revisitar textos i autors ja descrits per a trobar-hi matisos nous. És de destacar l'elegància respectuosa amb què expressa els desacords, quan n'hi ha, amb alguns dels teòrics que estudia, o n'evidencia les inconseqüències, quan convé. Potser és excessivament rigorós en l'opinió contra el Noucentisme: un repàs a fons dels catàlegs editorials dels tres primers decennis del segle XX podria col·laborar a matissar la condemna. I, posats a voler-hi fer alguna aportació, gosaríem suggerir que més que les fonts que insinua per al relat de Maria-Antònia Oliver, potser en podríem trobar una arrel en «L'illa engolida» de Llorenç Villalonga, del mateix tema i publicada el mateix 1970.

MASSOT I MUNTANER, Josep: *De València i Mallorca. Escrits seleccionats*, edició a càrrec de Vicent Simbor Roig, València: Publicacions de la Universitat de València, 2017; «Honoris Causa», 29.

AUGUST BOVER I FONT

Universitat de Barcelona - Institut d'Estudis Catalans

bover@ub.edu

El dia 15 d'abril de 2016, la Universitat de València investí Josep Massot i Muntaner com a doctor *honoris causa* i ara li ha dedicat aquest esplèndid volum d'homenatge, editat a cura de Vicent Simbor Roig, que fou el seu padrí en l'acte d'investidura. El llibre s'estructura en tres seccions, la primera de les quals està dedicada als discursos pronunciats en l'acte d'investidura. S'inicia, és clar, amb la *laudatio* acadèmica a càrrec del doctor Simbor, que evoca els seus temps d'estudiant a la Universitat de Barcelona, en què fou alumne d'un jove pare Massot, per passar a fer un repàs biobibliogràfic de l'homenatjat, des de la seva etapa de formació fins a l'esponerós i impressionant present de la seva obra intel·lectual, a través de la qual guia el lector pels diferents camps d'interès de l'autor, tal com demana el gènere. En la *lectio*, el doctor Massot, després de recordar la seva primera visita a València, de la mà dels seus amics Joan Fuster i Enric Llobregat, explica la seva tria del tema: *L'Obra del Cançoner Popular i les terres valencianes*. Fa un resum de la vida del mecenes d'aquest gran projecte, Rafael Patxot i Jubert, i explica com, finalment, la família Patxot feu arribar els documents, fins llavors conservats entre Barcelona i Suïssa des de la guerra civil, a l'Abadia de Montserrat. I exposa detalladament la contribució valenciana des de la preparació del projecte i al llarg del seu desenvolupament, en una nova i excel·lent lliçó magistral. Aquesta primera secció es clou, com és lògic, amb les paraules de l'excel·lentíssim

i magnífic senyor rector de la Universitat de València, doctor Esteban Morcillo Sánchez, tot felicitant els nous doctors *honoris causa* investits en aquella sessió —també ho fou la sociòloga i economista doctora Saskia Sassen— i donant-los la benvinguda a la seva universitat.

La segona secció, de temàtica estrictament biobibliogràfica, s'obre amb un text autobiogràfic —*Petita història personal*—, que l'homenatjat havia llegit a la seu d'Òmnium Cultural de Barcelona, el 29 de maig de 2012, amb motiu de la recepció del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes. I, a continuació, trobem un *Perfil biogràfic de Josep Massot i Muntaner*, a cura de Rafael Roca, que també s'ha ocupat de la recopilació de l'extensa bibliografia que el complementa. El recull bibliogràfic es divideix en llibres (86 entrades), parts de llibres (127 entrades), edicions i revisions (49 entrades), pròlegs i notes editorials (84 entrades), articles a revistes (400 entrades), articles a diaris (30 entrades), col·laboracions a enciclopèdies i diccionaris (14 entrades) i ressenyes (52 entrades). Les xifres són prou eloqüents...

La tercera i darrera secció del llibre, *Escrits seleccionats*, de caràcter antològic, consta de dues parts. La primera, *Escrits de Josep Massot i Muntaner*, consta d'una part dedicada als *Temes valencians*, que com explica Vicent Simbor Roig, que n'ha tingut cura, constitueix una mena de petita galeria d'*homenots* valencians ordenada alfabèticament, amb treballs sobre Josep Lluís Bausset, Eliseu Climent, Germà Colón (2 textos), Joan Fuster, Teodor Llorente i Manuel Sanchis Guarner (5 textos). A la segona part, *Els mallorquins i la llengua autòctona és* «una reescriptura a fons, fins a elaborar un text nou, i pràcticament original, del primer capítol del llibre» homònim, publicat per primera vegada l'any 1972 i reeditat novament, revisat i augmentat, l'any 1985. La segona d'aquestes dues parts, *Escrits sobre Josep Massot i Muntaner*, a cura de Mireia Ferrando Simon, té l'encert de reunir textos dispersos sobre el pare Massot, generalment molt menys coneguts que els seus propis escrits. Tenint en compte l'extensa producció intel·lectual de l'autor, i tal com era de preveure, la curadora ha hagut de fer un gran esforç de selecció per no excedir l'espai disponible. Per això li ha calgut deixar fora els articles de premsa i espigolar els textos exclusivament entre els apareguts en llibres i revistes. Això no obstant, ha pogut aplegar nou pròlegs, tres textos de presentacions i discursos de recepció acadèmica, sis ressenyes i dotze articles, que ajuden a donar una visió més completa sobre l'autor i la seva obra monumental.

Tot plegat constitueix un volum extraordinari i imprescindible, un sincer i valuós homenatge a un dels nostres grans savis, el pare Josep Massot i Muntaner, que allhora honora la institució que l'ha fet realitat, la Universitat de València.

STEGMANN, Tilbert Dídac: *El plaer de llegir literatura catalana*, Lleida: Pagès editors, 2016; «Argent Viu», 135.

RAMON FARRÉS

Universitat Autònoma de Barcelona, Dept. de Traducció, Interpretació i Estudis d'Àsia Oriental

Ramon.Farres@uab.cat

Tilbert Dídac Stegmann, romanista alemany que ha dedicat els seus majors esforços a la promoció dels estudis de llengua i literatura catalanes al seu país, era conegut fins ara pel públic català no especialitzat per obres de caràcter testimonial, com ara *Catalunya vista per un alemany* (1986) —del qual se'n van arribar a fer 13 edicions en 8 anys— o *Ambaixador de Catalunya a Alemanya* (2014). Amb la publicació del llibre que ens ocupa avui, es posa per primera vegada a disposició del lector català interessat en els estudis literaris un aplec de textos seus de caràcter més filològic sobre diverses figures o obres del sistema literari català, publicats anteriorment en revistes o miscel·lànies. Així doncs, qui fins avui només coneixia el catalanòfil, ara té l'oportunitat de veure com treballa l'estudiós. Dues cares de la mateixa persona que lògicament tenen molts punts en comú, dels quals jo destacaria en primer lloc la passió. Stegmann no només es mostra apassionat quan defensa la llengua i la cultura catalanes, sinó també quan estudia les obres literàries que aquesta llengua i aquesta cultura han donat. D'aquí ve que hagi titulat aquest aplec d'articles no pas amb una denominació neutra i convencional com podria ser *Estudis de literatura catalana* o *Lectures de textos catalans*, sinó *El plaer de llegir literatura catalana*, deixant clara així d'entrada la seva implicació emotiva amb el seu objecte d'estudi. I cal dir que el títol està plenament justificat, perquè al llarg dels treballs que conté trobarem constantment l'autor sorprenent-se d'un cop d'efecte, admirant un determinat recurs poètic, assaborint una descripció novel·lesca, adilitant-se amb els detalls creatius d'un autor.

En total són vuit els estudis aplegats al volum, però el gruix el conformen diversos textos dedicats, d'una banda, a l'obra de Joan Brossa, i de l'altra al *Tirant lo Blanc*, concretament tres en el primer cas i dos en el segon. La resta de treballs tracten de temes tan diversos com la novel·la de Joan F. Mira *Els treballs perduts*, una composició de Frederic Mistral dedicada als poetes catalans i els estudis de filologia catalana a Alemanya. Com s'ha dit, tots ells són textos que ja havien estat publicats anteriorment en actes de congressos o en revistes especialitzades, com *Zeitschrift für Katalanistik*, la publicació fundada pel mateix Stegmann que des de fa més de trenta anys serveix de portaveu als estudis de llengua i literatura catalanes (és a dir de «catalanística», en la terminologia germànica) a Alemanya. Cal dir, però, que Stegmann s'ha pres la molèstia de posar-los al dia —a més de traduir-los de l'alemany, quan calia—, contrastant-los amb la bibliografia que ha aparegut d'ençà de la primera publicació.

El volum s'obre amb el bloc de tres textos dedicats a diversos aspectes de l'obra de Joan Brossa. En el primer, titulat «Joan Brossa, entre paraula i vida», Stegmann parteix de la premissa que tota la producció brossiana té com a motor la transgressió, i es proposa definir les diferents vies en què es manifesta aquesta força, ajudant-se d'exemples concrets que analitza detalladament. En total, l'autor constata sis formes de transgressió: la dignificació poètica del llenguatge quotidià; la superació de les fronteres entre els gèneres literaris; l'equiparació entre la literatura i els «gèneres lúdics populars» —tal com els anomena Stegmann—, com poden ser la màgia, la pantomima, el circ o els *happenings*, entre altres; l'atribució als signes lingüístics —les lletres, les paraules...— d'una funció independent, més enllà de la designació d'un objecte o un concepte; la supressió de les barreres entre la literatura i les arts visuals, i la reconexió de la poesia amb la vida, que tindria com a exemple més clar, segons l'autor, el «Poema visual transitable» situat a l'entorn del velòdrom d'Horta, a Barcelona.

El segon text dedicat a Brossa, «Creativitat en les poesies de Joan Brossa», parteix de la definició del concepte de «creativitat» que va establir Arthur Koestler al seu llibre *The Act of Creation*, de 1964, per tal d'«elucidar si el concepte de creativitat ens pot ajudar a penetrar en el secret de la poesia brossiana i, a l'inrevés i al mateix temps, si la poesia brossiana ens pot ajudar a penetrar en el secret de la creativitat». I ho fa de nou analitzant amb gran detall diversos poemes representatius de Brossa, per arribar a la conclusió següent:

Brossa es deslliga de les limitacions de la convenció literària i del pensament convencional, que són impediments per al salt creatiu. Reordena i reagrupa el conjunt de les nostres experiències. Busca el llenguatge depurat de tot allò superflu i la màxima concentració lingüística, amb la qual introdueix nous enllaços i noves combinacions per al lector.

El tercer text dedicat a Brossa, «La sabata del poeta: Joan Brossa a Alemanya», se centra, com diu el títol, en la presència de l'obra de l'autor a Alemanya, sigui en forma de publicacions o de mostres efímeres o permanents de la seva obra plàstica, de les quals Stegmann ha estat un dels principals impulsors. Per aquest motiu, el text es tanca amb una completa «Bibliografia de T. Stegmann sobre Brossa», amb més de vint referències entre estudis i traduccions.

A continuació trobem un estudi titulat «Ironia intertextual i complexitat narrativa en *Els treballs perduts* de Joan F. Mira», on Stegmann rastreja amb gran minuciositat les referències literàries d'aquesta novel·la, des del rerefons mitològic dels treballs d'Hèrcules fins a Borges i Eco, passant per la Bíblia i l'*Ulysses* de Joyce, alhora que posa en relleu l'extraordinària complexitat de la construcció narrativa. Aparentment la novel·la de Mira i l'obra poètica de Brossa no tenen res en comú, però la reflexió que Stegmann fa al final d'aquest treball ens dóna una pista de per què l'una i l'altra l'han interessat d'igual manera:

Les jerarquies, tant de forma com de contingut, es veuen desmuntades en els més diversos aspectes; també els ideals, l'heroisme, els projectes universals que volen salvar la humanitat, tot, es desmunta..., amb l'excepció del plaer i de la voluptuositat.

L'assaig que segueix encara s'allunya més dels paràmetres fixats en els primers textos del llibre, de fet fins i tot podríem dir que surt del marc de referència del volum, perquè no tracta pròpiament de cap autor ni de cap obra de la tradició literària catalana, encara que sens dubte hi té una relació directa. Es tracta d'una anàlisi del poema de Frederic Mistral «I troubaire catalan» ('Als poetes catalans'), en què Stegmann ressalta les visions contradictòries que aquesta oda presenta de Provença i Catalunya i les seves respectives relacions amb França i Espanya, que fan que el text basculi entre un regionalisme submís i un impuls radical d'emancipació.

Seguidament trobem els dos estudis dedicats a aspectes molt concrets de la gran novel·la de Joanot Martorell, concretament sobre «Mediació narrativa i participació del lector en el *Tirant lo Blanc*» i «El "realisme tècnic" i el "detallisme sobri" al *Tirant lo Blanc*». En el primer Stegmann analitza un passatge de la novel·la de caràcter eròtic des del punt de vista de la necessària cooperació del lector per interpretar determinats aspectes de la narració que són tan sols suggerits per Martorell, i en el segon s'entreté a revisar amb tot detall un altre passatge, aquest de caràcter tècnic, i totes les interpretacions que se n'han fet, per intentar esbrinar fins a quin punt el procediment descrit per Martorell és correcte i, en última instància, si podria realment dur-se a la pràctica.

El volum es clou amb un interessant repàs a la història de la catalanística alemanya, des de la primera referència a la llengua catalana en una composició del trobador alemany Oswald von Wolkenstein fins a l'actualitat, acompanyat d'una bibliografia essencial que ressalta les aportacions més importants de cada època en aquest camp.

El plaer de llegir literatura catalana, sense renunciar en cap moment al rigor filològic, es llegeix efectivament amb «plaer», d'una banda gràcies al to apassionat que Stegmann imprimeix a les seves investigacions, i de l'altra pel seu conreu d'un català planer i precís a parts iguals. Tot i això, l'autor no pot evitar caure ara i adés en algun calc de l'alemany o en alguna altra mena d'expressió deficient, que no seria just retreure-li a ell, sinó a la manca d'una revisió lingüística per part dels editors. És l'única pega que hem trobat en aquest aplec del tot recomanable d'estudis de la tradició literària catalana per part d'un dels més il·lustres catalanòfils i catalanistes en actiu.

ŠKRABEC, Simona: *Una pàtria prestada. Lectures de fragilitat en la literatura catalana*, València: Universitat de València, 2017; «Assaig», 46.

JAUME SUBIRANA ORTÍN
 Universitat Oberta de Catalunya
 jsubirana@uoc.edu

Una pàtria prestada és el tercer llibre d'assaig que publica en català la filòloga i traductora Simona Škrabec (Ljubljana, 1968), doctora en Literatura Comparada, després de *L'estirp de la solitud* (2002, guardonat amb el Premi Josep Carner de Teoria literària) i de *L'atzar de la lluita. El concepte d'Europa central al segle XX* (2005). D'acord amb el subtítol del llibre que ara ressenyem, «Lectures de fragilitat en la literatura catalana», la matèria d'anàlisi del volum és una tria de literatura (contemporània) destacada en la nostra llengua, i el punt de vista escollit és el de la recerca de la força o l'absència de força, d'una suposada fragilitat, en aquest material. Škrabec no és pas una nouvinguda a la literatura catalana, ni parla per parlar: l'assagista és membre destacada del PEN Català (en aquests moments presideix a més el Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics del PEN Internacional), va ser durant anys la impulsora i responsable de la revista digital *Visat* de literatura i traducció (<www.visat.cat>), és professora col·laboradora de la Universitat Oberta de Catalunya en assignatures de narrativa i traducció i és una incansable promotora de la literatura eslovena (i, més amplament, de l'Europa Central) als territoris de parla catalana, i viceversa. Com a traductora, Škrabec ha signat les versions a l'eslovè d'un grapat d'autors catalans contemporanis (entre els quals Cabré, Calders, Moncada, Rodoreda i altres que retrobem en aquestes pàgines), i també de l'eslovè i el serbi i el croat tant al català com al castellà. Amb Arnau Pons, a més, va coordinar un projecte editorial al qual algun dia caldrà fer justícia: *Carrers de frontera* (dos volums, 2007 i 2008), sobre les relacions entre les cultures alemanya i catalana, publicat amb motiu de la invitació de la cultura catalana a la Fira Internacional del Llibre de Frankfurt l'any 2007. Enllà de l'exotisme d'una estrangera que escriu en català (exotisme que algun dia, potser, amb sort, serem capaços de trasmutar en reflexió serena sobre orígens, llengües i identitats en el món cultural i artístic actual), Škrabec és de fet una de les principals pensadores (en el sentit informat, reflexiu i comparatiu del terme) sobre la cultura literària catalana actual, a través d'un reguitzell de conferències, ressenyes (a *L'Avenç*, a l'*Ara Llegim* i en revistes especialitzades) i com a membre del consell de redacció de la revista de pensament *L'Espill*. Perquè del que es tracta, en la trajectòria de l'autora i en el llibre que comentem, és de pensar la literatura i pensar a partir de la literatura: a això es dedica Škrabec. I la intenció és fer-ho amb referents literaris (obres llegides) internacionals, a més dels catalans, i amb una significativa base teòrica que permet enfil·lar les obres motiu d'anàlisi en una perspectiva de pensament o reflexió que va més enllà del que durant dècades va ser una certa concepció autàrquica de la filologia catalana.

Algú ha dit que el lector més atent d'un text literari, per damunt fins i tot de l'autor (de molts autors, si més no), és el seu traductor. Aquest llibre en dona prova quan ens endinsem en les consideracions de Škrabec sobre llibres i escriptors que ha traduït a l'eslovè, com ara Calders, Ferrater, Moncada o Cabré. Els deu assaigs llargs aplegats a *Una pàtria prestada...* estan dedicats a Joan Maragall («L'escut brillant de l'èpica»); al món narratiu de Pere Calders («Les possibilitats perdudes»); a Joan Fuster, l'universalisme i la traducció («Intoxicats amb la il·lusió»); a Mercè Rodoreda («Què hi ha darrere les flors?»), la novel·la històrica contemporània, *Quanta, quanta guerra...* i *La mort i la primavera* («Quan l'espai esdevé temps»); a la poesia de Gabriel Ferrater («Un poeta 'intolerable'?»), que conté el reconeixement explícit per la forma en què l'autora entrà en contacte amb el poeta —compartida amb qui signa aquestes línies—: en un curs de teoria de la literatura de la professora Dolors Oller); a Vicent Andrés Estellés, la seva traducció i les antologies de poesia catalana traduïda («El missatge en una ampolla»); a una esplèndida i detallada anàlisi de *Camí de sirga* («El camí que no es pot recórrer a peu») provinent del pròleg a l'edició eslovena del llibre, i a la poètica de Jesús Moncada; a *L'ombra de l'eunuc* (1996, també traducció seva a l'eslovè) i la novel·lística de Jaume Cabré («L'idealisme sota la lupa»), i, finalment, a una peça de Sergi Belbel (*Mòbil*, de 2006) amb una llarga derivada sobre les possibilitats actuals de representar i explicar el real amb excursions a Thomas Bernhard, Quim Monzó, Josep M. Benet i Jornet, Jorge Luis Borges i Gaston Bachelard («El perquè de tot plegat»). Així doncs, tenim Maragall, Calders, Fuster, Rodoreda, Ferrater, Andrés Estellés, Moncada, Cabré, Belbel, Benet i Jornet i Monzó: hom no pot negar a l'autora el bon gust (i la bona vista) a l'hora d'establir l'espina dors de la qual basteix la seva anàlisi i els seus raonaments sobre la literatura catalana moderna (és a dir, contemporània).

Una pàtria prestada. Lectures de fragilitat en la literatura catalana és un llibre fet a partir de textos prèviament publicats, substancialment revisats per a la seva edició aplegada com a volum. Aquesta és una vella discussió que segurament no té solució diàfana. Qui signa aquestes notes és un ferm defensor de l'assaig que es va fent i refent, que millora i guanya densitat amb el temps, amb les versions i amb el contrast amb altres idees i persones (en congressos, ressenyes, grups de recerca, discussions de tota mena): això és el que tenim aquí entre mans. Potser val la pena, doncs, aprofitar per fer un reconeixement a capçaleres com *Els Marges*, *L'Avenç* o *L'Espill* que permeten, en temps ben poc amables per a l'especulació i l'assaig humanístics, mantenir espais perquè la literatura catalana pugui ser objecte d'anàlisi i de comparança, d'especulació i d'il·lació. En aquest sentit, caldria fer extensiu l'agraïment i l'homenatge a una col·lecció com «Assaig» de les Publicacions de la Universitat de València,¹ que en els darrers anys ha publicat

1. Parlant de l'editor, com a lectors hi ha un únic retret a fer-li pel que fa a aquest llibre: la manca d'índex final de noms, un afegit molt pertinent en títols que analitzen i contrasten entre si molts autors i obres, com és el cas d'aquest.

llibres d'una llista de noms (Joan Garí, Lluís Quintana, Josep Piera, Enric Balaguer, Xavier Pla, Enric Bou, Antoni Martí Monterde, Enric Sòria, Vicent Alonso...) que representen de forma excel·lent l'assagisme literari culte del país.

L'autora obre el pròleg del llibre rememorant una passejada estival per la dolina de Ribnica, al territori de l'ós eslovè, i en cert moment, caminant per camps i parcel·les, per pobles i camins, comenta l'existència d'«unes regles estrictes de convivència en aquest mosaic de clapes verdes i groguenques, però cap prohibició expressa» i es pregunta com ens relacionem amb l'entorn que ens acull: això mateix podríem dir que fa el llibre, traslladat a l'anàlisi de la literatura. Tot i que sigui cert, com afirma Simona Škrabec al pròleg d'*Una pàtria prestada...*, que la vida (i la literatura, hi afegiria) se'ns presenta fragmentada i inconnexa, llibres com aquest malden per connectar fragments significatius, per ajudar-nos a fer sentit d'allò llegit. Benvinguts siguin.

VENY-MESQUIDA, Joan R.: *Criticar el text. Per a una metodologia de l'aparat crític d'autor*, Lleida: Aula Màrius Torres i Pagès editors, 2015.

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats
 jcampsar@uoc.edu

Al llarg de les darreres dècades la crítica textual catalana ha experimentat un notable auge tant pel que fa referència a les edicions —a tall de mostra podem esmentar la publicació de bona part de l'obra de Ramon Llull, Francesc Fontanella, Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Josep Carner o Salvador Espriu— com pels articles i llibres que reflexionen sobre l'ofici d'editar i que tenen el seu millor exponent en el manual *Models i criteris de l'edició de textos* (2015), coordinat per Víctor Martínez-Gil. Sens dubte, un dels noms de referència en aquest àmbit de la filologia és Joan Ramon Veny-Mesquida, qui conjumina la faceta d'editor, en tant que és autor de sòlides edicions crítiques: *Cementiri de Sinera. Les hores. Mrs. Death*, de Salvador Espriu (2003), *Diari 1918*, de J. V. Foix (2004), o *Preceptiva poètica*, d'Antoni Febrer i Cardona (2008); i la d'estudis, ja que ha signat articles en què planteja interessants qüestions filològiques i textuals: «La revisió de la pròpia obra en els escriptors contemporanis: notes per a una tipologia de motius» (*Estudis Romànics*, 26, 2004), «La tradició oral en la crítica filològica de textos literaris contemporanis: el cas de J. V. Foix» (*Miscel·lània Joan Veny*, volum 7, 2005) o «Variants d'autor: una tipologia de tipologies» (*Som per mirar*, volum II, 2014). Veny, a més, va formar part, des de la direcció de la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida, del Comitè Organitzador del I Congrés Internacional sobre Crítica Filològica i Ecdòtica celebrat el 2012, les actes del qual es publicaren l'any següent amb el títol *La*

filologia d'autor en els estudis literaris catalans. Amb aquest bagatge no és d'estranyar que Veny s'atrevisi a redactar un llibre —podríem qualificar-lo de manual— sobre l'edició de textos en la nostra llengua: *Criticar el text. Per a una metodologia de l'aparat crític d'autor*.

L'objectiu del treball, com s'indica a la introducció, és furnir a l'investigador una metodologia científica per tal que pugui disposar correctament l'aparat d'autor a l'hora d'editar un text que pretengui ser, amb totes les prevencions, definitiu. I Veny el durà a terme a partir d'un discurs perfectament estructurat, distribuït en uns capítols amb contínues remissions entre ells i farcit de múltiples i variats exemples. Les consideracions que Veny exposa en el llibre sobre el tema parteixen de tres restriccions: se cenyeix només a textos contemporanis, no contempla esbossos ni esborrany, i s'adreça a la realització d'edicions en format paper i no en digital. Semblantment, en aquest apartat inicial Veny ens ofereix alguns aclariments terminològics, amb una notòria finalitat didàctica: per exemple, la distinció entre aparat de tradició i aparat d'autor o entre text base i text editat o crític.

El llibre es divideix en quatre capítols. El primer està dedicat a la descripció de l'aparat de variants d'una edició crítica. Veny n'indica, prèviament, les característiques que ha de tenir: intel·ligibilitat (ha de predominar la simplicitat i la sobrietat), la coherència (ha de correspondre amb els resultats de la col·lació i de l'anàlisi dels testimonis) i l'exhaustivitat (cal tenir present tots els testimonis). A continuació, comenta les fases a seguir per a elaborar-lo: la col·lació de testimonis a partir d'un testimoni base, l'avaluació i selecció de les variants (que comporta desestimar determinats tipus de variants com les ortotogràfiques) i la disposició de l'aparat (o sigui, la manera de presentar les variants).

En el segon capítol Veny aprofundeix en la darrera qüestió i, en conseqüència, efectua, seguint criteris tipogràfics, una proposta de classificació de l'aparat a partir de la seva situació respecte al text i de la disposició de les variants dins les unitats crítiques. En cataloga set modalitats, degudament exemplificades: interlineal (dins del text), paral·lel (al costat del text), a peu de pàgina, a pàgina acarada (i, si escau, en volum a part), al final del text i en apèndix a l'obra. Veny es crític amb les dues darreres modalitats, ja que considera que preval el criteri econòmic per sobre del científic, cosa que condemna l'aparat a «l'ostracisme, a la no-lectura, a la no-consulta: a la seva mort, en definitiva, com a "text" que és» (p. 44). Pel que fa a la disposició de les variants dins les unitats crítiques, reclama que se segueixi el sentit comú a l'hora d'adoptar les solucions escaients. També es comenten els elements que formen part de l'aparat: el *lemma* (inclusió o exclusió de l'aparat) i la *varia lectio* (si cal seleccionar totes les variants o fer-ne només una selecció acurada i les intervencions de l'editor). O la distinció entre aparat d'autor o diacrònic i de tradició o sincrònic o bé entre aparat genètic i evolutiu. Quant a la necessitat de fixar un sistema de signes i abreviacions, Veny sentència que «sembla que podríem acordar que com més breus i més gràfics siguin els signes i les abreviatures, millor» (p. 57).

El capítol tercer, el més extens, està dedicat als elements que constitueixen l'aparat. D'antuvi, Veny ens parla de la informació que ha de contenir la capçalera: l'inventari de testimonis i l'ordenació de les sigles que assenyalen el text base i els testimonis, «la disposició de les sigles no ha de seguir l'ordenació cronològica, sinó la de la cadena genètica: el que interessa aquí al lector no és la datació dels testimonis, sinó la seva filiació i el seu pes específic dins la gestació del text» (70). Una afirmació que planteja la necessitat de si cal partir sempre de la darrera edició de l'autor: Veny proposa evitar-la si hi ha testimonis posteriors, encara que si hi trobem indicis d'intrusió, cal rebutjar-los (els exemples de *L'Atlantida*, de Jacint Verdaguer, o de *Diari de 1918*, de J. V. Foix, són d'allò més aclaridors). Una reflexió personal a partir del que s'exposa en el discurs sobre aquesta qüestió: cal seguir editant Narcís Oller d'acord amb la seva darrera voluntat quan Emili Guanyavents va intervenir en el text original més enllà del que seria aconsellable? Igualment Veny defineix i delimita amb claredat què són les unitats crítiques, la informació que fa referència a cada segment del text que presenta variants en alguns o en tots els diferents testimonis conservats i que és necessària per a poder reconstruir-lo. Destaca en el capítol l'explicació sobre les sigles i abreviatures: Veny no proposa un mètode sinó que aconsella que cada editor ha de ser capaç de trobar el punt just entre la coherència exhaustiva i la intel·ligibilitat reduccionista a partir del sentit comú. No en va, la relació de la sigla amb el testimoni hauria de seguir les normes de claredat (el lector l'ha d'identificar sense esforç), sobrietat (no ha de ser complexa), coherència (s'ha d'explicitar el criteri emprat per a crear-la) i correlació (les relacions dels testimonis entre ells ha de ser explícita). Cal, per tant, que el lector no es demani cap explicació. Veny també planteja altres qüestions: l'ús de les sigles que s'han de fer servir a l'aparat han de ser les dels testimonis o les que designen els diferents estadis; els avantatges i els inconvenients del recurs o no al *lemma*; la preferència de l'aparat negatiu en detriment del positiu en la utilització de les sigles, ja que no cal inventariar els testimonis del text que segueixen el testimoni base; la transcripció de la *varia lectio* i la seva ordenació en l'aparat (de més antic a més modern o a l'inrevés), la divisió de les unitats crítiques, l'abreujament de les variants i la seva contextualització o l'estudi de les sigles. Quant al tema dels signes i les abreviatures crítiques, en remarca la manca d'inventari i d'una pauta d'ús; malgrat tot aconsella que l'editor hauria de simplificar al màxim la lectura de l'aparat i, alhora, ser capaç de representar, exhaustivament i de manera precisa, la complexitat textual. Per a Veny, els signes han de ser intuïtius, explícits, sintètics i unívocs, alhora que haurien de seguir la tradició (no cal, per tant, inventar-se'n de nous) i de tenir present l'estètica (vegeu què afirma a propòsit del calderó, p. 111). De tot plegat, se'n desprèn que «l'experiència ensenya que aplicar la coherència de manera absolutament sistemàtica, sense excepcions, i desobeint el que el sentit comú aconsella, porta a l'absurd» (p. 100).

El darrer capítol tracta de l'aparat de notes. El primer consell que s'hi dona és disposar-les en un aparat diferent del de les variants, ja que presentar-les en un

que agrupi notes i variants pot induir a confusió en tant que són textos de naturalesa ben diversa. Veny sistematitza els tipus de notes adients a una edició crítica: les de l'editor (els aspectes materials del testimoni; el discurs sobre el text, que ha d'incloure la justificació de les esmenes al text base; o el context a partir de la documentació existent), de l'autor (pròlegs, diaris...) i del lector (postilles dels correctors o els amics realitzades sobre els testimonis). Val a dir que Veny rebutja les notes hermenèutiques en una edició crítica, en tant que comenten aspectes exclusivament literaris: «crec exagerades aquelles pàgines d'algunes edicions en què hi ha una línia del text de l'autor i la resta és una nota interpretativa que, per si fos poc, és capaç d'allargar-se unes quantes pàgines» (p. 173). El volum es complementa amb la bibliografia referenciada —amb una nodrida presència de treballs de fora de l'àmbit català, fet que evidencia el domini de la disciplina que posseeix Veny— i dividida en diversos apartats: les edicions dels textos literaris esmentats, la constitució i disposició del text i els aparats, i els estudis crítics. I es tanca amb uns útils índexs de noms, de termes tècnics i d'il·lustracions.

No hi ha dubte, el manual de Veny ha d'esdevenir, des de la seva publicació, una referència en els estudis de la crítica textual no només catalana sinó europea. I ho ha de ser per diversos motius: pel sistemàtic plantejament de problemes metodològics que afecten en tot moment l'elaboració d'una edició crítica; per la claredat en l'exposició del discurs, acompanyada de nombrosos exemples procedents de primeres espases de la literatura catalana que eviten l'aridesa del tema; i per les propostes que s'hi despleguen, basades en la simplicitat, el rebuig a la solució única, i el sentit comú, i que tenen sempre present el destinatari del text a editar. Un llibre, en definitiva, d'un enorme interès no únicament per a aquells agosarats que s'endinsen en el sempre problemàtic terreny de les edicions crítiques sinó també per als amants de la filologia.

COROMINES, Joan: *Llibreta de Camp XXV de l'Onomasticon Cataloniae. Enquestes toponomàstiques i dialectals realitzades a la Catalunya del Nord (1959-1960)*, edició i estudi lingüístic a cura de Philip D. Rasico, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Secció Filològica i Fundació Pere Coromines, 2016; «Biblioteca Filològica», LXXIX.

FÈLIX BRUGUERA
Societat d'Onomàstica
felix.bruguera@osor.cat

Considerem que ens trobem davant d'una obra important i significativa per al món de l'onomàstica catalana atès que, per primera vegada, es publica una de les Llibretes de Camp de Joan Coromines (Barcelona, 1923 - Pineda de Mar, 1997). Les llibretes de camp eren els quaderns que va anar realitzant l'esmentat estudiós

a partir de les seves 1.332 excursions, a més de dos mil termes municipals, per arreu del domini lingüístic català, aproximadament entre 1923 i 1979, i a les quals va anar anotant el material lèxic, dialectal, toponímic i antroponímic que esdevingué un dels fonaments de les seves obres, com ara el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1980-2001) i l'*Onomasticon Cataloniae* (1989-1997), a més a més dels *Estudis de toponímia catalana* (dos volums de 1965 i 1970).

Tanmateix, allò que fa més significatiu el material recollit en aquesta llibreta de camp no és el que apareix a les esmentades obres de Coromines, sinó tot allò que no hi va incloure, ja que, com podem llegir a la introducció del volum:

el corpus de dades toponomàstiques i de la llengua popular recollides per Coromines a través de les seves enquestes va resultar tan abundant que una gran part d'aquests materials mai no va ser aprofitada pel lingüista i ha restat inèdita fins avui (p. 11)

De les cinquanta-una llibretes conservades a la Fundació Pere Coromines, de Sant Pol de Mar, aquesta és la que està numerada com a vint-i-cinquena i fa referència a municipis de la Catalunya del Nord que foren visitats per Coromines entre 1959 i 1960. Es tracta d'un material poc o gens estudiat fins avui, potser per les dificultats de comprensió que comporta l'estil manuscrit de Joan Coromines, amb transcripció fonètica amb un alfabet propi, l'ús d'abreviatures en alguns casos poc clares o la cal·ligrafia poc llegible; com ens anota Philip D. Rasico, això ha comportat sovint «interpretacions problemàtiques als especialistes i gairebé ininterpretables per al públic en general» (p. 12).

L'edició i l'anàlisi lingüística de la Llibreta de Camp ha anat a cura del prestigiós estudiós Philip D. Rasico (Indianapolis, 1952) —bon coneixedor de Coromines, ja que hi col·laborà en el *DECat* i l'*OnCat*—, el qual ha transcrit literalment les anotacions de Coromines i n'ha realitzat un estudi lingüístic; com anota el propi Rasico, els seus objectius són fonamentalment dos:

(a) La retranscripció (incloent-hi la conversió de les transcripcions fonètiques de Coromines a un sistema molt afí de l'AFI i de l'edició de les enquestes realitzades per Coromines, a 46 municipis del Rosselló o del Vallespir, i tres de l'Alt Conflent, entre el 20 de juliol de 1959 i el 27 de juliol de 1960; i (b) l'estudi lingüístic dels materials toponomàstics que hi foren recollits i enregistrats llavors pel mateix lingüista (p. 15)

Òbviament, el volum ens faculta de conèixer nous aspectes a l'entorn del mètode de treball de Coromines que enriquiran els estudis a l'entorn d'aquest sistema de recollida de dades de Joseph Gulsoy (1964), Emili Casanova (1990) o Joan Ferrer, Josep Ferrer i Joan Pujadas (2000): indret des del qual es realitza l'observació, camí que se segueix —físic o visual—, nom, edat aproximada i, en ocasions, professió dels informants orals, altres fonts d'informació utilitzades (cadastres, ma-

pes, guies...), entre d'altres coses. Així mateix, podem arribar a conèixer algunes anècdotes a l'entorn d'aquestes enquestes de recollida lexicogràfica: diàlegs amb alcaldes, com ara el de Montescot, que «imita el parlar barceloní i diu coses en castellà i sap història» (p. 158), o, a Palau de Vidre, on l'informant és «un subjecte molt fi, educat, amable i intel·ligent» (p. 122), o bé, a Sant Nazari, amb «pronúncia i parlar afrancesadíssim (el seu pare i el batlle parlen molt més català [però no volen informar-me; és la festa major])» (p. 178)... Tot plegat, ens permet d'aprofundir en el coneixement de la personalitat de Coromines, així com d'algunes experiències viscudes durant el treball de camp.

Un altre aspecte que fa interessant el llibre consisteix en la reproducció gràfica d'algunes de les pàgines de la llibreta de camp, un total de quatre, la 121, la 128, la 176 i la 196, ja que això permet d'adonar-nos de la complexitat de la interpretació de les anotacions escrites per Joan Coromines en un primer moment.

Després de la transcripció literal de les anotacions, a cadascun dels quarant nou municipis recorreguts, hi localitzem la tasca pròpia del prestigiós estudiós de Joan Coromines Philip D. Rasico, la «Relació toponomàstica i estudi lingüístic» en què s'hi anoten totes les entrades toponímiques, dialectals i antroponímiques —malgrat que no s'hi desenvolupen estudis sobre llinatges. D'aquesta manera, hi localitzem l'estudi dels noms de lloc més peculiars, significatius i interessants, alguns dels quals l'estudiós barceloní no va comentar en cap de les seves obres, com ara *el rec de Calills* (Portvendres), *Morolla* (Vilallonga de la Salanca), *la Puigeda* (Castellrosselló), *mas d'en Gauma* (Baixàs)...; de fet, com ens assenyalava el mateix Rasico, no comenta tots els termes sinó:

Només s'analitzen ací els noms de lloc o de persona que presenten alguna dificultat etimològica o fonètica pel que fa a la seva evolució o bé els que resulten interessants per d'altres motius. (p. 15)

En altres ocasions, podem constatar-hi casos en els quals es modifiquen algunes de les aportacions de Coromines com s'esdevé, per exemple, amb *la Roma* (Banyuls de la Marenda) o bé alguns dubtes que van sorgir al propi lingüista quan aplegava el material toponímic, com podem constatar a *Mas de la Denessia* (Elna), *el Cansetè* (Salelles) o *el còrrec del Torraller* (Vilanova de la Raó).

Tanmateix, el més significatiu d'aquest treball és, potser, l'estudi que en realitza Rasico, des d'un vessant etimològic amb referències a un notable nombre de títols i autors —que apareixen recollits a la bibliografia— així com al que n'havia anotat Joan Coromines primer, d'altres estudiosos, i, finalment, amb freqüents aportacions personals inèdites. D'aquesta manera, podem copsar la influència sistemàtica del substrat preromà, del superstrat —especialment germànic— i l'adstrat —francès, occità i castellà, sobretot— en la toponímia d'aquesta part del territori. I l'estudi dels noms de lloc es fan extensius, en algunes ocasions, a l'antroponímia —sobretot prenom i malnoms i no tant els cognoms—, als gentilicis i al lèxic comú dialectal.

I tota aquesta informació i estudi es refereix a cadascun dels quaranta-nou municipis de la Catalunya del Nord resseguits per Coromines, que donen un total de 5.477 referències, des de les trenta-una de Tesà fins a les dues-centes noranta-nou d'Argelers —topònims, antropònims, gentilicis i lèxic dialectal, òbviament, algunes de repetides perquè s'esmenten a diverses viles—, que apareixen perfectament ordenades per municipis i alfabèticament amb la finalitat de facilitar-ne la consulta a l'útil apartat V del volum. Evidentment, un nombre tan elevat de termes implica una gran diversitat de mots, que en referència als noms de lloc es podrien englobar en molts camps semàntics diferents: fitotopònims (*còrrec dels Siurers, el Romanissar, mas de l'Ullastre...*), zootopònims (*font de la Perdiu, coma del Llop, collada del Pita-roig, el serrat de les Guilles...*), activitats o construccions humanes (*forn de la Calç, el molí de Vent*), hagiònims (*el Crist, mas Sant Pere, Mare de Déu de l'Arc...*), antropònims (*mas Sistac, camp d'en Cuixes, còrrec d'en Corró...*), el color (*les penyes Blanques, Querroig...*), hidrònims (*font de la Fontanella, l'Estanyol...*), etc.

Finalment, cal anotar que, amb anterioritat a l'«Índex toponomàstic» de l'apartat V, podem trobar a l'apartat anterior una àmplia i rica llista bibliogràfica de fins a setanta-nou textos que han estat consultats per Philip D. Rasico per a la realització de l'estudi, una llista que, unida a la que anota a la «Introducció» a l'entorn del rossellonès o català septentrional, ens aporta una molt rigorosa bibliografia a l'entorn de la Catalunya del Nord des d'un punt de vista dialectal, cartogràfic, diacrònic i toponímic.

En conclusió, considerem, com ja indicàvem a l'inici d'aquesta ressenya, que ens trobem davant de la publicació d'una obra significativa i transcendental per a l'onomàstica catalana atès que ens permet de conèixer de primera mà el mètode de treball de recopilació lingüística aplicat directament als informants orals; així mateix, s'amplien significativament els noms de lloc i el lèxic dialectal que ens va presentar Joan Coromines al seu monumental corpus lexicogràfic i, alhora, disposem d'aportacions etimològiques diverses, algunes de les quals, fins i tot, divergeixen de les presentades pel propi lingüista.

I ja per acabar, voldríem indicar que seria molt positiu que aquesta tasca desenvolupada a l'entorn de la *Llibreta de Camp XXV*, referida a la Catalunya del Nord, es realitzés de la mateixa manera amb les altres cinquanta restants, com així sembla insinuar el propi Rasico quan indica: «El present volum, que forma part d'un projecte més extens de les Ll. Camp inèdites de Joan Coromines» (p. 15). Esperem i desitgem que això sigui una realitat al més aviat possible.

MUNTANER, Ignasi M.: *El terme de Sitges i la seva rodalia. Els seus noms de lloc*, Sitges: Grup d'Estudis Sitgetans, 2016.

MAR BATLLE

Institut d'Estudis Catalans

mbatlle@iec.cat

L'obra que ressenyem és, sens dubte, una obra remarcable gràcies a la dedicació extraordinària del seu autor. Pocs municipis poden disposar d'una obra tan precisa, extensa i ben feta fruit del treball constant d'Ignasi M. Muntaner. L'any 1986 havia publicat la seva tesi doctoral sota el títol *Els noms de lloc del terme de Sitges i de les terres veïnes*. L'interès, però, pel terme i la seva onomàstica no acabà amb això, sinó que va continuar recopilant informació durant dècades. I és així com s'anà gestant l'obra recentment publicada, que és en realitat una obra nova, i es titula *El terme de Sitges i la seva rodalia. Els seus noms de lloc*. Aquesta publicació, com la del 1986, ha estat possible gràcies al Grup d'Estudis Sitgetans, del qual Ignasi M. Muntaner n'és membre, que fomenta l'estudi i la difusió de la cultura i la història local i que al llarg dels anys ha fet una gran tasca lloable i meritòria.

La present obra és feta en dos volums, numerats consecutivament, fet que a primera vista ja indica la quantitat de nova informació que aporta en relació amb el primer estudi, d'un sol volum. L'autor afegeix 1.986 topònims als 2.726 topònims del primer treball. A més, en aquest nou estudi amplia tant la informació de caràcter lingüístic i documental de moltes entrades que ja apareixien al primer treball, com la informació de caràcter històric, social i cultural relacionada amb els topònims. I és que Ignasi M. Muntaner, bon coneixedor de la història de Sitges, ha volgut fer un treball enciclopèdic que recollís tota la informació diversa publicada durant les darreres dècades i incorporar les obres que no havia pogut consultar prèviament. Ens trobem, doncs, amb una obra magnífica tant per la quantitat com per la qualitat.

Després del «Pròleg» i la «Introducció», el treball comença fent un repàs dels estudis toponímics anteriors (ps. 13-17). Segueix amb un apartat explicatiu del contingut del llibre (ps. 18-23) i les indicacions per facilitar-ne la consulta (ps. 24-27). El *Diccionari de topònims* pròpiament comença a la pàgina 31 (del primer volum) i acaba a la pàgina 628 (del segon volum). I seguidament exposa la toponímia limítrofa dels termes de Ribes, Olivella, Begues, Gavà i Castelldefels (ps. 629-716). L'estudi inclou tres apèndixs molt interessants. En l'«Apèndix A: Classificació temàtica dels topònims» (ps. 719-739) apareixen llistes de noms ordenats per categories (muntanyes, puigs, avencs, cases urbanes, masies i cases rurals, camins, etc.). Els apèndixs B i C són fruit del nou enfocament de l'obra i són fets per ampliar les explicacions etimològiques o de caràcter històric sense trencar el fil del diccionari de noms. D'aquesta manera, quan és necessari, Muntaner remet a aquests apèndixs per ampliar la informació relacionada amb el topònim.

En l'«Apèndix B: Significats i etimologies» (ps. 740-811) aprofundeix en les explicacions de caràcter etimològic, encaminades a il·lustrar el lector profà en aquesta matèria. Així, en l'entrada *Aiguadolç* explica l'origen invariable de l'adjectiu *dolç*, que va quedar fossilitzat en aquest topònim abans que adquirir la terminació femenina en *-a*; o en l'entrada *la Maresma* explica que aquest mot inicialment era femení, tal com es documenta, però que posteriorment canvià de gènere. En altres ocasions explica l'etimologia de noms que a simple vista no es pot saber, com *Pruelles* (que prové d'*espluguelles*, diminutiu d'*espluga*). En l'«Apèndix C: Notes complementàries» (ps. 812-860) s'inclouen les dades històriques, culturals o socials que per no allargassar el diccionari es presenten aquí. Per exemple, hi trobem informació sobre el personatge Jack Bilbo, la família Credeença, la cartografia antiga del terme, la catalanització dels noms dels carrers, el pas de la Mala Dona, el pantà de Monnàs, etc.

Quant a la part central del treball, el diccionari toponímic, Muntaner millora en relació amb la primera versió en diversos aspectes significatius des del punt de vista lingüístic, com la documentació antiga dels noms, que utilitza per fer propostes etimològiques (com en les entrades de *Miralpeix*, *Monnàs*, *Calaform*), o la transcripció fonètica dels noms quan ho considera necessari (com en *ca n'Utrillo*, *la font de Montseva* o *can Mec*). En altres ocasions amplia les entrades que ja apareixien en el primer treball amb informació cultural o històrica, com en *can Falç*, *la Falconera*, *Campdàsens*, el *Comunidor*, *l'Ensanxe*, *la Fragata*, etc. Altres entrades confereixen a l'obra un caràcter clarament enciclopèdic, com *Maricel*, *l'estació*, *el centre excursionista*, *la fàbrica de cotxes*, *la Creu Roja*, *el centre de disseny*, *l'Eco*, *la central elèctrica*, *l'enllumenat*, etc. Cal remarcar que tot el diccionari es veu amenitzat per la presència de fotografies, antigues i actuals.

Al final de l'obra apareixen les fonts consultades, que certament són remarcables. La llista ocupa les pàgines 864-892 i inclou manuscrits i altres fonts arxivístiques, bibliografia i cartografia. I és que com indica l'autor al començament de l'obra, de les 352 obres consultades en el primer treball ha passat a les 736. Ens trobem, doncs, amb una obra molt ben documentada per la qual cal felicitar l'autor. Seria desitjable que en el futur Ignasi M. Muntaner hi aportés la cartografia corresponent, ja que sempre és una eina molt útil.

VENY, Joan i MASSANELL, Mar: *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*, Barcelona-Alacant-València: Universitat de Barcelona - Universitat d'Alacant - Universitat de València, 2015.

JAUME CORBERA POU

Universitat de les Illes Balears

jaume.corbera@uib.cat

Els parlars catalans (1978) deu haver estat el llibre més venut de Joan Veny, que el 2002 arribà a la 13a edició. Juntament amb la *Introducció a la dialectologia catalana* (1986), feia la parella llibresca indispensable per als estudiants de filologia catalana que s'havien d'enfrontar amb la dialectologia. Però aquests llibres s'havien convertit ja fa uns quants anys en rareses de bibliòfil i per això era necessari una altra vegada posar a l'abast dels estudiants la informació i la formació que aquells llibres oferien, cosa que ha fet Joan Veny amb la col·laboració de Mar Massanell, antiga alumna que ha seguit les passes del mestre.

Aquesta obra de Veny i Massanell no és una simple nova edició, «corregida i augmentada», d'*Els parlars catalans*, sinó que està molt més concebuda com a manual d'introducció a la disciplina de la dialectologia, amb uns capítols inicials dedicats a qüestions prèvies i més teòriques, presentats sota els epígrafs «Què és la dialectologia?» i «Introducció a la variació dialectal»; són, de qualque manera, equivalents, més reduïts i repastats, al segon dels llibres esmentats a l'inici, la *Introducció a la dialectologia catalana*. És a dir, ara, amb una sola obra, Veny i Massanell ofereixen primer el marc teòric d'estudi de la diversitat dialectal i llavors descriuen la diversitat dialectal catalana, i tot amb un estil planer i una presentació gràfica molt clara i farcida de taules, mapes i altres gràfics que faciliten molt la comprensió de tot allò que s'explica. A més a més, cada gran capítol («Introducció a la variació dialectal», «Dialectes orientals» i «Dialectes occidentals»), subdividit en paràgrafs, inclou al final una proposta d'activitats i uns exercicis d'autoavaluació, amb el solucionari. Un annex final de 40 pàgines presenta una visió comparada dels diversos dialectes catalans, de manera essencialment gràfica.

Des del punt de vista de la presentació formal, aquest manual és una obra molt més amable que l'anterior *Els parlars catalans*: de mida més gran i lletra de més cos, amb paràgrafs remarcats en color i anotacions emmarcades al marge.

Quant al contingut concret dels capítols descriptius dels dialectes, hi ha un augment i una revisió de la informació, presentada de manera molt més clara i ordenada, i a la vegada rectificada en alguns casos en què eren clars els errors de la versió antiga. En conjunt, és una obra molt innovadora, tant formalment com de contingut, qualitat que la fa molt més atractiva i profitosa, i de consulta fàcil. Això no obstant, respecte al contingut, m'agradaria expressar algunes objeccions a uns punts en concret.

Ja a la *Introducció a la dialectologia catalana* Joan Veny assumia el concepte de «llengua històrica» proposat per E. Coseriu a principis dels anys 80, concep-

te que en aquest nou llibre repeteix. La definició que Veny en fa, d'aquest concepte, és curta i simple: «La llengua històrica és una família històrica de varietats lingüístiques afins i interdependents.» (p. 67) Bona d'explicitar, mala de concretar; perquè què són «varietats lingüístiques afins i interdependents»? Totes les varietats romàniques són més o menys afins i interdependents, però és clar que les que són veïnes són molt més afins i interdependents que les que són llunyanes. Ara bé, basta que dues varietats veïnes siguin molt afins i interdependents perquè realment puguin ser considerades incloses en una «llengua històrica»? Els dialectes gallecs meridionals que s'entremesclen amb els portuguesos septentrionals pertanyen a la mateixa «llengua històrica» o no?

Na actualidade, desde o punto de vista estrictamente lingüístico, ás duas marxes do Miño fálase o mesmo idioma, pois os dialectos miñotos e trasmontanos son unha continuación dos falares galegos, cos que comparten trazos comúns que os diferencian dos do centro e sur de Portugal; pero no plano da lingua común, e desde unha perspectiva sociolingüística, hai no actual occidente peninsular dúas linguas modernas...¹

Hem d'entendre aquestes «dúas linguas modernes» com a dues «llengües històriques»? Seria contradictori amb el contingut del paràgraf... Hem d'entendre que hi ha una sola «llengua històrica» encara que hi hagi «dúas linguas modernes»? Aleshores què preval més, el concepte de «llengua històrica» o el de «llengua moderna»? Hi pot haver dues llengües modernes dins una sola llengua històrica? No hi entraré més, no em ficaré en la polèmica de si gallec i portuguès són o no la mateixa llengua (històrica o moderna), però vull fer veure que en aquest cas és molt difícil aplicar-hi el concepte proposat per Coseriu i acollit per Veny.

Un altre cas. La filologia divideix la Romània en occidental i oriental, i fa passar la isoglossa que separa les dues àrees entre les localitats itàliques La Spezia i Rimini, de la costa tirrènica a la costa adriàtica. Al nord d'aquesta isoglossa els parlars corresponen a la Romània occidental, mentre que al sud corresponen a l'oriental, excepte la major part de l'illa de Sardenya, que és occidental. No m'entretendré ara a explicar les característiques de cada àrea, però sí que remarcaré que la modalitat estàndard italiana, basada en el toscà, correspon a l'oriental, com tots els parlars centrals i meridionals itàlics, mentre que els parlars gal·loitàlics del nord pertanyen a l'occidental; entremig hi podríem situar els parlars vènets, amb trets fonètics occidentals i morfològics orientals. Podem dir, sense contradicció, que tant els parlars del nord de la isoglossa La Spezia - Rimini com els del sud pertanyen a la mateixa «llengua històrica»? És evident que no, perquè estructuralment els parlars gal·loitàlics són molt més pròxims de l'occità que del toscà i,

1. Francisco Fernández Rei: *Dialectología da lingua galega*, Vigo, Edicions Xerais de Galicia, 1991 (2a), p. 17.

sobretot, que dels parlars sud-itàlics. La diversificació entre uns i altres és tan marcada que no s'adapten al criteri que exposen Veny i Massanell (p. 70):

Des d'un punt de vista lingüístic, el criteri per a determinar que una sèrie de varietats es considerin dialectes d'una mateixa llengua històrica és el de l'afinitat estructural. Aquelles varietats lingüístiques que presentin entre si un nombre considerable d'elements estructurals comuns seran incloses en la mateixa llengua.

Però, a pesar d'aquesta evidència i de la contradicció en què es cau, els manuals de lingüística romànica consideren tant els parlars del nord (sense els retoromànics) com els del centre i del sud «dialectes» de la mateixa llengua italiana, com ho accepta Joan Veny explícitament a l'obra de 1986, p. 14: «[...] el piemontès i el sicilià, sense intercomprensió, pertanyents a la llengua històrica italiana.» És a dir, el concepte de «llengua històrica» no pot ser presentat com un concepte universal, vàlid en tots els casos, perquè les situacions poden ser molt diferents. Segurament, sí que és aplicable al conjunt català, perquè l'origen de la llengua és tan reduït, territorialment, que les primerenques varietats que es formaren presentaven entre si molt poca diferència estructural, i per això va ser molt fàcil que sorgís una llengua literària vàlida per al conjunt d'aquestes varietats; amb l'expansió, aquestes varietats s'escamparen cap al sud i les Balears, i més envant a Sardenya, però estructuralment ja conformades, de manera que les noves varietats eren inicialment una extensió, amb poques alteracions, de les ja existents, i la llengua literària ja existent hi era perfectament aplicable. El conjunt català, ben delimitat ja des dels inicis, amb una llengua literària antiga fixada d'ús general i amb variació interna relativament poc important, sí que pot ser considerat una «llengua històrica», però aquest concepte no és d'aplicació inequívoca i universal, com donen a entendre Veny i Massanell.

La segona objecció és molt puntual: diu el manual (p. 193) que en el parlar de Palma i en menorquí es diu «amb es», mentre que «en mallorquí no palmèsà» i en eivissenc es diu «amb so» (*amb es càvec / amb so càvec*). És cert que a Palma pots sentir a dir «amb es» (*càvec*, ja no tant), però no és «el parlar de Palma», sinó «el parlar de part de la gent jove de Palma, de la resta de l'illa i d'Eivissa», perquè aquesta diferència a Mallorca i Eivissa no és geogràfica, sinó generacional, i com sempre passa és un canvi que afecta la gent jove, però de manera desigual. Però en el parlar tradicional de Palma, que és el meu, es diu «amb so», com a la resta del mallorquí. Abans de fer una afirmació com aquesta, caldria saber què s'entén per «parlar de Palma» i, sobretot, caldria fer una recerca per comprovar en quina situació està aquesta distinció entre els parlants de totes les generacions.

La tercera objecció afecta la divisió dialectal del català occidental, que Veny i Massanell estableixen en dos dialectes: català nord-occidental i valencià, separats no per isoglosses sinó per la línia administrativa que separa Catalunya de València. Si ja és discutible que només puguem distingir dos dialectes occidentals, més ho és que precisament sigui una frontera política, i no lingüística, la que els separa.

Al 1991, Lluís Gimeno Betí, de la Universitat Jaume I, va publicar l'article «El tortosí. Extensió i característiques dialectals»,¹ on proposava, en base a tota una sèrie de dades fruit de les seves recerques per a la tesi doctoral, el reconeixement del dialecte tortosí, ben delimitat pel nord i pel sud, al mateix nivell que el català nord-occidental i el valencià. És a dir, elevava el tortosí de subdialecte nord-occidental, com era considerat a *Els parlars catalans* de Joan Veny, a dialecte de l'àrea catalana occidental; i a més a més feia veure que el tortosí, subdividit en septentrional i meridional, ocupava un espai geogràfic que incloïa tant comarques del sud de Catalunya com del nord de València. Per tant, la línia divisòria entre tortosí i valencià no era la línia administrativa entre les dues regions veïnes, sinó un feix d'isoglosses diverses al sud del Maestrat. En treballs posteriors, Lluís Gimeno va donar a conèixer més dades que avalaven la seva proposta: *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló* (1994) i *Atlas lingüístic de la diòcesi de Tortosa* (1997), el primer amb un pròleg de Joan Veny, precisament. És possible que les raons de Lluís Gimeno per a individualitzar el tortosí no convencessin Joan Veny i aquest continuàs considerant que havia de situar el tortosí dins el català nord-occidental, i per això en aquesta nova obra ha mantingut aquest criteri; però crec que hauria estat oportú almenys tenir en compte l'aportació de Gimeno i contraposar-hi les raons que consideràs adequades, per a no acceptar la seva proposta, en lloc d'ignorar-la. Però allò que em pareix més poc raonable és que, contra l'evidència de les aportacions de Gimeno, en aquest manual es mantengui exactament la mateixa delimitació septentrional del valencià que a l'obra primera de Joan Veny: «El dialecte valencià és propi de les comarques de parla catalana de l'antic regne de València» (p. 270), amb l'únic matís que «la zona nord, especialment les comarques dels Ports de Morella i el Baix Maestrat, comparteix alguns trets amb el català nord-occidental, que difereixen de les solucions més generals del valencià» (p. 271). Almanco aquí sí que s'havia d'haver assumit la delimitació que Lluís Gimeno fa del tortosí i el valencià, i tant en parlar del subdialecte tortosí com del dialecte valencià situar-ne la separació a la franja indicada per Gimeno. Només se m'acudeix una raó per a no fer-ho, que no és la ignorància: la «conveniència» política de no posar de manifest que dins el nord-valencià no es parla precisament «valencià», sinó «tortosí», sent Tortosa una ciutat *catalana*. Hauria provocat una reacció de les institucions valencianes o de l'AVL, tal atreviment? Es pot consentir que a qualche indret de València no es parli valencià?

Fetes aquestes objeccions tan concretes, aquest manual de Joan Veny i Mar Massanell em pareix en conjunt una bona eina per a facilitar l'estudi de la dialectologia catalana a la Universitat, una eina atractiva que pot fer que aquesta matèria no sigui vista com un os mal de pair, sinó com una disciplina engrescadora que, a la vegada que descriu i estudia la variació catalana, referma la unitat essencial de tota la llengua.

1. A la revista *A sol post*, Alcoi, ps. 171-192.

PINEDA I CIRERA, Anna: *Les fronteres de la (in)transitivitat. Estudi dels aplicatius en llengües romàniques i basc*, Barcelona: Institut Privat d'Estudis Mòn Juïc, 2016; «Cum Laude», 6.

BARTOMEU ABRINES I LLABRÉS

Universitat Oberta de Catalunya
babrines@uoc.edu

El llibre que ressenyem suposa la publicació de la tesi doctoral de la Dra. Anna Pineda, amb què va guanyar el sisè premi Cum Laude, atorgat el 2015 a una tesi presentada en el 2014, convocat per l'Institut Privat d'Estudis Mòn Juïc. L'autora la va redactar a la UAB sota la direcció de la Dra. Gemma Rigau.

Segons la introducció, la tesi vol estudiar dos aspectes de la frontera entre la inergativitat i la transivitat: l'alternança datiu/acusatiu i que les estructures inergatives són en realitat transitives i, per tant, si inclouen un Objecte Indirecte (OI), amaguen una configuració ditransitiva.

L'alternança es produeix en verbs que denoten processos de transferència (*telefonar/robar/pegar/escriure/ajudar*). Segons Pineda, aquestes construccions corresponen a una estructura ditransitiva amb un nucli aplicatiu que es comporta de manera diferent, segons si el complement és en datiu o acusatiu. L'alternança mostraria un canvi lingüístic en procés.

En el capítol 2, Pineda analitza la Construcció de Doble Objecte (CDO), en què centra el treball. Tradicionalment s'ha considerat que les llengües romàniques, contràriament a l'anglès, no tenien aquesta construcció (**Andreu donà l'Anna una rosa*), sinó només la Construcció amb Preposició (CP, *Andreu donà una rosa a l'Anna*). Tanmateix, diversos autors han defensat que en espanyol les característiques de les CDO angleses es troben en les construccions ditransitives amb doblament de clític (*Andreu le dio una rosa a Anna*), en què l'OI c-comanda asimètricament l'OD, mentre que les construccions sense doblament (*Andreu dio una rosa a Anna*), en què l'OD c-comanda asimètricament l'OI, correspondrien a les CP angleses.

Pineda rebutja aquest paral·lelisme, perquè considera que les relacions de c-comandament entre OI i OD en les CDO són bidireccionals independentment que aparegui o no el clític datiu, cosa que ja havia estat notada en francès i italià. Per demostrar-ho, Pineda dedica la resta del capítol a analitzar les característiques sintàctiques i semàntiques de la CDO i cercar quines són les propietats inherents de la construcció.

Entre els aspectes sintàctics analitza els fenòmens anafòrics, el lligam entre pronoms possessius i la lectura distributiva, els efectes de creuament feble, els fenòmens d'abast congelat entre quantificadors, les restriccions de passivització i el fenomen de la subextracció. Semànticament, la seva conclusió, a partir del concepte de *prototipicitat*, és que sempre que hi hagi un possible receptor o posseïdor d'un tema la construcció serà un cas de CDO i, aleshores, el doblament de clític

serà opcional. Per tant, totes les construccions que expressen algun tipus de transferència són CDO. A més, en català i espanyol no hi hauria cap construcció ditransitiva equivalent a la CP anglesa.

En el capítol 3 l'autora estén la seva anàlisi a diferents llengües per establir una proposta de CDO romànica. La construcció es caracteritzaria per la presència d'un nucli aplicatiu baix que descriu una relació de possessió asimètrica entre l'OI i l'OD, de manera que implica una interpretació de transferència de possessió. L'aplicatiu assignaria cas datiu inherent i paper temàtic al seu especificador (l'OI). En canvi, l'OD, en posició de complement, es mouria a la posició d'especificador de Sv per comprovar cas acusatiu estructural i satisfer el tret PPA de *v*, segons el qual un nucli funcional requereix ser ocupat. En canvi, en la CDO anglesa, l'aplicatiu assignaria cas acusatiu inherent al seu complement. Així, en anglès és l'OI que s'ha de moure i rebre cas acusatiu estructural.

Per tant, hi hauria dos tipus diferents d'aplicatiu: el romànic i l'anglosaxó, cosa que explicaria les diferències sintàctiques entre les CDO d'aquestes llengües. Concretament, en les romàniques el moviment de l'OD per rebre cas explica la possibilitat de *c*-comandament bidireccional, segons si l'OD desplaçat s'interpreta en la seva posició de base o no, és a dir, de si hi ha reconstrucció o no, cosa que és opcional.

L'autora també analitza l'ordre final OI-OD, possible en català i espanyol (*L'Andreu (li) dona a l'Anna una rosa*). Pineda rebutja que reflecteixi l'ordre bàsic dels constituents i es decanta per considerar que es deu a una operació de *scrambling* o desordenament de l'OI just després que l'OD s'hagi mogut per rebre cas.

En el següent apartat, Pineda argumenta contra l'existència de la CP en l'àmbit romànic. Segons l'autora, totes les construccions ditransitives que expressen una certa transferència de possessió, amb doblament de clític o sense, corresponen a una CDO, mentre que quan la meta no pot ser considerada un posseïdor o un receptor del tema, encara que sigui metafòricament, tenim una construcció locativa, introduïda amb una preposició, diferent de la CP de l'anglès. Finalment, Pineda analitza les construccions ditransitives en diferents llengües romàniques per demostrar que la proposta s'hi pot estendre.

En el capítol 4 Pineda analitza la CDO en basc. A primer cop d'ull una anàlisi comparativa entre la sintaxi de les llengües romàniques i del basc pot sorprendre ateses les diferències tipològiques. Tanmateix l'autora és ben conscient del risc i l'assumeix, ja que té clar que la comparació aporta major validesa a les propostes que fa.

Després d'analitzar altres propostes, l'autora conclou que la CDO del basc és similar a la de les llengües romàniques, amb un nucli aplicatiu que assigna cas datiu inherent a l'OI, mentre que l'OD s'ha de desplaçar per obtenir cas absolutiu i satisfer el tret PPA de *v*.

Però l'ordre no marcat dels complements en basc és OI-OD, diferent del de les llengües romàniques. Per explicar-ho, l'autora manté que en basc, després del moviment de l'OD, el desordenament de l'OI és sistemàtic, tot i que sense con-

seqüències interpretatives. La raó és que en basc hi ha una única opció de c-comandament: l'OI c-comanda asimètricament l'OD. Pineda reconeix que aquest plantejament pot semblar poc convincent, atès que la CDO en basc coincidiria amb la de l'anglès pel que fa a l'ordre dels complements, però amb la de les llengües romàniques quant al marcatge de cas a l'especificador. Per això l'autora vol demostrar que l'ordre OD-OI també pot ser neutre abans del desordenament de l'OI. I així diu que ocorre en alguns dialectes bascos com el biscaí.

En el capítol 5 l'autora entra en el bessó de la tesi: l'alternança datiu/acusatiu en verbs que denoten processos de transferència. Pineda considera que les dades empíriques que ofereix, de diferent origen i llengua, són suficients per presentar la proposta d'anàlisi, tot i que avisa que no tots els parlants alternen en tots els verbs.

Aquests verbs poden construir-se com a ditransitius, o com a intransitius i expressar només el receptor en datiu. Tanmateix, com observa l'autora, s'hi dona un procés d'acusativització, pel qual la variant intransitiva es construeix com a transitiva amb el receptor en acusatiu: {*Li/La*} *va* {*telefonar/escriure/contestar/robar*}.

Pineda defensa que no hi ha cap diferència estructural segons si el clític és en acusatiu o datiu, ja que en realitat tots dos són objectes indirectes. L'autora proposa per a aquests verbs una estructura inergativa amb un verb lleuger i un objecte cognat que es fusionen, i un nucli funcional aplicatiu. Així, analitza la construcció amb datiu (*Li telefonà*) com una estructura ditransitiva amb un OD nul, corresponent a l'objecte cognat. Per tant, una estructura assimilable a la CDO romànica amb un OD i un OI relacionats per un nucli aplicatiu: una estructura ditransitiva «amagada».

Pel que fa a la construcció amb acusatiu (*La telefonà*), argumenta que l'aplicatiu és de tipus anglosaxó. Per tant, l'OI s'ha de moure per rebre cas acusatiu estructural i satisfer el tret PPA en *v*, cosa que explicaria que pugui passivitzar. Ara bé, aquesta proposta topa amb el problema que esperàriem que la construcció amb dos objectes en acusatiu fos possible en les llengües romàniques. Segons l'autora les respostes poden ser diverses. Tot i així, destaca que podem trobar casos poc freqüents d'aquesta construcció, la qual cosa seria signe d'un canvi en procés: *L'has de trucar que t'agrada molt aquest jersei*.

Per explicar què causa la variació, Pineda argumenta una correlació entre el canvi paramètric en la composició dels trets del nucli aplicatiu i una certa pèrdua de la distintivitat del datiu, perquè la diferència entre OI i OD es neutralitza en molts parlars o perquè la frontera es difumina per la confluència fonètica.

Finalment, l'autora argumenta que l'alternança suposa un cas de canvi sintàctic en procés: un cas de variació lliure. Per explicar-lo, recorre a la idea que els parlants disposen de múltiples gramàtiques que competeixen entre si per encaixar amb un input determinat. En aquest estat, trobem parlants que mostren poca variació o gens, o molta. Tanmateix, n'hi ha que ja han fet el pas d'un estadi transitori amb dues gramàtiques en competició que generen variació intraparlant a un

estadi en què les dues variants s'interpreten de manera diferent. Així, l'autora testimonia casos en català i en espanyol en què els parlants fan un ús selectiu de l'acusatiu amb un significat d'afectació. Tanmateix, l'autora es demana per què, si els aplicatius romànic i anglosaxó són semànticament equivalents, una combinació de tots dos ha de resultar en una diferenciació semàntica. Segons l'autora, és millor postular que el parlant ja ha superat l'estadi amb dos tipus d'aplicatiu i ha passat a tenir un aplicatiu romànic quan assigna cas datiu i una estructura transitiva estàndard quan assigna cas acusatiu.

Un capítol sisè de conclusions, un setè d'abreviacions i un vuitè de referències bibliogràfiques completen l'obra.

En conclusió, es tracta d'un estudi completíssim i detallat, de lectura obligatòria per als investigadors que treballen aquest tema, i amb una bibliografia extensíssima. Com tota tesi, però, presenta alguns aspectes que cal precisar. En destaquem un: en la variant amb clíctic datiu, si l'objecte cognat es fusiona amb *v*, quin constituent puja al seu especificador per satisfer-ne el tret PPA?

Quant a l'aspecte formal, la tesi s'hauria d'haver esporgat abans de ser publicada com a llibre i, a més, el lector agrairia que la bibliografia tingués sagnat francès, perquè consultar-la és feixuc.

ORTEGA, Rudolf: *En defensa de la llengua. Discursos, manifestos i textos decisius en la història del català*, pròleg de M. Teresa Cabré, Barcelona: Angle Editorial, 2016; «El fil d'Ariadna», 93.

ISIDOR MARÍ

Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans
imari@iec.cat

Amb aquest llibre, Rudolf Ortega (Barcelona, 1970) facilita a tots els interessats l'accés a una selecció de documents especialment rellevants per a la història del català.

L'autor, que té una experiència llarga i variada en el camp de l'assessorament lingüístic, havia publicat anteriorment diverses obres destinades a aclarir dubtes de llenguatge, sobretot en el camp periodístic. També s'havia interessat, però, per la història social de la llengua catalana en el llibre *La dèria del català* (2013),¹ i en algunes de les col·laboracions que escriu amb l'epígraf «Brou de llengua» al *Quadern* del diari *El País*, del qual és supervisor lingüístic.

Una nota introductòria ens exposa els criteris de la tria dels textos inclosos en el llibre, reconeixent que per força ha de ser limitada: 36 documents, en total, que

1. Barcelona: La Magrana.

tanmateix ocupen més de 300 pàgines. La limitació d'espai és la raó principal que no s'hi hagin inclòs altres documents que hi haurien pogut tenir cabuda, com l'article *Una qüestió important* —en què Valentí Almirall ja reclamava el 1882 l'ensenyament en català—,² les *Bases per a una política lingüística democràtica a l'Estat espanyol* (1976) de Rafael Ll. Ninyoles,³ les *Resolucions* de l'Àrea de Llengua del Congrés de Cultura Catalana —del qual es commemoren ara els 40 anys— o les propostes de la Convenció Catalana per al debat sobre el futur de la Unió Europea (2003) relatives al reconeixement del català.

El marge cronològic comprèn el període de prop de tres segles —260 anys en concret— que va des de les *Instruccions per a l'ensenyança de minyons* de Baldiri Rexach (1749) fins al discurs de Joan Solà al Parlament de Catalunya (2009). Abans i després d'aquestes dates, evidentment, hi ha altres documents representatius, però el període escollit per Rudolf Ortega vol prestar atenció als segles en què ha calgut reclamar per al català un estatus social i polític no subordinat. Lògicament, la proporció de textos també varia segons els períodes històrics: els moments en què la mobilització per la llengua ha estat més intensa —la recuperació de la segona meitat del segle XIX, la institucionalització del primer terç del segle XX, les reivindicacions del final de l'etapa franquista i els canvis del tombant del segle XXI hi són més representats.

Entre els textos triats com a rellevants en el seu moment històric, és natural que n'hi hagi de característiques ben variades: articles, discursos, manifestos, pròlegs o fragments de llibres o documents més extensos... Conseqüentment, l'autoria de cadascun també és força diversa, individual o col·lectiva. Generalment, però, procedeixen de personalitats destacades i que van tenir un paper social significatiu en el seu moment. Només en un cas es dona a conèixer un text que no va arribar a veure la llum, però no per això menys revelador: el document 22, de 1964, que va ser un intent fallit d'aconseguir el suport d'intel·lectuals espanyols a la causa de la llengua catalana.

Tots els documents corresponen al que podríem anomenar «la veu social». L'autor no ha volgut incorporar-hi textos legislatius o declaracions emanades dels cercles de poder polític —en coherència amb el títol de l'obra, que ja precisa que el propòsit és reflectir la *defensa* de la llengua des de posicions no hegemòniques.

D'altra banda, des d'un punt de vista geogràfic, es tracta amb poques excepcions de documents centrats en Catalunya: l'autor n'és conscient, i convida expressament a fer col·leccions semblants referides als altres territoris de llengua catalana.

Un apèndix concreta les fonts documentals de cadascun dels textos, per si algun lector vol accedir als originals complets, que en aquesta edició han estat

2. Publicat a *L'Avens* (1a època), núm. 3 (1 de febrer de 1882).

3. València: 3 i 4. O el seu llibre *Cuatro idiomas para un Estado*, Madrid: Cambio 16, 1977.

justificadament escurçats i adaptats a la grafia i la sintaxi actuals perquè fossin més breus i entenedors per a un públic no especialitzat.

Un altre encert del recull és que cada text va precedir d'una breu presentació que el situa en el seu context històric i explica per què ha estat escollit.

Com diu M. Teresa Cabré, presidenta de la Secció Filològica, en el pròleg del llibre, les reclamacions que s'hi recullen, «amb un mínim de voluntat i de respecte democràtic haurien hagut i encara haurien de tenir resposta». Realment, cal lamentar que es tracti en bona part d'un recull de clams desatesos, i que podria ser ampliat amb molts altres documents en defensa del català posteriors a l'any 2009. Per tant, la qüestió de fons —l'estatus no subordinat del català— reclama encara una solució.

En qualsevol cas, no hi ha dubte que es tracta d'una obra que té una utilitat innegable, no sols per als que volen conèixer la història de la llengua catalana, sinó més enllà, per als interessats en la història literària i cultural —amb la qual s'entrellaça la llengua—, en la història en general i fins i tot en la política, ja que les connexions amb els grans canvis i les aspiracions col·lectives de la societat catalana hi són ben visibles.

CASAS, Mariona; CASTELLÀ, JOSEP M. i VILÀ SANTASUSANA, Montserrat: *Els secrets de parlar en públic. Guia pràctica*, Vic: Eumo Editorial, 2016. [2a edició de juliol de 2016]

MARTA JUANHUIX

Universitat Autònoma de Barcelona, Dept. de Filologia Catalana

marta.juanhuix@uab.cat

Ja fa una colla d'anys que la capacitat oratòria és un valor en alça. En el segle XXI, descobrim la sopa d'all? Immersos en l'era digital, amb la mecanització i robotització creixents de multiplicitat de tasques i la proliferació de màsters i cursos d'especialització que acoten cada vegada més els àmbits de coneixement de les persones, s'origina una doble paradoxa: d'una banda, el món és cada cop més inabastable, per això l'hem de parcel·lar i ens hi hem de fer petits per empoderar-nos i poder-nos-hi desenvolupar a escala local i global; de l'altra, com més tecnologia ens envolta, més s'evidencia la necessitat d'humanització, d'entesa i de proximitat per a qualsevol professional. Saber parlar bé es revaloritza com a competència transversal bàsica. Ens cal una comunicació eficaç.

Per això és prou oportú que Casas, Castellà i Vilà Santasusana, autors que es dediquen principalment a la docència de llengua i de didàctica de la llengua a diferents universitats catalanes, especialistes en retòrica i en discurs oral, actualitzin autors de referència clàssica com Aristòtil o Ciceró i presentin aquest text intel·ligent a mode de guia pràctica. «Tot el que no és tradició és plagiat», que pro-

pugnava Eugeni d'Ors.¹ Doncs som, precisament, davant d'una bona mostra d'originalitat amarada de tradició. Els autors hi aglutinen la seva experiència acadèmica i formativa, de trajectòria solvent i reconeguda, i ens hi revelen els secrets que han anat macerant i madurant amb el temps. La dedicatòria que enceta el llibre ja ens situa de ple en el to i el contingut que hi degustarem: «A tu, company de fatigues oratòries, perquè sàpigues comunicar bones idees, parlar amb aplom, i posar-te el públic a la butxaca». Per tant, ens parlen des de l'expertesa, però amb claredat; com a autoritats en la matèria, però amb proximitat: de tu a tu.

La breu introducció «Saber parlar en públic avui» ens remet de seguida al títol *Com parlar bé en públic*, de Joana Rubio i Francesc Puigpelat,² que s'inclou a l'apartat de la Bibliografia, en un llistat que tan sols conté 15 títols, encapçalats per la *Retòrica* d'Aristòtil,³ i entre els quals hi ha altres obres d'alguns dels autors que signen el treball que ressenyem. El primer paràgraf de l'exordi interpel·la el lector, amb unes preguntes «a les quals dona resposta» el llibre, atès que «És una guia pràctica», que «convida a fer un viatge a les entranyes del discurs», a «conèixer l'oratòria per dintre», «des d'una perspectiva europea i, especialment, mediterrània», per «cuinar un bon discurs», picant l'ullet a Daniel Cassany i a l'obra *La cuina de l'escriptura*.⁴ Se'ns fan presents, també, altres noms propis contemporanis que han treballat la retòrica i l'oralitat, com Glòria Sanz Piñol⁵ i Marta Albaladejo,⁶ tot i que més centrades en el discurs docent, o Lluís Pastor,⁷ en l'àmbit més mediàtic.

Ara bé: l'obra que ens ocupa eixampla la perspectiva i concreta tècniques útils i aplicades, atès que proposa «estratègies assequibles, a l'abast de tothom», malgrat que no s'està de reconèixer que «no hi ha solucions màgiques, perquè no existeixen», ja que el directe, l'oralitat *per se*, comporta risc, és a dir, sovint implica factors imprevisibles. Tot i així, com si es tractés d'un lema publicitari, la introducció es clou amb paraules tan agosarades com encoratjadores: «saber parlar en públic ja és al teu abast».

«El viatge comença atorgant protagonisme a l'audiència, que és la raó de ser de la comunicació oral» (p. 9). L'orador, al seu torn, ha de mostrar «carisma», «una preparació sòlida, un bon coneixement del tema i un bon patrimoni lingüís-

1. «Glosari. Aforística de Xènius», XIV, *La Veu de Catalunya*, 31-10-1911.

2. RUBIO, Joana i PUIGPELAT, Francesc: *Com parlar bé en públic*, Barcelona: Pòrtic, 2000.

3. ARISTÒTIL: *Retòrica. Poètica*, Barcelona: Edicions 62, 1998.

4. CASSANY, Daniel: *La cuina de l'escriptura*, Barcelona: Empúries, 2002.

5. SANZ PIÑOL, Glòria: *Comunicació efectiva a l'aula. Tècniques d'expressió oral per a docents*, Barcelona: Graó, 2005.

6. ALBALADEJO, Marta: *La comunicació més enllà de les paraules. Què comuniquem quan creiem que no comuniquem*, Barcelona: Graó, 2007. També, *Com dir-ho. Entrevistes eficaces en l'àmbit educatiu*, Barcelona: Graó, 2010.

7. PASTOR, Lluís: *Retòrica Exprés*, Barcelona: Editorial UOC, 2010.

tic»; ha de tenir «bones idees», però també s'ha d'expressar amb solidesa i ferma, amb «un discurs ben travat» que defugui la vehemència i la superficialitat (p. 10). De la mateixa manera que Monsieur Jourdain, personatge de Molière, parlava en prosa sense adonar-se'n,⁸ amb una bona preparació —seguint Dale Carnegie— l'orador ha de deixar brollar l'aixeta de mots i gaudir del directe: «Ompliu la botxa; obriu l'aixeta; deixeu rajar lliurement el contingut» (p. 31).

El volum consta de 15 capítols, que queden endreçats en 4 parts o blocs temàtics: «I. L'orador i l'audiència», «II. L'estructura i la posada en escena», «III. Els propòsits de l'orador», tots de tres capítols, i «IV. Les situacions comunicatives orals», que en conté sis. Cadascun duu un títol, i s'obre amb una cita que s'hi relaciona, seguida d'un sumari dels continguts que el lector hi trobarà. Al final de cada capítol hi ha una proposta de reflexió aplicada, «Pensa-hi», en què es plantejen exercicis pràctics per fer més sòlid el que s'ha llegit i, en definitiva, perquè el lector pugui millorar les habilitats a l'hora de parlar en públic. Si bé l'estructura de l'obra, en conjunt, és coherent, és millorable tant pel que fa a la cohesió com en relació amb l'organització dels continguts i la presentació visual i gràfica.

Com hem avançat, els autors s'adrecen al lector principalment per mitjà d'aquest *tu* de proximitat: «La seducció no depèn només del que diguis, sinó de com ho diguis» (p. 17). L'instrueixen i el guien amb un reguitzell d'instruccions expressades en mode imperatiu: «Posa't a la pell del públic» (p. 27), «Comunica amb sensibilitat. No ataquis, no provoquis ni ofenguis ningú» (p. 168), «Crea un clima de complicitat» (p. 179), «No donis receptes màgiques ni falses expectatives» (p. 180), «Tria bé les paraules» (p. 182), «Expressa't amb un estil propi» (p. 209). Com també hi són abundants les perifrasis d'obligació: «cal que practiquis tantes vegades com puguis» (p. 19), «has d'haver aconseguit que el públic recordi el més important del que has dit» (p. 50). Això no obstant, també s'hi empen estratègies de cortesia, s'hi remarca que la clau és «ser tu mateix o tu mateixa en qualsevol situació comunicativa oral» (p. 11) i, sobretot, que no ens hem d'oblidar que sempre parlem per a algú que ens dedica el seu temps.

El text que ens acompanya està farcit de metàfores i analogies: «L'itinerari ideal és el que va a buscar el públic, s'hi aproxima amb respecte, el sedueix i el convida al ball» (p. 26), «A diferència d'un xerraire, l'orador es forma, llegeix veus autoritzades sobre el tema, hi reflexiona i n'explica una selecció acurada» (p. 45), «Aprendre a parlar en públic és com aprendre a anar en bicicleta» (p. 65), «Les faltes d'ortografia són com una taca al vestit de l'orador» (p. 70). Tampoc no hi falten els exemples, sempre clars:

en una intervenció en un congrés mèdic, en parlar de la relació entre dues malalties, es pot dir «aquest símptoma està vinculat a aquest altre» o bé es pot dir, per donar qualitat a l'estil, «aquest símptoma *va de bracet* amb aquest altre». (p. 77)

8. MOLIÈRE, Jean Baptiste Poquelin: *Le bourgeois gentilhomme*, París: Librairie Hachette, 1974 [París: Éditions collationnées, 1671].

Pel que fa al registre emprat, el que hi predomina és el formal, però amb concessions cap a un llenguatge col·loquial ric i genuí: «anar de vint-i-un botons» (p. 40), «La concisió ha d'anar de bracet amb la precisió» (p. 74), «Perquè la situació no es converteixi en un guirigall» (p. 148), «ens poden fer passar gat per llebre» (p. 151), «planteja't si paga la pena» (p. 160), «fer mans i mànigues» (p. 180). Sens dubte, els autors, amb el text que ens regalen, ofereixen un model aplicat, tan rigorós com flexible —perquè cadascú ha de trobar el seu estil, la seva marca personal—, de tot allò que prediquen.

Malgrat això, el text conté alguns elements lingüístics objectables, com són una petita errada lingüística a «amb claretat» (p. 25), un ús absolut dubtós del verb *dir* a «No només es valora el que dius sinó com dius» (p. 111), la presència de la conjunció *i* on no hi pertoca, a «perquè els músculs bucals i s'activin i la llengua es desenganxi» (p. 194) o algun abús dels possessius, com en el cas de «gestionar bé els mitjans que t'ajudaran a potenciar el teu missatge» (p. 19) i de «prepara't la teva intervenció a partir del càlcul del temps màxim» (p. 199). Tampoc no és gaire reeixit l'intent de representació de la pronúncia de la *essa* sorda i la *essa* sonora —probablement per evitar l'ús de símbols fonètics a un lector que hi estigui poc avesat— en l'exemple «Els avis són savis» (p. 78). A més a més, s'hi fan servir indistintament els termes *intensitat* i *volum* (ps. 32-33), s'hi empra un anglicisme no recomanat pel Termcat, *teleprompter* (p. 69), en comptes de *teleapuntador*, o s'hi puntua algun fragment amb poca precisió: «En capítols precedents ja hem insistit que quan hem de parlar en públic, cal tenir molt clar què és el que volem comunicar» (p. 116).

Al capdavant, de parlar en públic, se'n pot aprendre. És qüestió de «personalitat», «planificació», «pràctica» i «perseverança» (ps. 16-19). Els autors ens detallen mil i un secrets de forma acurada i completa, perquè aprenguem a explicar, argumentar i narrar, en diferents situacions comunicatives —com poden ser les exposicions orals acadèmiques i professionals, la presentació d'informes de tipologia diversa—, encarar una entrevista en els àmbits escolar, laboral, mèdic o comercial, liderar o moderar reunions, debats i negociacions, oferir una roda de premsa, parlar a la ràdio o a la televisió, i, fins i tot, pronunciar un discurs protocol·lari —en aquest darrer cas, amb exemples analitzats. L'alt grau de detall i de pragmatisme de l'obra arriba fins a tal punt que inclou consells i recomanacions per cuidar la veu, per escalfar la musculatura facial i els òrgans fonadors abans de parlar (p. 36), per tenir cura de la imatge pròpia abans de trobar-nos amb els interlocutors (p. 41) o per proveir-nos d'un suport rígid quan duguem el guió a la mà, per no tremolar tant (p. 51). A més a més, hi ha una llista de les errades més habituals, lèxiques i morfosintàctiques (p. 81), una taula d'estratègies explicatives amb exemples que les il·lustren (ps. 90-91), exemples d'argumentació (ps. 104-105), un recull d'estratègies argumentatives (ps. 105-106) i una taula de fal·làcies (ps. 109-120), explicades i exemplificades, així com «El decàleg del bon argumentador» (p. 111). Es tracta d'una obra completa que aconsegueix el que es proposa d'entrada, que engresca i que convenç.

Com diu la cita de Voltaire que encapçala el capítol 10, «El secret per avorrir és explicar-ho tot». Espero, doncs, que us n'hagi explicat prou però poc, és a dir, que us hagi reservat algun secret perquè el pugueu descobrir vosaltres, de seguida que tingueu a les mans *Els secrets de parlar en públic. Guia pràctica*. I, sobretot, que aquests secrets us acompanyin per aprendre a comunicar-vos amb eficàcia, i que els compartiu amb tothom que els pugui preservar i aplicar, per arribar ben lluny des de ben a prop.